מבשרת ציון

כולל

תכונת כל ארץ ישראל הקדושה. כאשר הם עתה, וכל מחמדיהם אשר היו להם מימי קדם. וקברי כל הקדושים. אשר בעפרה ישכונו.

ואגרות הרב החכם הגדול מהור"ר אליעזר הלוי נ"י. הנקרא דאקטר לעווע. שהשתדל בהיכל השר החסיד נשיא אלקים ר' משה בארא‌נעט מאנטעפיארע נ"י. אשר כתב משפח אשכנז בצאתו למסעיו בארץ הקדושה תובב"א:

מן

אברהם מנחם מענדיל מאהר.

ביוזעפאף

...משובת של הרבני הנגיד מהור"ר ברוך זעצר נ"י.

...ת תרמ"א לפ"ק

МОВАСЕРЕСЪ ЦИIОНЪ

Въ Юзефовѣ Ординацкiй
Въ Типографiй Б. Зецерра 1880 г.

Дозволено Цензурою Варшава 13 Августа 1880 г.

לכבוד

שני צנתרות הזהב , מושיעי ישראל בעת צרה , עמודים אשר כל בית ישראל נשען עליהם , דבק טוב , חבר קדושים ,

הלא המה

השר הצדיק המרומם על כל ברכה ותהלה , נזר ישראל והדרו , תמים בכל דרכיו וחסיד בכל מפעליו , איש חמודות , נדיב לב , רב תבונות , מוהר"ר

משה באראנעט מאנטעפיארע יצ"ו

אבער שעריף מן קענט ונשיא הארץ הקדושה .

ואשת בריתו , הוד הבנות ותפארת הנשים , תמימה וישרה , מלאה חכמה ודעת ויראת ה' , הגבירה היקרה מרת **יהודית** מנשים באהל תבורך .

יובל שי

מאת מכבדם כערכם הרם והנשא

המחבר

אלופי הנאהבים והנעימים .

אתם החלותם להראות לעיני השמש את צדקתכם והאהבה החזקה הבוערה בלבותיכם הישרים לארץ אחוזתינו , ארץ חמדת כל הגוים , ארץ כבוד ה' חופף עליה עדי עד , ארץ אדמתה קדש קדשים , ועפרה יקרת עולם , לענחם לכל הלאה , שחקתם לכל עמל , ועברתם ארחות ימים , להשתחוות לה' בהר הקדש בירושלים , לזבוח לפניו רגשות נפשותיכם , ולהסיך נסכים דמעות מאין הפוגות , על קדוש משכני עליון , כי חוללו מידי זרים חסדכם זה הרהיבני עוז לגשת מול הוד כבודכם , ולהקריב לכם מנחתי זאת . ואקוה כי ייטב אשכרי בעיניכם ופועל ידי תרצו .

אוהבכם אהבת נפשו ונכון לשרתכם בכל עת

המחבר

ראש דבר

מיום שפך ה' חמתו עלינו , ונתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר , אבדו בעונינו כל המון הסגולות היקרות אשר היו לנו מימי קדם אלה היו למאכולת אש , אשר תחת כפות עריצים , ואלה נשמדו מידי זרים ובכורים הורד מעליהם , ובשטף זרם העת כלה ואבד זכרם , ואין עוד שם ושארית למו , אך כלי חמדה אחד נותר לנו אשר לא היה לאל יד האויבים להשמיד זכרו — הוא הארץ הקדושה אשר בחר ה' לנחלה לנו עת הבדילנו להיות לו לעם , הסגולה היקרה הזאת התגלגלה תחת מסבות רעות רבות לאין מספר , וכל גדודי בלהות שמו למפגע לה , חרב , רעב , דבר , יקוד אש , מים זדונים , ושממון , לא נעדרו ממנה . ואפס עליה הכבידו , ובכל זאת היא נצבת באיתן תקפה כסלע חזק בלב ימים הלועג למשברי ים , וגלים משחק לו — לשוא כלו מלכים רבים כחם לחלל הודה , לריק יגעו מושלים אדירים להשחית הדרה , אחרי כל מכותיה עוד קדושת עליון שוכנת על פניה , וכבוד ה' חופף עליה לדור דורים , בכל מקום תדרוך כף רגלינו בה , יעמוד נגד עינינו מזכרת דבר קדוש מימי עולם , פה משכן עצמות אחד הקדושים , ופה מקום אות ומופת , פה תל נוה צדיק , ופה מקום תשועת ה' לפנים , ומה יקרו דברי המשורר הקדוש : כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו ! (תהלים ק"ב פ"ו) — ולא לבד לנו רבה יקרתה , כי גם בעלי בריה אחרת אליה ישתחוו אליה יתפללו , עמים הר ציון יקראו , ולאומים ביראה יכבדוה . ואם אין לאל ידינו לשבת בקרבה ולהתענג מזיו ה' השוכן בתוכה , מדוע לא נשקים את צמאת רוחנו בקראנו פרשת גדולתה וקדושתה עלי ספר ? סופרי העמים יערכו לפני אחיהם את כל פעל עפר אשר בה , וכל מחמודיה נתונים לפניהם עלי לוח , ואנחנו בניה אשר לנו נתנה למורשה , וכל כבודה אך לנו הוא , אנחנו מחשים ? זרים ישבעו מטובה ואנחנו נשב מרחוק ? יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא ? ואם יש אתנו ספרים אחדים הדוברים אודותיה , הלא אין פעולתם שלמה , זעיר שם זעיר שם , מעורבות בלי סדרים , הקליפות לקחו והפרי השליכו וכל הנוגע לידיעת הגעאגראפיא עזבו ולא דברו ממנו מאומה — לזאת יצרתי אנכי את הספר הזה אשר לפניכם קוראי היקרים , לאהבת ה' , עמו , וארץ נחלתו , ולא מלבי בדיתיו , כי אם כל דבריו העתקתי מספרי חכמי עמינו וחכמי העמים , כל חזון שוא ומקסם חלק זריתי הלאה , ואת הטוב הרימותי והיה קדש . ובסוף הוספתי ספורי מסעות רב אחד גדול ונאמן כנראה לכל קורא בדבריו , ואגרות הרב החכם רבי **אליעזר** הלוי נ"י הנודע לתהלה בשם דאקטאר לעווע , ומפורסם ע"י מסעיו עם השר הצדיק רבי **משה מאנטעפיארע** נ"י **לדמשק ולרוסיא** — יקרא כל אשר ירא אלהים ואהבת עמו בלבו וימלא בם עונג ומרגוע לנפשו . יואל אלוה ירחם ציון ויבנה ערי יהודה , ישיב ישראל לארצו , ויהודה לאדמתו , ואז תחזינה עינינו כל הדברים הכתובים בספר , ונגיל בעוז ה' בגאון שם אלהי יעקב .

לבוב ל"ג למספר בני ישראל ה"א תר"ז

סוריא בכלל

ארץ ישראל נקראת בספרי קדש כנען (בראשית י"א ל"א) אדמת ישראל (יחזקאל ז' ב') ארץ העברים (בראשית מ' ט"ו) ארץ ישראל (שמואל א' י"ג י"ט) אדמת הקדש (זכריה ב' ט"ז) ובלשונות העמים פאלעסטינא על שם ארץ פלשתים · מקום מצבה הוא באזיא המערבית · גבוליה, אזיא הקטנה, נהר פרת, ים התיכון, מדבר ערב, הירדן, והלבנון · ועתה כולה נכללת תחת שם סוריא, ובשפת ערב אלשאם, ואליה יחשבו גם הארצות אשר כבש דוד ושם ארם נהרים וארם צובה, ולא נופלים הם בקדושתם מהארץ אשר כבש יהושע כמאמרם ז"ל (גטין ח' א'). מדת שטחה אלף ושמונה מאות ושנים עשר פרסאות מרובעות:

אוירה הוא באזור הדרומי הממוצע, היום והלילה שוים בכל השנה. אחר שש שעות בבקר יאיר היום, ואחרי שעה ששית בערב תבא השמש · אין בה רק שני עתים בשנה, והם קיץ וחורף או ימות החמה וימות הגשמים, מן הפסח עד חג הסוכות לא תפול אף טפה אחת גשם, ואם ירד המטר בחג הסכות לפלא גדול יחשב, ולרוב ירד הגשם הראשון בסוף תשרי או בראשית מרחשון, ובשביעי בו יתחילו לומר טל ומטר אולם אם הגיע ז' מרחשון וגשם לא נראה עוד בארץ, אז יקראו צום, וזה מנהג קדמון עוד מדורות ראשונים (תענית י' ב') ויתפללו בו תפלות הקבועות לתענית זה · עת הזרע היא בירח הזה · הגשם היורד בו נקרא בספרי קדש יורה וימיו ימשכו ארבעה שבועות, ואז הרוח קר, ובכסליו ירד שלג וכפור, אולם לא ישכב על הארץ רק יום אחד ואחר ימס ואיננו, כי הקור איננו חזק שם, ובכל פעם כאשר יכלה הגשם תשוב עת קיץ לאיתנה · השלג לא ירד רק לעתים רחוקות, ויושביה יתענגו מאד בבואו, כי הוא אות נאמן על הגשם שיבא אחריו, ובכל זאת ירד בשנת ה"א תקל"ו שלג רב מאד והקור היה חזק עד כי לא נמס רק אחר שנים עשרה ימים, ויהי לפלא ולנס · בשבט יפול טל רב, והנוסע מווינדרעל יספר כי בהיותו בעמק יזרעאל מצא בבקר את האהלים לחים מאד מן הטל כאלו היה גשם שוטף כל הלילה · ואז יחל לרדת המלקוש עד חדש ניסן · בניסן יחל האביב וימי הקציר · חום הקיץ קל לסבול, כי ינשב תמיד רוח נעים מקרר. רוב תושביה ישנים בקיץ מחוץ לבתיהם בהגותם תחת השמים כי לא יראו מפני הגשם, ואך בחדש אלול ישובו לישן בבתיהם מפני קור הלילות, ומפני הטל הרב היורד אז בחזקה ועובר גם דרך הגגות לחדריהם פנימה. בתשרי יבצרו כרמיהם · אדמתה פוריה מאד, ולרוב יראו שדות מלאות אבנים, ובכל זאת יתנו תבואה למבכיר כברכת ה', ואשר יוליאו אנשי אירופא מן הארץ בעמל כפים וזעת אפים, תתן האדמה בארץ ישראל בלי כל עבודה ומלאכה · ברזל המחרשה אין בה, והאכר ישדד אדמתו בכלי עץ, גם לא ידשנו השדות בדומן, כי שמנות הנה בלעדו · דגן אין בכל הארץ, רק חטים ושעורים, ירקות ופרי העץ רבים מאד בה, וגם מאלה אשר לא נראו בארצות המערב. בכחל אשכול

ימלאו אשכולות ענבים אשר שנים עשרה ליטרות משקלם, וגודל כל ענב כאגוזים (פפלוימן) · תפוחי אדמה מעטים בה ומחירם רב מאד · אין שור בכל הארץ, לכן יעבודו בפרות, ואחרי אשר לא ישחטו אותן רק בעת אשר לא יוכלו עוד למלאכה וכחם חלף ועבר, לכן בשרם רזה ודל ורע למאכל, ובכל זה יקר מחירו, בשר הצאן טוב לאכלה, ומהם יקחו חלב כי הפרות לא תתננה חלב מאומה מרוב עבודה · ואף אם היא מבורכת בכל משמני הארץ בכל זאת רב מאד מחור כל דבר, והיוקר יאמיר, כאשר הגידו חז"ל האותיות לאחור בסוף מסכת סוטה: כנעיה, הרוח הרע הנקרא סאמיעל או סאמום, והוא ממית ומכלה כל מולאו, ומביא דבר וקטב מרירי בארץ, ואותו לייר הנביא נחום בראש ספרו בכל פרטיו, גם רעש הארץ אשר יהי בה לעתים רחוקות, יהפוך ערים לשממות עולם, ובתים לעיי השדה. גם מכת הארבה תכבד עליה מאד, ובכל עת בואו ישחית כל יבול האדמה, ויקרא רעב על הארץ · השפה המדוברת בה היא הערבית, אך בערים הגדולות ידברו גם בלשון ישמעאל · תושביה, ישמעאלים, ערביאים, יהודים, ונוצרים,

הרריה, לבנון (גבל אל גהארבי בלשון ערב) הר משופע מאד בצפון הארץ, והר אחד מחובר אליו הנמשך לצד לפונית מערבית, ונקרא אנטי לבנון (ר"ל נגד לבנון) ובלשון ערב גבל אל סייק, והוא הר ההר (במדבר ל"ד ו') ועמקים רבים בתוכם, והגדול בהם הוא עמק הבכא. אורך ההר הזה עשרים פרסאות, ראשו נחפה בשלג תמיד אף בימי הקיץ החמים מאד, ולכן נקרא לבנון מלשון לבן · אדמתו מלאה אבני סיד. קומתו עד שחקים, ענן לבושו וערפל חתולתו, ואם יעלה איש עליו טרם בא הענן ויתמהמה שם עד הגיעו, ימשש חשך בצהרים כעור באפלה, ולא ירהב לרדת ממנו עד יעבור הענן והשמים יטהרו · בו מערות נקרות צורים ומחלות רבות, לרגלו יגדלו ארזים רמים ונשאים וראשם מגיע השמימה, החכם מווינדרעל מצא ארז רחב יותר מל"ו רגל בהקיפו, וענפיו השתרעו למרחק קי"א רגל, ואחרי אשר נודע כי ארז בן מאה שנה הוא עב כשוק איש, לכן שערו כי ימי הארז הזה שלשת אלפים שנה, גם מבלעדו יש שם עשרה ארזים בני אלף שנה ויותר · גם יש בו עצי בכאים, גפנים, ועצי פרי אחרים טובים מאד ונטעים שונים, ומה יקרה מלילת הנביא ביעודו על עת הגאולה כי חרבות עולם תבנינה לאמר: כבוד הלבנון נתן לה · (ישעי' ל"ה ב') נהרות רבות ישטפו מתוכו לתוך הים, ועל זה אמר שלמה ונוזלים מן לבנון (שה"ש ד' ט"ו): עליו יאמרו משוררי ערב: הלבנון ישא השתיו על ראשו, על שכמו האביב, בחיקו החורף, והקיץ ינום לרגליו בים התיכון · ערים וכפרים רבים בו · בראשו בית נאוה בשלשה כפות, ואומרים כי שם כרת ה' עם אברהם ברית בין הבתרים, והישמעאלים קוראים אותו מעשעד אל טייר על שם וירד העיט על הפגרים:

הר תבור מזרחה לים הכרמל, בפי הישמעאלים גבל טור משופע מאד וגבוה שלש אלף רגל, מלא דשא ופרחים, עצי פרי ויערים, גם מעינות מים טובים בו, אדמתו מלאה אבני גיר, בראשו מישור גדול מהלך חצי שעה בהיקפו, ועליו חרבות ישנות · הוא ההר הנודע אשר אסף ברק את חילו

עליו באתו לקראת סיסרא למלחמה (שופטים ד׳ ו׳ י״ב)·

הר חרמון, קרוב להר תבור, הצידונים קראו לו שריון והאמורי׳ שניר (דברים ג׳ ט׳) והסופר אבולפעדא יכנהו בשם מהרם אל טשאלגי (הר השלג) וכן תרגום אונקלוס שם שניר טור תלגא, כי ראשו מלופה בשלג כל השנה, קומתי עשרת אלפים רגל, ארזים רבים בו ואבני שיד, טל רב יורד עליו בכל יום בבקר השכם (תהלים קל״ג ג)·

הר אפרים, נמשך ממישור יזרעאל עד המדבר, ובו עיר שכם, ולדרומו הר יהודה, ושניהם יכלו ויהיו למישור אצל ים התיכון·

הר גרזים, לפאת דרומית מערבית מעמק שכם, מלא גנות נחמדות ועצי פרי, ועליו בנו השומרונים מלפנים היכל ברשיון המלך אלכסנדר הגדול, ואח״כ נהרס במצות יוחנן הורקנוס· עליו אמרו הלוים הברכות (יהושע ח׳ ל׳ ל״ד) ומסורת בפי יושבי ארץ ישראל כי הכין אברהם אבינו ע״ה עליו הקרבת יצחק בנו·

הר עיבל, משמאל לעמק שכם, גבוה שמונה מאות רגל, משופע וערום מפרי כל עץ ודשא, ועליו אמרו הלוים הקללות (יהושע ח׳ ל׳ ל״ד)·

הר גלבוע, גבוה י״ב מאות רגל והיה תולאותיו הירדנה· עליו נפלו שאול ויהונתן בנו במלחמה עם הפלשתים (שמואל א׳ ל״א ח׳)·

הר הכרמל, גדול איזה פרסאות, גבוה אלף ות״ק רגל, בראשו זיתים, עצי לארבער, ועצי פרי אחרים טובים ונחמדים, גם מרעה טוב מאד לצאן, ועמקים נחמדים מלאים תנובות שדי בקרבו, עליו בתי תפלות רבים לנוצרים ובמערבו יותר מאלף מערות הולכות עקלקלות בעומקו, ובהם חלונות חצובות בסלע, וביניהם מערה אחת ארוכה עשרים פסיעות ורחבה חמש עשרה פסיעות וגבוהה שתי אמות וחצי ויאמרו כי היא מערת אליהו התשבי, גם בתוכם ארווה לשנים עשרה סוסים ואולם גדול ובתוכו שלחן וסביבו עשרה כסאות חצובות מאבן, ועל דבר המערות האלה אמר הנביא ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים (עמוס ט׳ ג׳)·

הר קווארנטניא, גדול מכלם וכולל בתוכו הר יהודה (יהושע יא כ״ו) הר האמורי (דברים א׳ ז׳ י״ט) והרים אחרים· והוא במבוא מדבר יריחו מול הר העברים, וקדוש מאד לנוצרים, ובצדו מערות חשכות וגם יארובו שודדים על עוברי דרך לשלול שלל ולבוז בז:

נהרותיה הם: א) ירדן, מקורו לרגל הר חרמון ועובר מצפונה לדרומה, ויחלק את הארץ לפאלעסטינא מזרחית ופאלעסטינא מערבית, ומזה תובן המליצה הנהוגה בספרי קדש עבר הירדן: אורך מרוצתו ל״ה שעות, בראשית זרמו ישטוף אל מי מרום׳ ובו יעברו מימיו המתוקים, אחרי צאתו מן הנחל הזה יפול במרחק שש שעות ממנו לפאת נגבה לים כנרת או ים הגליל, ואחרי צאתו ממנו יאחז דרכו הלאה לדרום, ונופל בסוף עז לים המלח, ממקורו עד ים כנרת איננו רחב, אולם מקצה הים הזה עד אחריתו הוא רחב כתשעים פסיעות, ועמוק שבע רגל, מימיו עכורים ויכרכרים אולם טובים לשתות· בקיץ יחרבו רוב מימיו וייבשו עד אשר יוכלו לעבור ברגל בו, אולם בעת האביב ימלא על כל גדותיו, משלג לבנון וחרמון אשר ימס בעת ההיא:

מי מרום, יאור ארוך מהלך שלשה שעות ורחב שעה אחת, על גדותיו יערים רבים ובם אריות, דובים, אילות, וחיות אחרות. בקיץ יחרב וייבש לרוב, מבלעדי המקום אשר יעבור הירדן בו. ובחדש ניסן ימלא מים משלג לבנון, מימיו עכורים ומלאים רפש וטיט. עליו הכה יהושע את יבין מלך חצור ומלכים אחרים (יהושע י"א ה' ו' ז').

כנרת, או ים הגליל, ארכו ז' שעות ורחבו ד' שעות והרים נאים סביבו, מימיו זכים וטובים, ולכן דגים רבים טובים בו.

ים המלח או ים המערבה, ארכו י"א פרסאות רחבו ג' פרסאות והיקפו מהלך ששה ימים. במקומו היה מלפנים עמק השדים ואחרי כן סדום עמורה אדמה וצבויים, הערים אשר הפך ה'. ונפלא הוא שלא ימעטו ולא ירבו מימיו לעולם, אף אם ישטפו מי הירדן לתוכו, ומימיו ישתפכו לימים אחרים. בפי עמי הארצות נקרא ים המת. והנה ים המלח יקרא על דבר מימיו המלאים מלח, ובכל טפה יש מ"ב חלקים מלח, כ"ד חלקים עפר מלוח ומר ול"ד חלקים מים ולכן מימיו מרים ורעים לשתות וכל זאת זכים הם. האנשים הרוחצים בו יצאו מלופפים במלח מכף רגלם ועד קדקדם. האבנים אשר על גדותיו מכוסים במלח, ובשפתו המזרחי יש רגבי מלח עבים ככף רגל. ויש המת שמו, כי גם הוא גם סביבותיו כלם פגרים מתים, בתוכו אין דג וכל דבר חי וגם הדגים אשר יוליך הירדן אל קרבו ימותו בבואם אליו אך גפרית יעלה תמיד ממימיו, ורגבי חמר צפים על פניו המפיקים רוח רע מאד, לא תעבור בו אני שיט, צפרי שמים לא יעופו דרך מהלכו, וסביבותיו ערומים מכל, אין כל עץ ירק או עשב, וקללת אלהים לא תמוש ממנו. ומזה יובנו היטב המקראות (ביחזקאל מ"ז ז' ט').

יבוק, אחרי המשכו א' וחצי שעה יפול לתוך הירדן. מקורו מהר בשן ועוד נחלים קטנים אחרים אשר נזכיר שמותם במקומם.

ממשלתה. היא אחת ממלכות הסולטאן הגדול קיסר הישמעאלים, והפאשא אשר על מצרים מושל גם עליה, והוא למס עובד אל הסולטאן, ותחתיו פחות על כל פלך. היהודים והנוצרים נכנעים מאד תחת יד הסולטאן והפאשא, וחייהם כאין נחשבו בעיניהם, ושכנת השלל והבז תרחף לפני עיני העשיר בכל רגע. היא נחלקת לארבעה פלכים הנקראים פאשאליקס, והם, א) אלעפפא או האלעב. ב) טארבלוס: ג) עכו. ד) דמשק.

א) אלעפא, עיר רבתי עם רוכלת העמים בנויה לתפארת, הגדולה בכל סוריא, על נהר מארסגאס, שמה בספרי קדש חלב (שופטים א' י"ז), היקפה שלש פרסאות אשכנזיות, כוללת ששה עשר אלף בתים, ושלש מאות אלף איש, בה משכן הפאשא על כל הפלך, בתי מלאכת כלי משי ולמר גפן מסחר רב באבנים טובות, בגדי משי ושערות עזים, גם יגדלו בה יונים הנושאות אגרות לערים אחרות. בשנת תקפ"ב היה בה רעש ארץ גדול מאד ונהרסו הבתים והחצרות ונהרגו נפשות רבות מישראל וארכה עתו איזה ימים וגם בסביבותיה נחרבו ערים וכפרים רבים, ועתה ת"ל שבה ונבנתה על תלה. היא רחוקה כ"ג פרסאות מדמשק.

אנטיוביען, היא אנטוכיא, עיר ישנה ומהוללה לפנים, על נהר אשי רחוקה ה' פרסאות מים התיכון, וח' פרסאות מאלעפא. חרבות רבות

יפות בה מבניני הקסרים הקדמונים אשר עמלו לכלול את יפיה ושמו את משכנם בה, שלשים אלף איש בה ·

אלעכסאנדרעטא, על נהר בעלוס, ועל פנת ים התיכון, וחוף לאניות בה הנקרא חוף אלעפא, אוירה רע מאד מפני הבצות ואגמי מים הקרובים לה, לכן ילאו רוב תושביה ממנה בימי הקיץ החמים לכפר ביילאכד הרחוק ממנה כארבעה פרסאות, היושב בהר ובו מים טובים ופרי עץ נחמדים · מספר אנשיה מלער שוא · היא רחוקה כ"א פרסאות מאלעפא ·

ב) טרובלוס או טרופולים, עיר בצורה בחומות נשגבות לרגל הר הלבנון אצל הים, ולדעת בעל כפתור ופרח היא סין, ומביא ראיה לדבריו מרבינו סעדיה גאון שתרגם את המקרא וכנען ילד וגו' ואת הסיני (בראשית י"ה) אל טרבלסין. מספר תושביה עשרים אלף איש וביניהם גם יהודים, בה משכן הפאשא על כל הפלך, מסחר רב במשי ולמר גפן, סוחריה עשירים, כנעניה נכבדי ארץ · בשנת ה"א תק"כ היה בה זועת הארץ גדולה מאד ·

לודקיא, עיר רחוקה מטריפולים מהלך שני ימים, היא העיר הנזכרת בשבת (קי"ט א') ובמנחות (פ"ה ב') חוף אניות בה, וחורבות רבות נפלאות שארית הבנינים הנשגבים אשר נהרסו מזועות הארץ אשר היו בה פעמים רבות · שבעה אלף איש בה העושים מסחר במשי, למר גפן וטאבאק ומהם כשלש מאות יהודים ·

בקצה גבול הפלך הזה ים נהר אברהם (בלשון הישמעאלים) והוא התמוז הנזכר ביחזקאל (ח' י"ד) המוליך לפעמים עמו אדמה אדומה ואז מראה מימיו כדם, והראשונים אשר דרכי הטבע נעלמו מהם, חשבו באולתם כי אחד האלילים שחט את רעהו ודמו נשפך לתוך המים, ולכן קוננו הנשים על ספתו בעתים ההם, ומזה יובן היטב המקרא ההוא, כמו שכתבתי באריענט משנת תת"מ למספרם סי' ע"ז ע"ש ·

ג) עכו (אקרע בלשונם) עיר גדולה אצל הר הכרמל, הנזכרת בשופטים (א ל"א) בה משכן פאשא הפלך, חוצותיה צרות ובלתי נקיות, בתיה מאבני גזית ושפלי קומה, שמונה עשר אלף איש בה העושים מסחר רב בצמר גפן לכל ערי סוריא · חוף אניות לה, רחוקה י"ב פרסאות מירושלים : תלמי מלך מצרים בנה אותה על תלה אחרי היתה חרבה ושוממה, וקרא אותה פטאלמעאוס על שמו, ובשנת ד"א תתנ"ו עת נלחמו הנוצרים עם הישמעאלים, צרו עליה הישמעאלים ימים רבים וילכדוה ושמוה לתל שממה, ומאז לא שבה עוד להיתכנה. בשנת ה"א תק"ס צר עליה נאפאלעאן שני ירחים לריק, כי סידניי סמיטה שר צבא ענגלאנד נלחם עמו והכה אותו אחור, עד כי שב ריקם מאתה ·

ביירות, עיר ישנה ונאוה על חוף הים, והיא בארות הנזכרות ביהושע (י"ח כ"ה), הוכלת העמים ולרוב במשי, בתיה קטנים ובנוים מאבני גזית · חוצותיה צרות. שבעת אלפים איש בה, ישמעאלים יהודים ונוצרים. רחוקה כשלשה פרסאות מירושלים, וששה פרסאות מצידון :

צידון (יהושע י"ט כ"ח) ובלשונם לניידא, עיר רחבת ידים על ים התיכון, אך מתי מספר בקרבה, אלף איש ובתוכם גם יהודים · מלפנים היתה

שחר נוים וכלילת יופי, אולם עתה רובה חרבה ושממה, ואבד כל הדרה וגאונה, ועוד בה משואות וחרבות הנותנות עדיהן על יפיה מלפנים, ובגן אחד אשר אצל החרבות האלה יש קבר ז ב ו ל ו ן בן יעקב אבינו ארוך תשעה רגל ושני אבנים לראשו ולרגליו · לדעת החכם פליניוס היתה מלאכת הזכוכית בעיר הזאת · היא רחוקה ד' פרסאות מצור: סביבה ערבות נחמדות מלאות תאנים גפנים ושדי תבואה · משי ולמר גפן ·

צפת, עיר גדולה ונאוה על הר גדול הנמשך מן האנטי לבנון, והעומד מחוץ לעיר רואה בנין הבתים כמדרגות זו למעלה מזו, ואיננה העיר הנזכרת בשופטים (א' י"ז) בחלק שמעון, כי אם אחרת בגליל העליון בחבל נפתלי (עיין כפתור ופרח פרק י"א) ורחוקה ד' שעות מ ט ב ר י א, ל ע כ ו כמהלך יום, ו ל י ר ו ש ל י ם עה"ק כארבעה ימים. שש מאות בתים בה, רובם בנינים טובים, ושמונה אלף איש, ומהם חמשת אלפים יהודים · מגגות בתים רואים י ם כ נ ר ת, ובר"ה עולים על הגגות ואומרים תפלת תשליך נגד מי הים ההוא, ובל"ג בעומר רואים בה אור הנרות שמדליקים ב מ י ר ו ן · לאחינו בני ישראל יש בכל חצר בורות אשר יקוו בם מי גשמים, ואחרי כלות המים האלה יקנו בכסף מים ממעינות הטובות אשר ברחובות הנכרים, גם יביאו אליה מים טובים מכפר עין זיתון הקרוב לה · עצי חמד בה הנושאים כל פרי תנובה, והארבעה המינים הנלקחים בחג גדלים בה למכביר, וכאין נחשבו, והדסיה יוליכו לירושלים ולחברון למכור, ולמערבה בעמק במורד ההר על נהר דולבאי אצל הרחיים ובמקומות אחרים סביבה עצי אתרוג רבים מאד · בימי החורף יגדל הקור בה, והשלג שוכב ימים שלשה וארבעה על פני האדמה · מלפנים היתה עיר ואם בישראל מלאה חכמים וסופרים, ובה גרו הגאונים הגדולים אשר עוד שארית עפרם בקרבם, כאשר נזכירם להלאה · וזה לא כביר הלכו שמה תלמידי הגאון הגדול ר ב י נ ו א ל י ה ו ווילנא זצ"ל ויסדו שם בהמ"ד לעצמם על דרך רבם הגאון באמת ובצדק · ויש בה קהלות אשכנזים וספרדים, ועושים יום טוב רק יום אחד, ומתפללים לצד דרום נכח ירושלים, וקורין את המגלה בי"ד ובט"ו בהדר ובלילותיהם ואינם מברכים רק בי"ד כמשפט (או"ח סי' תרפ"ח ס"ד) על דרך שהוא ספק אם הוקף בימי י ה ו ש ע בן נ ו ן ואם לא: העיר הזאת קדושה מאד לישראל, וההמון יאמרו כי מלך המשיח יבא אליה בראשונה וימלוך בה ארבעים שנה ואח"כ ילך לירושלים, אולם האמונה הזאת על קורי עכבים נוסדה, ואפס ואין מקור מחצבתה, כי אנחנו נקוה ע"פ מסורת האמת אשר יבא משיח אלהי יעקב לירושלים עיר הקדש, ויכון חרבות יהודה על תלם, אולם מצפת לא ראינו ולא שמענו · בשנת ה"א תקי"ח היה בה רעש ארץ גדול ונהרסו מאתים חצרות, ובכל חצר היה בתים רבים, ולא נותרו בה רק כמאה וארבעים איש ומעט בתים, ומשבעה עשר בתי כנסיות אשר היו בה לא נשארו רק שנים, וגם שני בתי כנסיות של האר"י זלה"ה ושל ר"י אבוהב אשר היו קרובים זה לזה נחרבו, אך מבהכ"נ ר"י אבוהב נשאר כותל הדרומי אשר היה בו ארון הקדש ובו היה ס"ת של ר"י אבוהב, ואחר הרעש נמנו וגמרו לטלטל הס"ת ההיא לביהכ"נ הגדולה אשר נשארה על מכונה, וטהרו וקדשו עשרה אנשים בטבילה ונשאו אותה שמה והניחוה בהיכל מיוחד עם ס"ת של הגאון רבי ש ל מ ה

אבוחנה (הוא רבי שלימאן הנזכר בסוף תשובת מהר"ש גלאנטי והיה מקובל גדול וחסיד בדורו של מהר"ש אלשיך) וכלם מתו בשנה ההיא ולא השלימו שנתם, גם יספרו כי בזמן אחר נתן סופר אחד טלאי בס"ת הזה ולא הוציא שנתו, לכן נורא להם הספר הזה ולא יוציאוהו לקרות בו רק שלש פעמים בשנה, בראש השנה, יום הכפורים, וחג השבועות, ואז קורין בס"ת של רבי שלמה אבוחנה למפטיר · ויש להם בקרבה ספרי תורה מימים קדמונים (ולדעת קצת מימי התנאים) כי שם הסכמה בחרם לבל ימכרו ס"ת או ספרים אחרים להוציא לח"ל · בשנת ה"א תקפ"ה היו גשמים רבים בה ונפלו בתים וחצרות רבים מפני חולשת בנינם, ואף שנהרסו בלילה לא נפקד מהם איש בחמלת ה' עליהם, ועתה ת"ל נבנתה על תלה, ויש בה חמשה בתי כנסיות גדולים ומפוארים, והם, א) בית הכנסת מערבים (הם ילידי הארץ) במקצוע העיר לפאת מערבית דרומית, וקוראים שמה כנסת אליהו כי מסורת בידם שאליהו התפלל בה גם האר"י זלה"ה · ואצלה יש עוד הבית אשר גר בו האר"י ז"ל, ובו כפה גדולה לעניים, וסמוך לו מקוה מים מרובעת בנויה מאבני גזית וכפה עליה ואומרים כי בה טבל האר"י זל"ל · ב) בית הכנסת אשר בה עתה ס"ת של ר"י אבוהב באמצע העיר · ג) ואצלה לפאת נגב בית הכנסת גדולה ומפוארה, וקרוב לה בית המדרש של מרן הגאון בעל בית יוסף · ד) בית הכנסת של האר"י זלה"ה, בנין מפואר מאד בגובה העיר בפאת מזרחית צפונית, ובה מתפללים האשכנזים הנקראים קהל חסידים, ואצלה מקוה טהרה לישראל · ה) בית הכנסת נאוה לקהל אשכנזים הנקראים פרושים. ועוד בה בתי מדרשות וישיבות לספרדים ולאשכנזים, ויושבים בה רבים הוגים בתורה ועובדים ה' בצדק ובתמים · ועתה נערוך מספר קברי הקדושים אשר בה אחד לאחד · כשהולכים מעיר לעבר השני מן ההר למזרחו יש בנין ישן, ואומרים כי שם קבור רבי יוסף דילה ריינה אשר רצה להביא את המשיח, ולמטה משם יש מרחץ ישן בעומק הארץ וקוראים אותו מרחץ יעקב אבינו ע"ה · בתוך העיר יש קבר רבי יוסף בנאה הנזכר במ"ר פ' בא, ועליו ציון ופרוכת פרושה לפניו, ובכל יום ראשון של פסח מתאספים שם רבים מישראל ומדליקים שמן ושופכים שיח לה' איש איש כאות נפשו · ברחוב הערבים יש קבר רבי דוסא בן הרכינס במערה, ואומרים שהיא מערת יעקב אבינו ע"ה, ואין מניחים כל אדם מישראל ליכנס לתוכה, גם בקצה הרחוב הזה יש שער גדול ובמעלות יעלו אליו, ואין מניחים לישראל לעלות עליהם, וההמון קוראים שמקום הזה מדרש שם ועבר. בפאת נגב הרחוב ההוא יש מישור גדול מלא אבנים קטנות ובתוכו גל גבוה, ושם היה ביה"כנ מלפנים, והוא קבר רבי בנימן הצדיק התנא, וקרוב לו עמק קטן ושם קבר נחום איש גם זו · במערב העיר יש בית הקברות ישן, ושם קבר רבי שמעון בן חלפתא ואין כל ציון עליו, גם יש שם בית ובו כפה עגולה גבוהה, ובצפונו נקב למערה סגורה, ואומרים כי שם קבר הושע בן בארי הנביא, אך משגה הוא, כי הוא קבר רבי יהושע התנא (איזה רבי יהושע לא נודע) וטעו העם וקראוהו הושע, ובכל יום אסרו חג שבועות הולכים בני ישראל על הקבר הזה ומתפללים שם ושמחים ומדליקים שמן

לזכר נשמתו · ונגד הקבר הזה קברות הרוגי בית דין קודם חורבן הבית, ושם בית החיים ישן נושן אך עתה אין שריד ואין שארית מכל קבר, וזה לא כביר חפרו שם ומצאו בבטן הארץ אבן ציון לנפש ועליו היה כתוב "החכם וכו' רבי דוד אבוהב". בקצה העיר לרגל ההר מתחילים קברי אבותינו הקדושים אשר בארץ המה ואינם מוקפים גדר לכן אין לדעת מדת הבה"ח, גם שם מערות רבות לאין מספר, וביניהן מערות חצובות מאבן אחת גדולות מהלך יום או יומים · ויש שם מקום שקוראים אותו מדרש והוא לנכח קבר ר' שמעון בן יוחאי זלה"ה שבמירון · ושם ובכל ערי ארץ ישראל אין המנהג לקבור בטלית וקיטל ולא לעשות גולל ודופק של עץ, כי אם עושים נסרים סביב הקבר ומכסים באבנים דקים רחבים על פני כל המת ועליהם נותנים עפר, ובונים ציון למעלה מאבני בנין, וכשמוליכים את הנפטר לקבר מניחים אותו על תל אחד הקרוב לבית הקברות בפאת מערבית צפונית מהעיר, ואומרים איזה דבר תורה וקדיש, ולפעמים מספידים אותו שם, ועושים שבע הקפות · ולערב ליל ט' באב יושבות הנשים על התל ההוא ומקוננות על חורבן ביהמ"ק בקול נהי, ותרבינה קינים והגה והי · בבית הקברות ההוא קבורים הקדושים האלה: המקובל האלהי הקדוש רבינו יצחק לוריא אשכנזי זלה"ה, ואינו במערה רק כקברים שבאירופא, ועליו חומת אבנים גבוה אמה, ולאורך הקבר מונחת אבן גדולה ומראשותיו חקוקים הדברים האלה: ציון הרב המקובל רבי יצחק לוריא נפטר בשנת ה"א של"ג ליצירה ומשוח בסיד, ולימינו קבור בנו ר' משה · קרוב לקבר זה מצבת קבורת רבינו הקדוש המקובל מוהר"ר משה קורדבירו זצ"ל, תלמיד מרן הב"י ורבו של הגאון ר"א די ווידאש בעל ראשית חכמה, וגיסו של הרב רבי שלמה אלקבץ הלוי, ועליו שוכבת אבן גדולה לאורך הקבר טוחה בסיד · משם והלאה למערב קבר הרב הגדול רבן של כל ישראל מרנא ורבנא רבי יוסף קארו בעל ארבע שלחן ערוך ובית יוסף, וגם עליו אבן גדולה לארכו טוחה בסיד · משם ולדרום קבר הרב הגדול מורנו ורבינו רבי משה אלשיך הקדוש זיע"א, תלמיד מרן הב"י ונסמך ממנו, ורבו של הקדוש ר' חיים וויטאל בחכמת התורה וסמך אותו, וגם עליו אבן גדולה טוחה בסיד, ותחתיו מערה גדולה ובה קברים רבים, ואצל הציון הזה יש שלשה ציונים מאבנים גדולות זו בצד זו טוחות בסיד, והעיד רב אחד גדול שחפר מראשותיהם בעזרת אנשים אחרים, ומצא תוך הקרקע אצל שנים, מצבות אבן גדולות אמה מרובעת ועליהם היו כתובים תוארים רבים בשמות גבירים ונשיאים בטורים רבים וע"י דבוק שעוה קראו הכתב וראו מספר השנה ה"א שי"ג ושם האחד מוה' מאיר ושם השני מו' שמואל, אולם אצל השלישי לא מצאו מאומה · —קבר הרב הגאון רבי שלמה אלקבץ הלוי רבו של מהר"ם קורדבירו, והוא מחבר פזמון לכה דודי אשר יאמרוהו בכל תפוצות ישראל בעת קבלת שבת וחבר ס' מנות הלוי פי' על מגלת אסתר בשנת ה"א רפ"ט, ושלחו לחותנו מנחה ביום פורים תחת אשר ישלחו הבחורים עדי זהב וכסף לארוסותיהם, וחותנו וגיסו בעל אחות אשתו קבלו המנחה ההיא בשמחה וטוב לב יותר מכל סגולות ואבני יקר, ולכן קרא שמו מנות הלוי, גם חבר ספר שרש ישי פי' על מגלת רות בשנת ה"א שי"ג ליצירה: קבר הגאון רבי

יעקב המכונה מהר"י בי רב, מגדולי תלמידי מהר"י אבוהב בעל ס' מנורת המאור, והרבין תורה הרבה בישראל, ונפטר בשנת ה"א ש"א לב"ע. קבר הגאון הגדול רדב"ז הוא רבינו דוד בן זמרא, רבו של האר"י ז"ל בנפ"ת, והגאון מהר"י קארו כבדו ונשאו בכבוד גדול כי היה גדול בשנים ממנו, וחי מאה וארבעים שנה, ולעת זקנתו עקר דירתו מירושלים והלך לצפת ומת שם, והיה עשיר גדול ותמך ידי ת"ח אשר בארץ ישראל ובמצרים· קבר הגאון המבי"ט הוא רבי משה ברבי יוסף טראני, תלמיד מובהק להרב הגאון מהר"י בי רב ואחרי מות רבו ישב על כסאו בצפת ושפט את ישראל כ"ד שנה, ומת בן שמונים שנה בשנת ה"א של"ה. קבר הגאון רבי משה חאגיז נכד הגאון רבי משה גלאנטי וגיסו של הגאון בעל פרי חדש, נפטר בשנת ה"א תק"ג· — קברי הגאונים רבי יונתן גלאנטי, רבי יעקב אבולעפיא ורבי משה בנו, רבי שלמה מאנים ורבי משה בנו, רבי משה וויטל, ורבי טוביה הלוי בעל ספר חן טוב, ומערת רבני אשכנז מלאה חכמים וסופרים צדיקים וגאונים לאין מספר, ורבנים חסידי עולם אשר נשכח זכרם, ומן הנודעים עוד שם הגאון החסיד רבי אלעזר מקראקא אב"ד באמשטרדם בעהמ"ח ספר מעשה רוקח על משניות ומקום קבורתו אצל פתח המערה בימינה· קבר הגאון החסיד רבי יששכר בער אב"ד דק"ק זלאטשוב בעהמ"ח ס' בת עיני על נפ"ת וספר מבשר צדק על התורה, מנוחתו במערה הנקראת על שמו ופתחה למערב. קבר הגאון החסיד רבי אריה ליב הלוי אב"ד בוואלטשיסק, במערה הנקראת על שמו ופתחה לדרום, והיא בדרך ההולך מקבר האר"י ז"ל לקבר הרב בית יוסף, ועל ציון קברו יכונה בשם „הרב אוהב תורה„ כי כן צוה לפני מותו· ואצלו מנוחת הגאון החסיד רבי דוד שלמה אב"ד דק"ק שאראקא בעהמ"ח ספר לבושי שרד על יו"ד, וקברי גאונים אחרים· קבר הגאון הצדיק רבי חיים אב"ד בק"ק טשערנאוויץ בעהמ"ח ספר סדורו של שבת ובאר מים חיים על התורה, מנוחתו במערה הנקראת על שמו ופתחה לדרום· קבר הגאון החסיד רבי משה הלוי אב"ד בק"ק אובנילע, והוא על מערת הגאון מוואלטשיסק הנ"ל· אצל בית הקברות לצפת מערב יש מישור נחמד נושא פרי תבואה ועצי זיתים ושם קבר התנא האלהי רבי פנחס בן יאיר וגל אבנים על קברו, וההולכים שמה להתפלל בעת צרה· ברחובות העמים בצפת יש שני מקומות אחד בגובה העיר למזרח ושמו דהרייא העליון, והשני בשפוע ההר למערב ונקרא דהרייא התחתון, ושם קבר עדינו העצני הנזכר בשמואל (ב' כ"ג ח) לפי דברי תוספיה (מזה נראה שאיננו תואר לאיש גדול כמו שחשבו איזה מבארים), והוא במקום מחצב אבנים, וקרוב אליו מחצב אחר ושם קבר רבי חולפית המתורגמן מהרוגי מלכות, ומשם ולמטה סלע גדול כעשר אמה מרובעות ותחתיו קבור יהוידע הכהן אבי בניה אשר היה בימי דוד המלך ע"ה, ומשם והלאה אילן חרוב ותחתיו קבור בריה דרב ספרא הנזכר בזוהר פ' תרומה, ולמטה בדרך הזה לצאת מזרח יש מערה ובה קבורים יוסי בן יועזר ויוסי בן משולם ויוסי בן יוחנן· — במערב העיר לא רחוק מנהר דולבאי יש כפר קטן ושמו עחקאב, ובו מערה גדולה חצובה בסלע, וממנה יסתעפו מערות אחרות

קטנות. ושם קבורים רב זריקא ורב סמא ואושעיא זעירא דמן חבריא יחד, ומר עוקבא לבדו במקום מיוחד, וקרוב אליו רבי לויטס איש יבנה, ומשם והלאה לצד מערב יש חור בין סלעי ההר ושם בדרך ההולך מצפת לגוש חלב יש נחל מים הנקרא בראל, ורחוק ממנו ת' אמה יש אבן גדולה וארוכה ותחתיה קבור רבי נתן הבבלי, ושם לצד מערב יש בהר מקום גדול מלא נקיקים ושם קבר רבי שמעון בן מנסיא ומשם והלאה בראש ההר סלע ואצלו קבר רב ייבא סבא, ורחוק ממנו כמאתים אמה לפאת מזרח קבר אוריה הכהן· בראש ההר הזה לפאת צפונה יש סלעים רבים באגודה אחת ככדור, ויאמרו כי שם נאספו רשב"י ותלמידיו ללמוד האדרא דבי משכנא, ושם קבר רבי יוסי דפקיעין, וקרוב לשם קבר בן הא הא: קרוב לנחל בראל הנזכר הר גבוה ובראשו קבר רבי יוחנן בן ברוקה·— קרוב לכפר קיומאה אשר בין צפת ומירון הר ובו מערה ובה קבר רבי יוסי דמן יוקרת וציון עליו, וקבר בנו אשר העניש על אשר הוציא תאנים מן עלם טרם זמנם (תענית כ"ד א') ומערה אחרת נגדה ובה קבור רבי כרוספדאי האמורא, ושני צדיקים אחרים אשר נשכחו שמותם· קרוב לשם הר גדול ובראשו סלעים רבים וביניהם עמק ושם מערה ובה קבר אלקנה אבי שמואל הנביא, וקבר רבי בנאה האמורא· בדרך ההולך מהעיר לכפר עין זיתון בקעה גדולה מלאה עצי זיתים וקרוב לה קבר רבי אילא. —

בשנת תקל"ד בחדש השלישי הוא חדש סיון מרדו הדרוזשן אנשי בליעל יושבי צפת ובנותיה, במלך המושל על כל ארץ טלריס וסוריא ופרקו עול מעל צוארם, ויבואו על העיר חגורי חרב להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים ושללם לבוז, ויעזבו בני ישראל את בתיהם וכל אשר להם ויברחו לנפשותם על ההרים, ורבים ברחו לכפר עין זיתון ולקחו מפלט להם למקום קברות הקדושים ויצעקו לה', והנכרים בזזו כל אשר מצאו בעיר שלשה ימים ושלשה לילות, ויריקו כל העיר ויבואו במקדשי ה' בתי הכנסיות ובתי המדרשים ויטמאו אותם, והשליכו כל ספרי התורה ארצה, ועשו מהם ומהתפילין ומזוזות אשר מצאו, מתג ורסן לסוסיהם ומנעלים לרגליהם, וסגרו כל הדרכים אין יוצא ואין בא להודיע לשרי המלך היושבים בערי חוף הים, אך בחמלת ה' בא אחד הרצים מעיר ביירוט, ועל ידו הודיעו היהודים אל השרים את כל אשר עבר עליהם, ויהי כאשר הגיע הדבר אל מושל הארץ, שלח שר צבא עם גדולי חילו, ויבא אל הגליל בעשירי לחדש תמוז וענש את המורדים ועבר את הארץ מצוררי ישראל — אולם טרם בואו רבה המכשלה בכל ארץ ישראל, בירושלים עיר הקדש היו במצור ובמצוק ונחבאו במחלות עפר ונקיקי הסלעים שבוע אחד, והכוס התרעלה הזה שתו גם בחברון, אך לא ארכו הימים ונפדו מידי צרה ויגון, על ידי חיל צבא המלך, ובטבריה ארו הפלתנים על עדה היהודים עד אשר נלחצו לפדות בכסף נפשם, אך כלפם גדלה הצרה על כלם, כי ארכו ימיה חדש ושלשה ימים, ונשארו ערומים בחוסר כל·— בשנת תקל"ז בכ"ד לירח שבט לעת ערב היה רעש הארץ גדול ונורא מאד בעיר הזאת, ותגעש ותרעש הארץ, ועמודי אדמה התפלצו, ורגליה נכפפו לגפרית, ועפרה לזפת בוערה, וכעוד רגע נהפכה כל העיר

ד לתל

לאל פנים , ונהרגו אנשים רבים לאין מספר , והסער לא קם כל הלילה , ובכל העיר נהי וזעקה מתחת גלי האבנים , זה צועק הוי אבי , וזה הוי אחי , וזה הוי אחות , פה קול בכי אשה על בעל נעוריה , ופה זעקת גבר על אשת נעורים , ותהי לחרדת אלהים , ואך מתי מספר אשר ברחו ההרה מחוץ לעיר נמלטו בנפשותם , וכל הבתים נהרסו עד היסוד בם , גם בתי הכנסיות נחרבו וספרי התורה נקרעו , רק מביהכ"נ האר"י וביהכ"נ אשר בה ס"ת א ב ו ה ב נותר אפס קצה · ועתה ת"ל נבנו הבתים ובתי ה' על תלם כמקדם ·

עין זיתון , כפר רחוק תחום שבת מצפת לפאת צפון , ומלפנים ישבו בו יהודים , והרב בעל ס ד ר ה י ו ם היה שם ראש ישיבה כמ"ש בשער ספרו , ובספר תקון יששכר דף כ"ח מזכיר מנהג עין זיתון לענין קריאת התורה בפורים , אולם עתה אין כל יהודי בו , מעין גדול בו אשר מימיו טובים מאד , ומוכרים אותם לצפת , ומקיר מבועו הוא מירושלים דרך מערות מתחת לארץ , שדותיה מלאות ירקות טובים אשר יובילו אותם לצפת לסחורה , ואצל המעין יש בנין ישן , ואומרים כי היה ביהכ"נ מלפנים , גם יספרו כי מצאו הנכרים זה לא כביר ס"ת בו והביאוהו לצפת · ובספר עמק המלך כתב בהקדמה שבכל שנה הולכים רבים מיהודי צפת ומתפללים שם בבהכ"נ הישנה הסמוכה לקבר רבי י ה ו ד ה בר א י ל ע י . ואחרי הכפר הזה גל אבנים גדול ומלפנים היה בנין גדול והוא קבר רבי י ה ו ד ה בר א י ל ע י , ובכל ערב ר"ח הולכים אחינו בני ישראל על הקבר הזה ומשוררים שם בשמחה רבה שיר ידידות אשר חבר רבי י ה ו ד ה הלוי המתחיל „ארץ הקדושה יקרה חמודה · הלא הוא כתוב בס' חרדים · ובפסח שני הולכים שמה כל אנשי צפת בשמחה וששון ומשתטחים על עפרו ומדליקים נרות ושמן ומתפללים · ולצפון הציון הזה הר ובראשו מערה ובה קבור רבי א י ל ע י אבי רבי יהודה הנזכר · וקרוב לו קבר הגאון רבי י ו ס ף ס א ר ג ו ס רבו של הרדב"ז , איש צדיק וחסיד , ודרכו היה לעשות שלום תמיד בין איש לאשתו ובין אדם לרעהו ביהודים כעם אחר , והרב בעל בית יוסף נהג בו כבוד , ונקרא בפי העם צ ד י ק ה ת ר נ ג ו ל י ם כי יספרו שפעם אחת גזר השר שיבילו לו היהודים איזה מאות תרנגולים לבנים , והלכו על קברו להתחנן לה' להעביר את רעת העלילה הזאת , ובא בחלום לאחד ואמר לו שיקבלו תרנגולים כמספר אשר בקש השר , ויעשו האנשים כן , ואחרי נאספו יחד היו פתאום כלם לבנים (מי יודע מה שרש דבר נמצא בספור הזה) וגם מגובה בפי כל בשם ר"י ה ל ב ן על אשר נתלבנו התרנגולים כפי ספורם , וגם שם מתפללים בפסח שני , וקרוב לו קבר רבי נ ה ו ר א י ש ב א ·

בריא , כפר רחוק מצפת כאלפים אמה לפאת מזרחית צפונית , ונזכר בפסחים (נ"א א') מעשה ביהודה והלל וכו' בשבת בבירי , ובס' תקון יששכר מזכיר מנהג של בריא לענין קריאת התורה בפורים , כי גרו שם בני ישראל מלפנים , ובס' שם הגדולים הגדול שראה ש"ע ישן אשר נדפס ראשונה בלא הגהות הרמ"א , וכתוב בסוף חלק או"ח שחברו מרן הב"י בכפר בריא שבגליל בשנת ח ש ב ה , ובס' ש"י כתב שיש שם ביהכ"נ , אולם עתה אין בו יהודים ולא ביהכ"נ , ולמעלה מן הכפר בהר יש מערה ובה קבורת א ב א ש א ו ל ואשתו ובכל שנה בר"ח אייר הולכים בני ישראל שמה ומתנפלי' על קברם ומעלים נרות :

בין גבלין, עמק בין שני הרים גדולים אשר בין צפת וכפר אבנית, ולשמאלו גל אבנים והוא קבר בניהו בן יהוידע, וזה לא כביר בנה הנכרי בעל השדה ציון על קברו, אך לא נודע איזה בניהו הוא, כי שנים היו, אחד בימי דוד (ש"ב ח' י"ח) והשני בן בנו בסוף ימי שלמה (שם ב' כ"ג) וקרוב לו קבר אנטיגנוס איש סוכו בראש הר, וקרוב אליו קבר נתן דצוציתא·

אבנית, כפר חרב ושמם קרוב לצפת, ובראש ההר אשר שם קברי ר' יהודה נשיאה נכד רבינו הקדוש מבי דינא דשרי משחא (ע"ז ח') ותלמידיו, רחוק אלף אמה מקבר בניהו בן יהוידע, ועליהם בנין יפה, ובמזרח ההר מערה נאוה עם כוכין ארוכה ונפלאה, ואומרים כי שם קבורים אביי ורבא, ומן המקום ההוא רואים את כל המישור עד הירדן·

נביארתען, מקום חרב, ושם קרוב לאם הדרך קברי רבי אליעזר המודעי ורבי יעקב איש כפורייא, ועל שניהם מצבה אחת, ואצלם הר גדול ובאמצעו קבורים רבי יוחנן בן הורקינוס ורבי יצחק בן אלישב.

עמוקה, כפר קטן, כששים בתים בו, ואין בו יהודים, וקרוב אליו קבר יונתן בן עוזיאל, ועליו בנוי ציון אבנים, ועץ גדול נקרא סנדייאן וכפי קלת שריקה, לא נמצא כמוהו ביפיו ובעביו וברוחב ענפיו המשתרעים למרחוק·

פערעאם, כפר קרוב לצפת, בו מערה אשר בה קבורים חוני המעגל ואשתו, ואצלו הי' בית מדרשו אך נחרב, ובעבר השני מערה ובה קבורים אבא חלקיה בן בנו וחנן הנחבא בן בתו·

דלאתא, כפר קרוב לצפת, ובו הר ובראשו קבר רבי יוסי הגלילי ועליו ציון ועץ זית וגדר סביבו, גם קבר רבי אליעזר בנו וציון עליו, ומחוץ לכפר מישור מלא עצי זיתים ושם קבר רבי הלל ועליו ציון, אך לא נודע איזה רבי הלל הוא·

ראם אל אחמר, מקום קטן, ובראש גבוה אשר שם, קבר רבי זמרא ורבי יוסי בנו, וציון עליהם. ומן המקום ההוא יוכלו להשקיף על פני כל הגליל.

עלמא, כפר גדול במישור נחמד מלא משמני הארץ, ומלפנים היו בו יהודים וביהכ"נ, אך עתה אין גם אחד ולצפונו קבר רבי יהודה בן תימא וציון עליו, וקרוב אליו מערה גדולה ובתוכה מערות אחרות רבות ונקראת מערת הבבליים, ושם קבורים רבה בר רב הונא, רב המנונא, רב חננאל, ורב הונא· ולדרומו קבר רבי אליעזר בן הורקנוס בתוך כרם וציון נאוה על קברו, וקרוב לו קבר רבי אליעזר בן ערך מאבן שיש ומכסה מאבן גדולה עליו, ואומרים כי פעם לקחו הישמעאלים את המכסה ההיא, וישאוה אנשים רבים משם לרחיים, וישכימו ממחרת והנה איננה, וילכו אל קברו וימצאוה שם — וקרוב לו קבר רבי יוסי הכהן, גם בין הכרמים קבר רבי אליעזר בן עזריה, ועץ על קברו העושה פרי בוטים אשר יעשו שמן ממנו·

קדש, כפר על שפת הירדן ונקרא עתה קארים, והיה עיר מקלט מלפנים הנזכרת ביהושע (י"ט ל"ז) ושם היה בית מדרש ליהושע, ובו קבר דבורה הנביאה וברק בן אבינועם וחבר הקיני ויעל אשתו ועליהם בנין גדולים מאבנים:

פמייס (בניאס בלשונם) כפר קטן, ולדעת חז"ל הוא עיר לשם הנזכרת ביהושע (י"ט מ"ז) ובו מערה הנזכרת בבא בתרא (ע"ד ב'), ושם קבר שבואל בן גרשום בן מרע"ה ועליו אילן סנדיילן, וקבר עדו הנביא ועליו אילן בוטים ·

חמאם, כפר קטן, ולדעת קצת הוא צרדה, ושם קבור רבי יוסי בן יועזר איש צרדה בתוך בית קטן ואצלו גדלים הדסים ·

ברתותא, מקום חרב, ובו קבר רבי אליעזר בר יהודה איש כפר ברתותא ·

תיבנין, כפר קטן, ובו קבר שמגר בן ענת:

עכברא, מקום קרוב לצפת כמהלך חצי שעה לדרומה, והוא הנזכר בב"מ (פ"ד ב') אזלי רבנן לאעסוקי לא שבקינהו בני עכברא — שם קבר רבי ינאי ושני בניו רבי דוסתאי ורבי נהוראי · תוך מערה בפרדס מלא עצי פרי נחמדים מאד, ולפני המערה מעין מים חיים, אשר נשחת עתה: גם בו גן נחמד גדול מלא עצי פרי הדר (אתרוג) טובים ויקרים ·

עין כחל, בקעה גדולה ועמוקה מאד, ובה מעין מים טובים ועל שמו נקראת עין כחל, ובקרבה איזה בתים, ולמזרחה הר גבוה ומשופע מאד, ובראשו חצוב כדמות שער סתום, ואומרים כי שם נגנזו כלי בית המקדש, וכן כתב בס' עמק המלך ·

תנחום, כפר קרוב לצפת, בו בנינים נפלאים ישנים, וממנו לוקחים אבני גזית מגוררים במגרה לכל המקומות לבנין, ושם קבר נחום הנביא, ויש אומרים כי שם גם קבר רבי תנחום ורבי תנחומא, אך יוכל להיות משנה בידם ע"י קרבת מבטא שם נחום עם שני השמות האלה.

מירון, כפר נחמד במקום דשן ושמן, ונודע לתהלה ע"י קבר רבי שמעון בן יוחאי אשר בו, וזה מעשהו: חצר גדול רחבו חמשים אמה וארכו שבעים אמה, ובתוכו היכל גדול שלשים אמות מרובעות, ובו מקום ללין לאנשים הרבים הבאים שמה, באמצע החצר עץ אגוז גדול יפה נוף, לפאת מערב בית מדרש גדול ושם מנוחת התנא הקדוש האלהי רשב"י ועליו כפה בנויה, ואצלו קבר רבי אליעזר בנו וגם עליו כפה, ואצלם מערה · ובל"ג בעומר יום מות רשב"י עושים סוכות על ההרים ומתענגים ושמחים בהדרת קדש, ומי יוכל לבאר חדות היום ההוא כי רבה היא, וכזרם מים כבירים יבואו שמה אנשים ונשים וטף לאין מספר, וכל הדרך מצפת למירון מלא אנשים מבני ישראל מכל קצות הארץ, אלה הולכים ואלה שבים ביום ובלילה, וגם ממדינת פרס יבואו שמה החרדים לדבר ה', אף כי יארכו ימי מהלכם שתי שנים · ובבואם לחזות בנועם קדוש עליון, יהגו בתורה ויתפללו, וביום קה"ת יקראו בס"ת אשר שם, ומדליקים שמן למאור ונודרים נדרים ונדבות ושרים ושמחים בתופים ובמחולות · ובערב יום ל"ג בעומר בהתאסף חכמי לב לבית המדרש, ילמדו מאמרי האדרא בס' הזהר, ואחר יעלו את הנרות על הציונים, והשמש מכריז כמה מתנים בעבור ההדלקה הראשונה וכל אשר ידבנו לבו יקנה אותה בכסף מלא, ומברכים ברכת מי שברך לכל קונה, ולוקחים בלויי בגדי צמר גפן ופשתים וטובלים אותם בשמן ונותנים

אותם בספל ומדליקים בם, עד אשר תראה האור למרחוק, כי מירון בהר הוא יושב, ובראשונה ידליק האיש אשר קנה את ההדלקה במיטב כספו, ואחר כך רשות לכל איש לשפוך שמן לתוך הספל, ואיש איש ישליך בגד מה לתוכו להעלות את הנרות, ונודרים כל אחד כמסת ידו, והשמש מברך את כל איש בשמו, ואח"כ ילכו לקבר רבי א ל י ע ז ר בן ר ש ב "י ומדליקים גם שם שמן בתוך הספל אשר על עמוד קברו, ע"פ הכרזות השמש, ואח"כ הולכים לציון רבי י ל ח ק, ואחר לציון רבי י ו ח נ ן הסנדלר, הקרובים שם מחוץ לחצר, וגם על קבריהם עמודים וספלים עליהם, ומדליקים גם שם שמן. ובעת ההיא מדליקים ב צ פ ת על הגגות ורואים את האור במירון ובבקר אחר התפלה מגלח כל איש את בניו הקטנים בפעם הראשונה (כי ק המנהג באה"ק שתגלחת הראשונה מכל זכר תהיה על קבר איזה צדיק) במשתה ושמחה, ומוליכים את הנער המתגלח בראשונה לקבר ר"י הסנדלר בתוף ומחול, ואחר כן שבים לחצר רשב"י ומגלחים אותו אצל פתח ביהמ"ד, ורבים מביאים בניהם מארצות רחוקות לקיים מצות פאת הראש במקום הקדוש, ובכל היום ההוא גיל וששון ליהודים, וגם בליל ל"ד לעומר מעלים נרות לכבוד הבאים ביום ל"ג לעומר ומרבים בשמחת מצוה· ושתי פעמים בשנה יבואו למקום הקדוש הזה, בל"ג בעומר ואז יתמהמהו שם עד חג השבועות והוגים בתורה ובספר הזהר, ובחצי אלול עד ר"ה, מלפנים היה מקום קבר הזה פתוח בלי גדר, ולכן הליבו אנשי מלחמה חגורי כלי קרב בעת היותם שם, לשמרם מפני השודדים, על כן בנה הרב הקדוש רבי א ב ר ה ם גלאנטי זצ"ל מכספו את החצר למחסה ולמסתר לכל הבאים להתענג בזיו ה' והדר קדושו· וקבר רשב"י ובנו רבי אליעזר קדושים גם בעיני הנכרים מאד, ונודרים שמן להדליק עליהם, ונשבעים בהם, ובכל ימי השנה שער החצר סגור לא יפתח, והחפץ להתנפל על קבר הקדושים האלה, ילך לצפת ויקח את המפתח המונח שם, והולך בטח אין פוצה פה ומצפצף, ובכל עת עצירת גשמים ילכו שמה להתפלל· אצל קבר רבי י ו ח נ ן הסנדלר יש מערה, ואומרים כי הוא המקום אשר עבד בו ר' יוחנן את העורות· — כתב בספר חבת ירושלים וז"ל: באתי לספר מעשה נורא· הנה אצל זה הקבר יש מערה קטנה, והיה הנכרי בעל השדה אשר המערה היא בתוך שדהו רועה צאנו בשדה כל היום, ובלילה היה מכניסם לתוך המערה הזאת והפקיד עליהם נערו משרתו שישמרם כל הלילה, פעם אחת בא בבקר ומצא את צאנו אצל המערה ואין הנער משרתו אתם לשמרם, ויקצוף מאד על הנער, ויהי כי בא אחר הנער לבא לפקוד את צאנו, והנה אדוניו עומד עליהם וחמתו בוערה בו, ויתחלחל הנער מאד לדעת מה זה ועל מה זה, עודנו משתומם על חרון אף אדוניו, והנה האדון צועק עליו בקול מר צורח, ויכהו מכות אכזריות לאמר, בן בליעל מדוע נטשת את הצאן והלכת אחרי שרירות לבך הרע, לו נגנב שה אחד מהעדר, כי עתה הרגתי אותך ונתחתיך לנתחים, ויענהו הנער במענה רך מדוע ידבר אדוני כדברים האלה, הלא גם אנכי יראתי לעזוב את הצאן לבדנה, אולם ידעתי כי במערה הזאת שמורים הם כאלו סגורו על מסגר — כשמוע אדוניו את הדברים האלה ויוסף להכותו וידבר סרה על כבוד הצדיק ר"י הסנדלר כדבר אחד הנבלים, עודנו מדבר נאצות והנה נהפכו פניו וצוארו לאחוריו וערפו נהפך לפניו

ונאלם דומיה ונפל מלא קומתו ארצה רפה כח ואין אונים, ויהי כראות הנער את זאת וירץ ויספר לבני הכפר את מקרה אדוניו, ויקהלו כלם לראות את המראה הנוראה הזאת, ויספר להם הנער את כל הדבר מראש ותפול חרדת אלהים על האנשים ויענו כולם יחד ויאמרו, צדקו משפטי ה', הרשע הזה את עונו ישא כי חרף מערכות הצדיק השוכן פה, ועתה נלכה ונקריבה קרבן לכבוד הצדיק אולי יעתר לנו (כן דרכם עד היום הזה להקריב קרבן על דבר מקרה וקוראים אותו ק ו ר ב ן) וימהרו ויקחו שה אחד מן הצאן ויעלוהו עולה לכבוד הצדיק, ועד מהרה נרפא הנכרי מחליו, אך נשאר בעל מום, וידור נדר שמיום ההוא והלאה ייקר כבוד הצדיק בעיניו וידליק שמן זית במערתו, וכן עשה. ויהי היום ויבא שמה לראות אם הנר דולק בלילה, וימצא כי נכבה והשמן איננו, ויאמר בלבו אם קדוש המקום הזה מדוע יוכלו חיות השדה לגשת אליו, כי הבין אשר בן אדם לא יערב את לבו לכבות את הנר הזה, ויהי ממחרת וידליק את הנר שנית, ובחצות הלילה קם משנתו לראות אם לא נכבה הנר, ויהי כבואו אל תוך המערה, וימצא את החיה עומדת אצל השמן, כי באה שמה לתומה כדרכה בכל לילה לשתותו, ופיה סגור מבלי יכולת לפתחו, ותקועה במקומה כיתד במקום נאמן ולא יכלה לנוע ימין ושמאל, ויקם האיש עליה ויהרוג אותה, וירא כי נורא המקום, וישם לו לחוק להצפין בתוך המערה כל סגולותיו. ויהי היום ויקצור את עשב טאבאק הגדל בשדהו ויטמנהו בקרבה, ויהי בלילה ויבואו ג' שודדי לילה לגנוב הטאבאק, וכאשר מלאו את כליהם וישאו את רגלם לצאת, אולם לא יכלו לנוע ממקומם, וימהרו ויריקו את שקיהם, ושנים נפתחו ממאסרם ברגע והלכו לדרכם, אך השלישי נשאר כאבן דומם אף אם הריק גם הוא מאמתחתו כל אשר גנב, ונשאר על עמדו עד אור הבקר, ויהי כבא הנכרי לתוך המערה וימצא את הגנב עומד כנציב מלח, ויבך השודד לפניו ויתחנן לו ויאמר מדוע גדול עוני מחטאת רעי — ויצחק האיש ויאמר לו חפש נא בבגדיך אולי נותר אצלך עוד דבר מה מהגנבה, ויבוקש הדבר וימצא מעט טאבאק בין טלאי בגדיו, וינער אותו מתוכם, וכרגע הותר ממאסרו ויצא, ומיום ההוא נפל פחד הצדיק הזה על הנכרי, והרשה ליהודים לבא בתוך שדהו להתפלל על קברו, וכן הוא עד היום הזה עכ"ד. —

והנה אף אם בהשקפה הראשונה יתראה הספור הזה לגוזמא והבאי, בכל זאת לא נוכל לגזור אומר עליו כי שקר הוא, ולא ראינו אינה ראיה, ובפרט אחרי שקבלנו מחז"ל ומהחכמים הבאים אחריהם דברי נפלאים אשר נעשו לקדושים אשר בארץ המה כהנה וכהנה: וגם אמרו רז"ל גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, והנסתרות לה' אלהינו — קרוב לזה מערת ה ל ל ה ז ק ן ותלמידיו, והיא נפלאה בגדלה וכוכין יפים בה חצובים באבן, והיא גבוהה כבית ולפניה עץ גדול, ובתוכה עשרים וארבעה ארונות נאים עם כסויים מצויירים, בכותל דרומי אשר שם הפתח לא נחצב מאומה, אך בשלשה הקירות האחרים חצובים ששה כוכין גדולים ועמוקים, ובכל כוך ארבע ארונות, ובראשם ארון רבן ה ל ל הזקן זיע"א. לפאת נגב המערה הזאת, מערת ש מ א י ואשתו ובנין אבנים גדול עליה, גם קברים אחרים רבים, וקרוב לזה מערה יפה וגבוהה מלאה כוכין ופתחה למזרח וקוראים אותה

מערת

מערת כהנים. ובכפר הזה חרבות רבות המתנות פדיתן פי היה שם עיר מלפנים, וקרוב לו מלבת אבן גדולה, ונקראת בפי העם כסא של אליהו, על פי מסורת בידיהם מאיזה טעם כמוס.

קדיתא, כפר באם הדרך בין לפת ומירון, ובו קבר רבי טרפון וגל אבנים לציון עליו, ורחוק ממנו כמאה אמה קבר רבי יוסי בן קסמא ועליו גל אבנים ועץ שקדים, וקרוב לכפר הזה קבר ר׳ בנימן בר יפת, ואללו קבר רבי יוסי חעופא וגל אבנים עליו, גם קבר רבי יהודה בן בתירא.

גוש חלב, כפר רחוק מלפת פרסה אחת, ושמו נזכר במנחות (פ״ה א׳), והוא מלא כרמים טובים מאד, וענביהם יובילו למרחקים, בימי קדם גרו בו יהודים, ובו קבורים שמעיה ואבטליון ואדרמלך ושראצר בני סנחריב שנתגיירו. ובבקעה קרובה לכפר זה, קבר יואל בן פתואל הנביא:

ברעהם, כפר גדול רחוק מלפת מהלך ארבע שעות, בו שני בתי כנסיות חרבים, וקבר עובדיה הנביא ותחתיו מערה. וקרוב לזה בנין חרב לא נותר ממנו רק שני שערים, ועל משקוף אחד חרות בכתב אשורית כדברים האלה: ה׳ במקום הזה יתן שלום ובכל מקומות ישראל, אל תתמהו על השלג שבא בניסן הנחנו ראינוהו בסיון והאומרים שזה היה בית מדרש נעובדיה, גם שם קבר מר זוטרא חסידא וקבר רב נחמן.

פרארי, כפר קרוב למירון ובו מערה אשר בה קבור רבי נחמיה העמסוני, ואללו קבר רבי ישמעאל בר פלונתיה דר׳ עקיבא.

ענן, כפר רחוק מן מירון כמהלך שעה, והוא כפר חנניה הנזכר במסכת שביעית פ״ט, בו קבורת רבי אבא חלפתא וגדר סביבו ועץ גדול עליו, וקרוב לו קבר רבי יעקב איש כפר חנניא אבי ר׳ אלעזר בן יעקב, ואללו מערה סתומה ובה קבר רבי אליעזר בן יעקב, ובית גדול לפניה ומתפללים בו, ולמעלה משם מערה ובה קבר רבי חנניא בן עקשיא ותלמידיו, ובה כפות ובכל כפה חמשה קברים זה לפנים מזה:

שזור, כפר קרוב לו, בו קבר רבי שמעון שזורי, וקבר רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול מהרוגי מלכות ועליו עץ חרובין, ואללו קבר רבי שמעון בן אלעזר.

ליבקעיא, כפר רחוק מן מירון כארבע שעות, ויגורו בו עשרים בע״ב יהודים וביהכ״נ להם, בו המערה אשר נטמן בה רשב״י ור״א בנו י״ג שנה (שבת ל״ג ב׳) ועליה עץ חרובין זקן מאד, ופארותיו רבו מספור, ואומרים השמון שהוא מזמן רשב״י, והנכרים נוהגים בו קדושה, ולא יקחו כל ענף מענפיו לשרת בו, אף לא להבערת יקוד אש.

צור, (טירוס), העיר אשר היתה לפנים משוש כל הארץ וסחר כל הגוים, היא עתה מעי מפלה ומזרע מלח, וכל עין תחזה קללת אלהים מרחפת על פניה, חומותיה מלאות חרבות וממות עולם, ורחובותיה אבלות מבלי איש, ובמקום אשר היו טירות מלכים והיכלי עונג ברלפת בהם ושם, עתה משכנות נרות לא מולק תחתיהן, אשר ישבו בהן דייגים עניים מתי מספר, וכאשר דבר ה׳ ביד נביאיו על צור המעטירה כן היה, ולא נפל מאומה מדבריו ארצה.

צרפת (זארפענט), כפר רחוק מצור חצי פרסה, בראש גבעה, והוא המקום אשר החיה בו א ל י ש ע את בן האלמנה (מלכים א׳ י״ז ט׳).

נצרת, מקום קטן לרגל סלע יבש בלי כל דשא וירק עשב, בתים מעטים קטנים בו בלי סדרים, רוב תושביו נוצרים, מספרם אלף וחמש מאות איש, והוא קדוש לנוצרים ע״י גידול ישוע משיחם בו, ועל שמו נקרא נוצרי, ובית תפלה לנוצרים שם אשר היה ביהכ״נ מלפנים ובו קרא משיחם בספר התורה לפני בני ישראל.

ד) **דמשק**, עיר גדולה מאד על נהר בארדי, בערבה פוריה ונחמדה מאד. רחוקה ל״ד פרסאות מירושלים, ארוכה שתי פרסאות, גני חמד ונהרות נאים בה, משכן הפאשא הגדול הנקרא אדון האדונים (בעגלרבעג) בקרבה, יותר משני מאות אלף איש בה, ומהם רובם ישמעאלים, גם נוצרים רבים, וכשלשה אלף יהודים, שני מאות בתי תפלה לישמעאלים, חוצותיה צרות, בתיה בנוים מלבנים אשר יתיבשו מקום השמש, ולכן בהיות גשם שוטף ישחוף המטר מן הלבנים ויהי רפש וטיט ברחובותיה, אך שערי בתיה ממולאים באבני שיש מלאים הוד והדר, בה מחוז אסיפת האורחה הקדושה לישמעאלים (קאראוואנע) ההולכת בכל שנה לעיר מעקא, בתי מלאכת מחשבת רבים בה, העושים גלומי צמר גפן, כלי ברזל עשוית (שטאהל) ולהבי חרב, ועל כלם בגדי משי הנודעים לתהלה ונקראים על שמה ד א מ א ש ט או ד מ ש ק. בית חפשית למצורעים גדול מאד בה: באמצע העיר במקום החניות יש עוד בית רמון (מלכים ב׳ ה׳ י״ח) והוא בנין נפלא, כל הרצפה מאבני שיש מבהיקים, וסביבו אכסדראות עם עמודים גדולים מוזהבים, ומחוץ לעיר נהרות אמנה ופרפר (מלכים ב׳ ה׳ י״ב) גם הבית אשר נקבר בו ג י ח ז י משרת א ל י ש ע, ועל שפת הנהר קבר נ ע מ ן שר צבא ארם. לבני ישראל שבעה בתי כנסיות גדולים ומפוארים בה, ובתוכה קבר הגאון המקובל האלהי רבי ח י י ם ו י ט ל זלה״ה אשר מת בשנה ה״א ש״פ:

בשנת ת״ר לאלף הזה קרה בדמשק לאחינו מעשה נורא, אשר כל שומעו יבהל וישתומם וחיל ורעדה יאחזוהו, וכמעט הכחדתיהו תחת לשונו, לולא חפצי להראות לעיני בני עמי, כי חסד עליון כל היום, ואף אם רבים לועגים לנו ואומרים עזב ה׳ את ישראל והשליכם מעל פניו, בכל זאת יחזו למורת רוחם כי לא סרה עין כבודו מעלינו, ובכל צרותינו יקום לנו למושיע, וכאשר פדה את אבותינו מידי עריצים בארץ חם ביד משה בחירו, כן שלח אלהינו בדמשק מלאך פניו מארץ מרחקים זה משה מ א נ ט ע פ י א ר ע האיש המהולל, ובצדקתו ובימין ישע אלהים גאלם מכף צורריהם. ועתה הטו אזניכם ושמעו: בראשון לחדש אדר שנת חמשת אלפים ושש מאות, נעלם בדמשק כומר נוצרי עם עבדו, אשר ישב שנים רבות בעיר הזאת, וכגורל כל היהודים בכל מקומות מושבותם להיות מטרה לכל פגע, ולנשוא חטאת כל רשעי ארץ, כן קרה גם ליהודי העיר ההיא, כי יועץ (קונזול) מלך צרפת היושב בקרבה, אשר איבה שמורה בלבו לכל זרע ישראל, מצא עתה שעת הנכונה לכלות חצי המתו בהם, ויאמר, אין זאת כי אם היהודים הרגו את הכומר, והניחו את דמו למשמרת אתם ללוש בו את המצות בפסח. תוגה בקש לכסות רשעתו במסוה צדקה. הדבר אך יצא מפיו, ומלאך

המשחית החל להכות בעם: הראשון אשר שתה כוס התרעלה, היה איש זקן בן ששים שנה, שומר הסף ברחוב היהודים, ויכוהו וייסרוהו עד אשר מת תחת ידם על לא עון בכפיו: ושני לו איש יהודי רופא פצעים, אשר פתו אותו להגיד כי שחט את הכומר במצות הגבירים, ואחרי לא אבה שמוע לקולם, הכוהו חמש מאות מכות על עקבי רגליו, ויענוהו במכאובים קשים אין די מלים לבארם, ואחרי ראו כי גם אלה לא הועילו מאומה · שלחו לחפשי מבית הסוהר איש בליעל ושמו מהמד אל טעללי, למען יהיה כלי ביד היועץ, להטות דברי האסורים אל כל אשר יחפוץ. הנבל הערום הזה בא פעמים רבות אל הרופא לבית כלאו, ובחלקת לשונו יעץ אותו כי יגול אשמתו על גדולי העיר ויחלוץ ממות נפשו, ויהי כאשר ענו אותו שנית, הגיד לפני השופטים כדברים האלה: בחמישי לירח פעבר 1840 לעת ערב נקראתי לבית ר' דוד הרארי, ואמצא שם את ג' אחיו ר' יוסף ר' אהרן ור' יצחק הרארי, ר' יוסף לוידיאטא, רבי משה אבולעפיא, ורבי משה דעקרלודא, שבעה טובי העיר, וישאלו מאתי כי אשחט את הכומר טהאמאם (כן היה שמו) אשר שכב אסור בזקים בפנת הבית ואמאן לעשות הדבר הרע הזה, ויתנו לי כסף רב למען אחשה ולא אספר כל אשר ראיתי, ואלך לדרכי, ואשר עשו אתו אחר לאתי לא אדע, כן הגיד הרופא באזני הפאשא, אף אם כל שרש דבר אמת לא נמצא בו, רק מכאוביו לחצוהו, והבליעל אל טעללי הסיאו, ויקצוף הפאשא מאד וחמתו בערה בו, ויצו להביא את שבעה הישרים האלה אליו. כבואם נדרשו ונחקרו על הדבר הזה, אולם הם בתומם כחשו, והצדיקו את נפשם באמרם כי שקר ענה בם הרופא, אך הפאשא לא האמין להם, ויאמר להכותם מוסר אכזרי. הנדכאים האלה צעקו במר רוחם כי לא אשמים הם, והוכיחו לו כי גם דם בהמות ועופות לא יאכלו בני ישראל, אף כי דם אדם אשר תקון כל נפש בו, אך הוא אטם את אזניו לכל דבריהם הנכוחים למבין, ויתן בכבל רגלם ויענם בלי חמלה, ואחרי ירא לבל ימותו האישים האלה תחת ידי המכים, מצא תחבולה אחרת ליסרם; ויצו וישימו בסד רגליהם, וכה עמדו מבלי יכולת לפנות הנה והנה, ח מ ש י ם ש ע ו ת ר צ ו פ ו ת, ונוגשים עמדו עליהם לראות לבל יאכלו וישנו או יתנו תנומה לעפעפיהם בכל העת ההיא. גם הענוי הזאת סבלו ולא הגידו מאומה. אחר זה יסרו אותם בשוטים עד כי נתעלפו, ואך אז חדלו ליסרם. כראות היועץ הצרפתי כי עודם מחזיקים בתומתם, בקש מאת הפאשא כי יוסיף להכותם, באמרו כי עוד לא הוכו כאשר נגזר עליהם, ויוכו עוד הפעם בשבט אכזרי, אך גם זה לא הועיל להוציא דבר שקר מפיהם. בעת ההיא נתפשו שלשה רבני דמשק ויענו אותם ביסורים קשים מאד ועורם מעליהם הפשיטו, למען יודו כי נחוץ ליהודים דם נוצרי לחג הפסח, ואף אם צעקו ונשבעו בה' כי כל דם נאסר לישראל, ולקחו מהם לעדים היהודים המומרים לדת הישמעאלים, לא הועיל להם מאומה. אכזריות חמת הפאשא לא שככה עוד בזה, כי היועץ הצרפתי הסך לבו לשנוא עם ישראל ולהתנכל בעבדי ה', וילך בעצמו לבתי המדרש, ויקח כל הילדים ויאסרם בחבלים למען ירחמו אבותיהם עליהם ויודו עלי פשעם, ויתן להם משקל עשרה דרכמא (ב' וחצי לוטן) לחם וספל מים ליום, גם לא הניחו אמותיהם לבא אליהם. איש יהודי

לעיר לימים קנא קנאת ה' צבאות ובא אל הפאשא ויאמר לו , שים נא על
לבך כי דם נקי אתה נותן עליך , פקח עיניך וראה , כי האסורים צדיקים
המה ולא חטאו מאומה , ואך עלילה שמו אויביהם להם ויקציף הפאשא
עליו , ויצו לענותו עד כי יצאה נפשו , והצדיק הזה לא נתן תפלה לאלהים ,
אך קרא במכאוביו , שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד , . אחרי זה הלך
הפאשא אל רחוב היהודים ושש מאות איש מלחמה עמו , ויהרסו את שבעה
בתי האסורים עד היסוד בם , וישימום לתל עולם , בעת ההיא תפשו את
משרת ר' דוד הראַרי ויכוהו בלי חמלה , ואת גוו הנפצע רחצו במים קרים ,
למען הרבות מכאוביו , ולא חדלו מהכותו עד אשר הגיד כי קרא את הרופא
במצות אדוניו לבא אליו בה' פעבר לעת ערב , אחרי ימים אחדים הובא
העבד שנית לפני השופטים , והבטחת היועץ הצרפתי בדברים רכים משמן
לשלחו לחפשי , ועצת הנבל אל טעלי אשר בקרבו איזה פעמים בבית כלאו ,
הסבו כי אמר אשר הרג בעצמו את הכומר בפקודת אדוניו ושנה האחרים
האסורים , והם לקחו את דמו אל תוך צלוחית אשר הסתירו , והוא הרופא
נתחו את גויתו ושברו עצמותיו והשליכו אותם אל תוך תעלת מים ברחוב
היהודים רחוק ממעון אדונו · הרופא נקרא כרגע , ואחרי חנפוהו השופטים
בשפת חלקות , ענה כי כנים דברי העבד . וילך היועץ ואנשיו למקום
התעלה , ושני העדים האלה עברו לפניהם בעגלה , כי לא יכלו לעמוד על
רגליהם מרוב מכאוב , ויהי כאשר נפתחה התעלה , והנה היא מלאה עצמות
רבות יבלויי מלחים ושערות , והרופאים העידו כי עצמות אדם הם וכל
אשר רוח דעת בקרבו יבין כי מאת היועץ היתה שומה להניח העצמות
והבלואים בקרבה טרם באו שמה הדברים האלה הובאו לבית המשפט
והוכחו לפני הנאשמים , אך הם עמדו בדבורם , ויוסיפו ליסרם באכזריות
חמה , עד כי נלצו להגיד כי נאמנים דברי העבד והרופא , וישאלו מהם
להשיב את הדם אשר טמנו , ויאמר כל אחד מהם כי נתנו לרעו , ויהי כאשר
הגיע השואל באחרונה אל ר' משה אבולעפיא , וייסרהו באלף שוטים , ויען
ויאמר ; הדם אתי בביתי · וישלחהו הפאשא ביד ארבעה אנשים אשר
נשאוהו אל ביתו לקחת הדם , אולם כבואם הביתה נשארה תקותם מעל , כי
תחת הדם אשר נפו לראות , הראה להם כיסים מלאים זהב , באמרו , זה
הוא הדם אשר אתם מבקשים , שוני הוא הדם , קחו אותו והרפו ממני ·
וישיבוהו אל בית הסהר ויוסיפו לענותו , ויהי כראותו כי כלתה אליו הרעה
ויאבה להציל את נפשו באמרו כי ימיר את דתו בדת הישמעאלים (ואין לנו
להאשימו על זה , כי רבה רעת מכאובים ויש לאל ידם להסיר גם לב צדיק יסוד
עולם מאמונתו כמאמר חז"ל אלמלא נגדוה לחנניה מישאל ועזריה הוו פלחו
לצלמא) , אך גם זה לא עשה פרי , ועוד יד החובלים עליו נטויה עד כי
הוכרח להגיד כי נתן את הדם להרב ר' יעקב אנטיבי הדבר אך יצא מפיו ,
והרב הובא אל השופטים ויכוהו ויענוהו , אך בכל זה לא ענה שקר בנפשו ·
אחרי כל העינויים נתנו לפניו גביות העדות (פראטאקאל) מהודאת האסורים ,
ויצוהו לחתום שמו לעד על הודאת פיהם , וימאן , ויאמר כאשר הכיתם
אותי חמש מאות מכות על גבי , הכתם אותי ביום החורף שלש שעות במים
קרים והרב שלופה על ראשי לבל ארימנו , הכיתוני מאה ושבעים מכות על

ידי, דחיתם עצמות לעיני למען הכות אותי בסנורים לא אמרתי דבר שקר, ועתה אחתום עוד את שמי עליו — חלילה לי מזאת! גם אם תמיתוני לא אעשה כחפצכם · וישיבוהו לבית המשמר · עתה נקראו האסורים ולוו אותם להשיב מורה השעות והמפתחות אשר גנא הכומר אללו, וכאשר ראו האומללים כי יחפשו עליהם בכל פעם עלילות חדשות, בטלו את הודאתם הראשונה, והודו האמת כי רק היסורים לחצו אותם להגיד אשר לא עשו · הפאשא והיועץ נבהלו, כי הרגע הזאת הרסה כל אשר בנו עד הנה, ויוסיפו לענותם, למען ישובו לדבריהם הראשונים, אך לא הפיקו זממם, כי הישרים האלה נשארו בדברם כי צדיקים המה, גם העיר ה׳ את רוח איש ישמעאלי רופא מהולל, ויבחן את העצמות אשר מצאו תוך התעלה, ויוכיח בחכמתו כי אינם עצמות אדם כאשר אמרו הרופאים האחרים (אשר נשחדו מאת היועץ הצרפתי) כי אם עצמות בהמה · במשך העת ההיא נלכדו רבים אנשי שם מישראל במצודת היועץ על לא חמס בכפיהם, ואחד מהם איש עססדייך ר׳ יצחק די פיליאטאה שמו, אשר האשימו עבד ר׳ דוד הראהרי כי הרג את עבד הכומר בה׳ פעבר בערב, ואף אם הצדיק את נפשו בעדים נצרים אשר היה בחברתם בעת ההיא עד חצות לילה, לא שת היועץ לבו לזה, ושנה בכבל רגלו · קנצי למלין, העת ההיא היתה עת צרה ליעקב מאין כמוה, חבלי מות אפפו כל יהודי דמשק, ומשלחת מלאכי רעים הקיפה כל גבול סוריא, וכל חורי יהודה לא האמינו בחייהם, אלה נמלטו ועזבו כל אשר להם, ואלה באו במערות צורים ובנקיקי הסלעים מפני פחד היועץ ומחרון אפו; — ויהי בהגיע השמועה הרעה הזאת לאירופא, לא קמה עוד רוח באיש, וכל שומעיה אחזו שער, חרקו שן, ותהי לחרדת אלהים, כי מי שמע כזאת ומי ראה כאלה בימינו אלה ימי בינה ודעת, ימי שלום ואמת? — אך כלם נאנחו איש בחדרי משכיתם והנדכאים לא נושעו, כי מה בצע לנו באנחות הישרים בלבותם אם אין עוזר ואין סומך? ויהי כראות הגביר הצדיק הגדול מוהר״ר משה מאנטעפיאָרע נ״י היושב בלונדון כי אין איש, וישתומם כי אין מפגיע, ותושע להם זרועו וימינו היא סמכתם, ויאזור רוח גבורה, וילבש כמעיל צדקה, ועינו לא חסה על הון ועל תלאות הדרך אף כי בא בימים, ויפש לדרך פעמיו עם אמתו הגבירה הצנועה היקרה מרת יהודית תחי׳ ובחברת המליץ ר״א קרעמיע מפאריז, ועברו ארחות ימים, וה׳ הצליח דרכם כי באו בשלום לאלכסנדריא, וה׳ הטה אליהם חסד ויתן אותם לחן ולרחמים בעיני המלך (ווילע קעניג) היושב שם, וימלא כל חפצם כאשר שאלו ממנו בצדק ובמשפט לפתח חרצובות רשע ולהציל אחיהם האומללים מכף מעול וחומץ, ויצא דבר מלכות מלפניו אל הפאשא אשר בדמשק לשלוח הרצועים חפשי, ולהתיר אגודות מוטה מהצדיקים האלה אשר הערו למות נפשם על בלי מה · ויהי בהגיע דבר המלך ודתו אל הפאשא, וימהר לפתוח שערי המסגר לפני האסורים ויקרא להם דרור, וישובו כלם לבתיהם בקול צהלה ושמחה, וגם הישמעאלים אשר בדמשק הלכו לקראתם בגיל וששון, וישלחו אותם עד בית ה׳, אשר באו אליו להודות לה׳ על אשר פדה ממות נפשם · בכ״ח אקטאבער משנה ההיא בא השר הצדיק רבי משה מאנטעפיאָרע נ״י לפני הסולטאן בקונסטנטינופל, והסולטאן קבלו בכבוד ויקר רב, ואחרי אשר

ברצה השר הצדיק להוכיח לו במופלות ודעת כי אך ממקור משחת ומעין נרפש יצאה התואנה הזאת על בני ישראל מני דור דור, לאמר כי דם הם צריכים לחג המצות, וכי חרפה הוא לכל מין האנושי לחשוב עליהם און כזה. נתן השולטאן כתב הדת גלוי לכל העמים לאמר, עלילת דם אשר יפילו על היהודים כפעם בפעם שקר היא, וטוב הדבר בעיני ואשמח מאד על אשר הוציאו מחשך וצלמות אסירי עני וברזל על לא חמס בכפיהם · — זאת פעולת הצדיק מאנטעפיארע, זכרה לו אלוה לטובה! —

און, בקעה שמנה פוריה מאד וטובה למרעה צאן אצל דמשק והיא הנזכרת בעמוס (א' ה')·

גובר (ד ז ו ב ר) כפר קרוב לדמשק, ובו ביהכ"נ ישן ונאוה מאד ואומרים כי נבנה ששים שנה קודם חורבן הבית, ואם כן הוא הבית הנזכר בברכות (נ' א') רפרם בר פפא איקלע לבי כנשתא דבי גיבר — ומתחת ההיכל בצד ימין יש מערה קטנה יפה מאד ונקראת מ ע ר ת א ל י ה ו·

בעלבעק (ה ע ל י א פ א ל י ס) עיר ישנה, מוקפת חומות נאות, וחרבות רבות בה שארית ימי קדם, שש אלף איש בה, ובהם גם מבני ישראל: רחוקה י"א פרסאות מדמשק.

ירושלים הקדושה, חמדת תפארתנו מימי קדם וסגולת כל העמים, (א ל ק ד ש בלשון ערבי), רחוקה שתים עשר שעות מים התיכון, ושמונה שעות מן הירדן, מוקפת חומה אשר נבנתה מן השולטאן סולימאן בשנת אלף תקל"ד למספרם, גבוהה ארבעים רגל ורחבה שלש רגל ובה מגדלים רבים גבוהה מאה ועשרים רגל — היקפה חצי פרסה אשכנזית, עשרים ושנים אלף איש בה, ומהם שלשה עשר אלף יהודים, ובתוכם איזה ק ר א י ם מעטים, ותשעה אלף נוצרים, ומעט ישמעאלים: חוצותיה צרות, בלי מרצפת אבן, לא נקיות ומלאות רפש וטיט · בתיה קטנים בנוים מאבנים או מחמר, לא תואר ולא הדר להם מבית ומחוץ, גם לא יעמדו ימים רבים· הגגות שטוחות או עגולות ואין מעלה עשן בהם, יריעות פשתן מתוחות מבית לבית למחסה ולמסתר מזרם וממטר וחום השמש· רוב תושבי היהודים הם ספרדים, ויש בה גם כאלף איש קהל אשכנזים, ונחלקים לק"ק פרושים וק"ק חסידים, והם הולכים ורבים יום יום מהבאים להסתפח בנחלת ה' צבאות, אך כלם בעונים קודרים מפני לחץ ועוני, ויחיו מנדבת פזורי ישראל בארצות העמים, ואחינו הבאים שמה מארצות אחרות לא יאריכו ימים על אדמת הקדש, מפני רוע האויר וכובד עול מסכנות ועוני· היא היחידה בכל ערי ארץ ישראל אשר אין מים בה ואין באר רק במקום שער הבית יש תיבה גדולה ואליה יביעו מים ע"י צנור מתחת לארץ הנמשך ממעין רחוק ממנה כמהלך ב' שעות וחצי בדרך חברון קרוב לקבר ר ח ל אמנו, ועוד מעין אחר בקרב העיר, לכן ישתו בני העיר מי גשם אשר יקוו להם בבורות חצובים. ומחסור המעינות בה הוא יען נבנתה פעמים רבות על תלה, לכן מקור מוצאיהן מכוסה בעפר ובניני' רבים, וגם אם יעמיקו לחפור ימצאו בכל פעם בנינים ישנים על שטח אדמה, ותחתיהם בנינים אחרים ואדמה אחרת, ולמשל נציג פה רק ספור אחד, בפקודת מחמד עלי מלך מצרים נבנה זה לא כביר בנין נאוה וגדול במקום מגדל דוד, וכאשר החלו בשנת תקל"ז לפנות העפר ליסד הבית,

חפרו בעשרים מקומות כט"ו אמה בעומק הארץ ובכלם מלאו בנינים יפים וגדולים, ובמקום אחד מלאו רחוב גדול ובשני עבריו בתי מדות שניים ושלישים · ע"פ דת הישמעאלים אסור לכל איש ישראל להתעטף בבגד צמר, לכן ישאו בגדי פשתן על בשרם (עיין ש"ות רדב"ז סי' רמ"ד) · ואף אם היא עתה חרבה ושוממה מבלי בניה, בכל זה ניכר בה עוד הדרתה מימי קדם במעט בתים נאים ורחובות יפות, ויש בה שווקים רבים מלופים בכפות ונקראים בלשונם ב א צ א ר, אחד לישמעאלים מוכרי בגדי צמר ופשתים, אחד ליהודים רובם מוכרי בשמים, אחד למוכרי ירקות, ואחד לכל דבר אשר יאכל ופרי העץ, ועוד אחרים מבלעדי אלה לכל דבר מרכולת, ובאצאר אחד יפה מכולם מלא חניות מוכרות צמר גפן ובקצהו שער למקום בהמ"ק יב"ב ·

גני חמד בה מלאים רמונים תפוחים ותאנים הגדלים פעמים בשנה, גם כרמים טובים ומענביהם יעשו צמוקים גדולים מאד · בתי מרקחת לכל ראשי בשמים טובים ומפוארים, ועל כלם יעשו בה צרי (סירופ) המהולל בכל הארץ · היא עומדת תחת ממשלת מושל (שטאטטהאלטער) הממונה מאת הסולטאן וסר למשמעת פאשא דמשק, ויש לאל ידו לעשות כל נבלה אם יחלק שלל עם הפאשא ההוא: שם פאשא דמשק נורא מאד לכל יושבי ירושלים, הוא ימוץ דם אנשיה כעלוקה, וישתה את חלבם כאות נפשו, ואין מי יערב את לבו לאמר אליו מה תעשה, וכאשר יחילו לשמע אויב ומתנקם כן ירגזו כלם ממקומם לשמע בואו, החניות יסגרו, כספם בבטן האדמה יצפונו, וזהבם יהי לנדה, והמה מפני פחדו במחלות עפר יבואו, ומדי היותו שמה ידו בכל, כל דבר אשר ייטב בעיניו יקח לו בלי מחיר, וכל רכוש העיר וסגולותיה יהי לו לשלל, ואין פוצה פה נגדו, וכן יעשה לכל תקופת השנה: חרבות רבות בה עוד מהיכל המלך הורדוס · שארית אגם מים אשר עשה המלך שלמה לצפון ההיכל ובו רחצו וטהרו את הקרבנות טרם נזבחו, ארכו חמשים רגל ורחבו ארבעים רגל, ולדעת קצת הוא ברכת המלך הנזכרת בס' נחמיה (ב' י"ד) ועתה דללו מימיו וחרבו, וערמות עפר צבורים בו, גם יגדלו בו עלים שונים · לאחינו בני ישראל שבעה בתי כנסיות בה, ארבעה לספרדים קרובים זה לזה ונכנסים מזה לזה · האחד נקרא ביהכ"נ ס ט א מ ב ו ל ופתחו נוטה לצפון ובמעלות יעלו אליו. וממנו יבואו לביהכ"נ ק ה ל ה א מ צ ע י · ומשם לביהכ"נ ארוך ובלתי רחב נקרא ק ה ל ה ג ד ו ל, ומביהכ"נ קהל האמצעי לפאת ימה ילכו לביהכ"נ גדול מאד נקרא ק ה ל ת ל מ ו ד ת ו ר ה, ובו לומדים תינוקות של בית רבן, וממנו פתח לחוץ בעשרים מעלות, ושם התפלל פעם אחת הרב הגאון החסיד רבי חיים בן עטר בעל אור החיים, ובצפון הבימה אשר בטבורה יש כפה ומשם ולפנים בפאת מערב יש מקום קדוש מאד להם ע"פ המסורה ודולקים בו נר תמיד ואומרים כי שם נגלה אליהו ז"ל · ובתי הכנסיות האלה נבנו זה לא כביר מחדש על תלם בפקודת מחמד עלי מלך מצרים, והוסיפו אצלם איזה בנינים גדולים ונאים מאד מאבני גזית. ולקהל האשכנזים שלשה בתי כנסיות, ויש להם כתב הדת (פירמאן) מהסולטאן שלא יתבעו הנכרים מהם החובות הישנים אשר היו מלפנים עליהם, ואלה שמותם: א) ביהכ"נ מ נ ח ם צ י ו ן, אשר נבנה זה לא כביר ברשיון מושל מצרים על חורבת רבי יהודה חסיד ז"ל, והוא בנין נחמד מאבני גזית ובפנים

נאות בו המשתאות כל עין רואיהן, וכל הבתים השוממים אשר היו בתוך חצר החורבה הזאת נבנו על תלם, וגם יושבים תלמידי חכמים האשכנזים עוסקים בתורה · ב) ש כ ת ש ל ם, והוא בית מדרש גדול נכח בית מנחם ציון תוך חצר גדול אשר קנה אחד מגבירי אמשטרדם מכספו והקדישו לק"ק פרושים אשר לאשכנזים, והוא בנין נפלא וחדש וחלונות לו לארבע רוחות השמים · ג) כ נ ס ת י ש ר א ל, הוא ביהמ"ד של הרב הקדוש הגאון ר' חיים בן עטר בעל אור החיים זלה"ה, ואצלו בית טבילה לישראל, והאשכנזים הקימו שם דגל התורה · וקרוב לו הבית אשר נולד בו האר"י זלה"ה והוא קדוש מאד לישראל ועוד לקהל חסידים שני בתי מדרש גדולים. וישיבות רבות בה, ואלה שמותן: תוספות קדושה, ברית אברהם, מאמר מרדכי, חיים וחסד, אהל רחל, בית יהודה, בני אליעזר, בני משה, ישמח משה, מרפא לנפש, קדושת יום טוב, כנור נעים, צמח צדיק, מדרש אליהו, ארח חיים, עץ חיים, תולדות יצחק, וחיי עולם! והוגים בהם בש"ס ופוסקים, ובאיזה מהם לומדים כחמשה ירחי ה' מקרא משנה אגדה וספרי מוסר מן הבקר עד אחר הצהרים, ורובם לומדים בכתבי האר"י זלה"ה, ובבתי כנסיות ילמדו בכל יום באשמורת הבקר ספר תהלים. ועוד ישיבה אחת הנקראת מ ד ר ש בית א ל אשר יסדה הרב המקובל ר' ש ל ו ם שרעבי זלה"ה ואחריו נכדו הרב החסיד רבי א ב ר ה ם חסיד ז"ל ובה ארון קבוע עם ס"ת וקמים בה בחצות הלילה ועוסקים בתורה ובספרי קבלה · ומה נהדר פאר הוד וגדולת יקירי ירושלים, ראשי הישיבות והחכמים היושבים ועוסקים בתורה ובחכמה בהדרת קדש וענות צדק! ובכל שבתות השנה וימים טובים יתאספו זרע קדש בבתי כנסיות ובתי מדרש ברוב עם הדרת מלך ישראל וגואלו, לשמוע דבר ה' ולשתות בצמא מנחל נובע מקור חכמה, ונותנים כבוד לאל הכבוד · בחומות העיר לפאת תימן יש חדר ישן ויורדים לתוכו במעלות וקוראים אותו ביהכ"נ הרמב"ן ז"ל, והאמת אתם כמ"ש הרמב"ן באגרת הקדש אשר שלח לבנו הרב מוה' נחמן ז"ל הנדפסת בסוף ספר שער הגמול להרמב"ן וז"ל: יברכך ה' בני נחמן וראה בטוב ירושלים וכו' — בירושלים אני כותב ספרי זה, כי שבח והודאה לצור ישעי זכיתי ובאתי בשלום ביום ט' לירח אלול (ה"א כ"ז ליצירה) ועמדתי בה בשלום עד מחרת יוה"כ אשר פני מועדות ללכת לחברון העיר קברות אבותינו להשתטח כנגדם ולחצוב לי קבר בעז"ה, ומה אגיד לכם בענין הארץ, כי רבה העזובה וגדול השממון, וכללו של דבר כל המקודש מחבירו חרב יותר מחבירו, ירושלים יותר חרבה מן הכל, וארץ יהודה יותר מהגליל, ועם כל חורבנה היא טובה מאד, ויושביה קרוב לאלפים, ונוצרים בתוכה כשלש מאות פליטים מחרב השולטן, ואין ישראל בתוכה, כי מעת באו התתרים ברחו משם ומהם שנהרגו בחרבם, רק ב' אחים צבעים קונים צביעה מן המושל, ואליהם יאספו עד מנין מתפללים בביתם בשבתות, והנה זרזנו אותם ומצאנו בית חרב בעמודי שש וכפה יפה ולקחנו אותו לביהכ"נ, כי העיר הפקר וכל הרוצה לזכות בחרבות זוכה, והתנדבו לתקון הבית, וכבר התחילו לבנות ושלחו לעיר שכם להביא משם ספרי תורות אשר היו בירושלים, והבריחום משם בבא התתרים והנה הניחו ביהכ"נ ושם יתפללו, כי רבים באים לירושלים תדיר, אנשים ונשים מדמשק וצובה וכל גלילות הארץ לראות

בית המקדש ולבכות עליו, ומי שזכה לראות ירושלים בחורבנה, הוא יזכה לראות בבנינה ותקונה בשוב אליה כבוד השכינה עכ"ל הנחמד: — מלפנים היו עשרה שערים בירושלים, ועתה אין בה רק ששה, ואלה הם: א) שער השבטים או שער האריות, כי עומדים שם שני אריות מצויירים · ב) שער העמוד (באב אל עמוד) בצפון העיר וגדול מכלם, ונקרא גם שער שכם כי דרך שם באים משכם · ג) שער הזהב, בין שני השערים הראשונים והוא סתום עתה · ד) שער חברון או שער אברהם בפאת ימה · שער דוד בפאת נגבה, ונקרא כן יען הוא קרוב לקברי מלכי בית דוד · ו) שער המערבים ע"ש הנכרים הבאים מארצות המערב הגרים שם, והוא בפאת נגבה וקטן מכלם · אצל שער העמוד יש עוד המערה אשר ברח בה צדקיהו עד ערבות יריחו (מלכים ב' כ"ה ד') והיא ארוכה מיל וגבוהה עד אשר יוכל לעבור בה פרש על סוסו ורומח בידו, ובה ביהכ"נ ונקראת על שם אליהו ז"ל וש"ת בה · הר ציון הוא בפאת נגבה מקיר העיר וחוצה, וקרוב אליו הר המוריה וגשר ביניהם, ועליו בנה המלך שלמה בית קדשנו הראשון בשנת תתקכ"ח לאלף השלישי, ונחרב ע"י נבוכדנצר מלך בבל בשנת של"ח לאלף הרביעי, ואחרי שבעים שנה נבנה על תלו מאת עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה ברשיון מלכי פרס, אך אחרי אשר היה בנין קטן ורפה בלי הוד והדר, לכן הרס אותו המלך הורדוס בשנת תשמ"ב לאלף הרביעי ובנה אותו מחדש בתפארה ויופי לתהלה ולשם בכל הארץ, גם מלכי העמים כללו את יפיו בכלי חמד וסגולות יקרות, ונשרף בעונינו מאת אספינוס וטיטוס בנו קסרי הרומיים בשנת תתקמ"ה לאלף הרביעי, ויגל ישראל מעל אדמתו · ועתה על ציון במקום בית המקדש, בית תפלה לישמעאלים אשר בנה הקאליף עומר בן קטף נכד מחמד נביא הישמעאלים בשנת של"ח לאלף החמישי, וכאשר חפרו בארץ לפנות העפר מצאו אבן גדולה, ואומרים כי היא האבן אשר שם יעקב אבינו למצבה בעת נגלה אליו ה' בחלום הלילה, ויקראו שמה דאמעאט אל זאקהרא (ר"ל בית תפלה מסלע) והיא קדושה להם עד היום הזה · בשנת ד"א תתנ"ט נלכדה העיר מידי הנוצרים ושמו את הבית הזה לבית תפלתם, ופעם נראה בדק בחומת הבית וילך הכומר לתקנו, ויחפרו וימצאו אבן גדולה והגביהו אותה ומצאו בה דלת למערה, ויפתחו אותה ויראו בנין נחמד על עמודי שיש מצופים זהב וכסף ושלחן בתוכו ועליו עטרת זהב ושרביט זהב וארגזות סגורים, ויהי כאשר אבו לבא אל תוכה, יצא רוח חזק מתוכה ויפלו כל העושים במלאכה ארצה ויחלו איזה ימים, וכאשר נודע הדבר להכומר צוה להשיב האבן על מקומו ולסתום המקום ההוא · ובשנת תתקמ"ז לאלף החמישי כאשר נלכדה העיר מידי סאלאדין מלך מצרים, שב הבית ההוא לבית תפלת הישמעאלים עד היום הזה, וכל איש נוצרי אשר יערב את לבו להציג כף רגליו אף רק באולם הבית מות יומת. ואך בזאת יכופר עונו אם ימיר את דתו בדת הישמעאלים · —

שארית כותל המערבי מבית המקדש עודה בה ירושת פלטה לנו מימי קדם! וכפי ספור תושביה נגלו יסודות בית המקדש ושארית הפליטה הזאת ע"י הסולטאן סולימאן בשנת ש' לאלף הששי במקרה, כי כאשר כבש הסולטאן את ירושלים צוה למושב לו הלשכה אשר בה עתה בית מועד השופטים במערב ביהמ"ק, ויהי היום וירא אשה זקנה נכריה מביאה

שם מלא אשפה ומשלכת אותו על גבעת אשפתות הקרובה למשכנו, ויחר אפו מאד על אשר העזה פניה לשקץ מקום משכן כבודו, ויצו להביא את האשה הזאת לפניו, ותבא האשה לפניו, ותדקה את נפשה לאמר, מהרומים אנכי ומקום מושבי במקום רחוק מירושלים דרך שני ימים, ומצות אבותי אני עושה, כי כן יסדו ראשי הרומים מימי קדם, אשר כל איש ירושלים יביא דומן הנה בכל יום, וכל היושב בבנותיה שתי פעמים בשבוע, והיושב דרך שלשה ימים ממנה פעם אחת בחדש, כי היה פה בית אלהי ישראל, ואחרי אשר לא היה לאל ידם להרוס עד היסוד בו, גזרו לכסותו באשפה וטיט חוצות למען ישקע שמו ולא ישאר כל זכר לו. ככלותה לדבר זאת המלך לתתה במשמר עד אשר יתקור על הדבר אם אמת בפיה, ויצו על עבדיו לעמוד מרחוק ולתפוש כל איש אשר יביא דומן למקום ההוא, ויעשו העבדים כמצות אדוניהם, וכל איש אשר תפשו אמר כדברי האשה ההיא, ויהי כראות המלך כי כן הוא, ויעביר קול בארץ לאמר, מי האיש החפץ חן וחסד מלפני, יבא הנה ויעשה כל אשר יראה ידי עושות, ויקח בידו איזה כיסים מלאים זהב וכסף, גם סל ומטאטא והלך אל התל ההוא ויפזר עליו הכסף למען יקפצו עליו העניים ללקטו, ומאהבת הכסף יפנו הדשן מן המקום, והוא עמד עליהם לזרזם, גם עשה בעצמו במלאכה, וגרף עם שריו ועבדיו את האשפה אל תוך הסל, וכן עשה יום יום עד עבור חודש ימים, עד אשר נטהר המקום ונגלה כותל מערבי והיסודות הנראים עתה לעין כל, ואת האנשים אשר החזיקו באולתם ויוסיפו להביא דומן שמה בימים ההם נתנו במאסר, ומהם נתחו שלשה אנשים ושמונה נשים לנזרים, וקבעום במסמרות סביב העיר למען ישמעו ויראו ולא יזידו עוד בדבר הרע הזה אשר נחלו מאבותיהם הפושעים והמורדים, והעביר קול בכל מלכותו לבל יערב איש את לבו לטמא את המקום הזה ואף לא לרוק בו כי קדוש הוא לאלהי ישראל, ואחר זה קרא לראשי היהודים אשר שם ודבר על לבם לבנות הבית מכספו, ויענו אותו הראשים בבכי לאמר, אדונינו המלך עלינו לברך את ה' ולהודות לך על החסד הזה אשר הואלת לעשות עמנו ועם המקום הקדוש הזה, אך כפי מסורת אבותינו בידינו לא נוכל לבנות הבית הזה עד אשר ישלח ה' לנו גואל צדק להשיב כבודנו כבראשונה ובמצותו יבנה, ויאמר המלך אם כן הוא אבנה אותו לבית תפלה בעבורי כאשר אמר שלמה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וגו' ובא והתפלל אל הבית הזה אתה תשמע השמים (מלכים א' ח' מ"א מ"ג), והשיבם לבתיהם לשלום וקרא להם דרור פארנו: — קברי מלכי בית דוד הם במערה נפלאה בהר ציון, בראשונה יבואו אל חדר גדול מרובע חצוב בסלע כמעשה ידי אמן, ואח"כ יבואו ממנו אל ששה חדרים כתבניתו ושנים האחרונים עמוקים יותר מארבעה הראשונים, ובהם ארונות אבן מעוכים בארץ אצל הקירות, לפני הארונות הוא מאבנים מפותחות פטורי ציצים ופרחים מעשה חושב, אך רובם נשברים ונשחתים מרוב ימים ומידי צוררים, בכל חדר יש צנור אשר אליו יקוו המים הנוטפים מן הקירות מרוב הלחות אשר בבטן הארץ, ובהם דלת עשויה מאבן אחת חלקה כדמות טבלא, וגם ציריה אשר תסוב עליהם ממנה נחצבו, ושם קבורים דוד ושלמה וכל המלכים אשר מחלציהם יצאו · במקום הזה חצרות ובתים סמוכים ומשולבים זה לזה

והיא במקיף חומה וגם משכן לישמעאלים, אולם בני ישראל ישבו בין הר ציון והר המוריה. במקום מגדל דוד לפנים יש עופל, והוא ארמון הנשים להפאשא כאשר יעלו מהקברים העולה אל פני העיר ימלאו מהפכת ישנה מגואלה ומזוהמה, ויאמרו כי בה הושיב המלך צדקיהו את ירמיהו הנביא (ירמיה כ' ב'). לרגל הר ציון היו שתי הבריכות העליונה והתחתונ' (מ"ב י"ח י"ז), והעליונ' עוד עתה על מכונה והיא גדולה ועמוקה מאד בנויה בקירות סביב ובקיר הדרומי יש הגשר שעוברים בו לקבר רחל אמנו ולחברון, אך אין מים בה. — הר הזיתים והר המשחית עומדי' לפאת קדמה, והם ערומים מכל עלי פרי, ומראיהם כהה אדמדם, כי יגדלו עליהם ענפי גפן שחורים נחרים מני חורב, ועלי זית לא יצלחו לכל, ואגודת אזוב, גם יש עליהם חרבות שוממות מבתי תפלות הישמעאלים, מהר הזיתים יוכלו להשקיף על פני כל העיר גם יראו הר גריזים והר עיבל וים המלח, כי גבהה קומתו מאד, ובראשו קבר חולדה הנביאה במער' שיש, ובית תפלה לישמעאלים בנוי עליו, לרגל הר המשחית יש קבר המלך יהושפט, וקרוב לו מערה סתומה וכפי המקובל בפי העם נקברו שם רבינו מרדכי אשכנזי בעל ס' מרדכי אשר נפטר בשנת ע' לאלף הששי ורבינו קלונימוס ורבינו עובדיה מברטנורא עם שאר צדיקים גאוני עולם. וקרוב אליה מערה נאה חצובה מאבן ושנים עשר עמודים בה וכפת אבן עליה, והיא קבר זכריה הנביא ע"ה ואצלה קבר הצנועה החכמה ביילא אשת הגאון בעל השמ"ע והיא היתה מלומדת בתורה ובעלה הגאון מביא דבריה בספרו, גם שם קבר הגאון ר' אברהם יצחקי בעהמ"ח ס' זרע אברהם אשר נפטר בשנת תפ"ע לאלף הששי, ואצלו בית ישן מאד ואומרים כי הוא בית החפשית הנזכר במלכים ב' (ט"ו ה') וקרוב לזה יד אבשלום והוא אהל גדול שמונה אמות מרובעות מאבן אחת ויפה עד מאד, ולפניו גל אבנים קטנות רבות מאד ע"י מנהג קדמון אשר כל עובר שם משליך אבן לסקלו על שמרד באביו המלך דוד, אולם לא נקבר שם כי אם בעיר בעבר הירדן (שמואל ב' י"ח י"ז). בין הר הזיתים והר המוריה יתפשט מצפון לדרום עמק יהושפט, ובתוכו עובר נחל קדרון, אשר מימיו יקוו ממימי הגשם הנוזלים מההרים, ולכן ברוב ימי השנה יחרב וייבש, ולדעת איזה חכמים העמק הזה הוא עמק המלך או עמק השוה הנזכר בתורה (בראשית י"ד י"ז). מקום הקברות הוא בעמק הזה, ובכסף בערב יום ישאו את המת וילווהו לבית עולמו ויקברוהו, ושם קבורים גדולי עולם וחסידים, והערכה פה אפס קצה מהם: הרב הגאון מהר"ש גלאנטי (נפטר בשנת ה"א תמ"ע), הגאון ר' חיים אבולעפיא הזקן, הגאון מהר"ש לונזאני, הגאון מהר"ש בן חביב בעל ס' גט פשוט, הגאון ר' חזקיה די סילוא בעל ס' פרי חדש, הגאון רבי חיים בן עטר בעל אור החיים (נפטר ה"א תק"ג), הרב ר' אליעזר נחום בעל ס' חזון נחום, הגאון ר' יצחק הכהן בעל ספר בתי כהונה, בעל ספר אדמת הקדש, הרב ר' ישראל מאיר מזרחי בעל ספר פרי הארץ, בעל ס' פרי האדמה, הרב ר' יעקב אלגזי בעל ס' שמע יעקב, הגאון ר' יונה נבון בעל ספר נחפה בכסף (נפטר ה"א תק"כ). מהר"ש די בולה בעל ס' גט מקושר, הרב ר' צבי הירש מווילנא בעל ס' בית לחם יהודה הרב המקובל ר' שלום שרעבי. הרב ר' אהרן אבן חיים בעל ס'

קברן אהרן ובנו הרב ר' דוד, הרב החסיד ר' גרשון קוטיבער, ובמרגלותיו קבור נכדו הרב · ולמעלה מבית החיים מערה גדולה ובה מערות אחרות רבות ושם קברי הנביאים ח ג י ז כ ר י ה ו מ ל א כ י וקדושים אחרים · —

בצפון העיר יש חצר המטרה ובתוכו הבור אשר השליכו את ירמיה בתוכו (ירמי' ל"ח ו') ואצלו חצר גדול מרובע חצוב בקרקע ובתוכו עץ תותים ועץ תאנים ועל קירותיו פטורי ציצים נאים, ובקרן דרומית מערבית פתח צר מאד ונכנסים בו בפשוט ידים ורגלים, ובאים לחדר גדול וגבוה חצוב בהר, וממנו לפאת תימן שני חדרים קטנים, ומעבר השני באים ממנו לחדר אחר גדול ובתוכו ג"כ שני חדרים קטנים, ומחדר הגדול השני לפאת צפון באים לתוך חדר קטן ושם קבר ב ן כ ל ב א ש ב ו ע ועליו אבן גדול לציון, ארוך ארבע אמות ועגול למעלה ומצוייר יפה מעשה ידי אמן, וכל החדרים האלה חצובים בתוך הר ומעשיהם כבתים רק בלי חלונות, וגם דלתיהם מאבן שוהם אשר השתחים מצויירים ונאים מאד, אך נשברים מרוב ימים, ולמעלה אצל החצר בור מים: אצל המערה הזאת מערת ש מ ע ו ן ה צ ד י ק ואשתו ומקוה טהרה אצלה, ועל המישור אשר לפניה עושים תגלחת לנערי בני ישראל, והאומרים כי שם קבורים שבעים סנהדרין, ואנשי ירושלים הולכים שמה בכל שנה אחר חג השבועות להתפלל: בתוך העיר יש בית תפלה לישמעאלים אצל מערה הקדושה לעיני כל יושביה אף לנוצרים · באמרם כי כה ישב ירמיהו הנביא בכתבו את ספר איכה, ויראו את האבן אשר ישב אז עליו: במגרש העיר מ י ה ש ל ו ח והוא נ ה ר ג י ח ו ן (מלכים א' א') אשר נמשח שלמה עליו. וממימיו ישקו שדי ירק למאם, אך לא ישתו אותם כי מלוחים הם, ולצפונו מקוה גדולה ועמוקה ונקראת בית טבילת ר' י ש מ ע א ל כ ה ן ג ד ו ל, והמים האלה יורדים עד באר יואב בן צרויה, והוא באר עמוק מאד ולצדו בריכת מים נאוה וגני חמד, ואם ירד הגשם ימלאו המים את הבאר ותמנה תמלא הבריכה, ואז יבואו שמה האנשים רבים ואוכלים ושותים ושמחים, כי אות לטובה הוא שיבורכו תנובות האדמה, וגם אם אין מטר בארץ לא יכזבו מימי הבאר הזה ושואבים ממנו מים בנאדות ומוליכים אותם לירושלים למכרם כי זכים המה וטובים לשתות. —

טרם אכלה לדבר מתכונת העיר הקדושה הזאת, אערכה לפניכם הקוראים היקרים דברי אחד חכמי הנוצרים (מארשאל מארמאנט) אשר עבר בכל ערי הארץ הקדושה וספר לפי תומו כל אשר ראה בקרבם, אלה דבריו בשפת עם לועז: קדמו עיני אשמורות כי מהרתי לבא ביום ההוא לירושלים עיר הקדש אשר פעלה פעולה עזה על נפשי גם טרם באתי אליה, כמעט נשאתי שמה על שפתי ויתרוגלו בלבבי אלף רעיונות שונות, ראיתי את הארץ שלש פרסה לפני העיר, והנה כלה מיושבה, גנות רבות מלאות תאנים וענבים, וכפרים יפים מלאים תושבים רבים, אך האדמה איננה פוריה בטבעה, ורק עמל ידי אכריה החרוצים עשה לה את החיל הזה, אך כל אשר קרבתי יותר אל ירושלים נפלאתי מאד, כי רבה עלי השממה בכל שעל, אך נמשכתי אליה בעבותות אהבת ימי קדם וחסד נעורים ראיתי בנין ישן על אחד ההרים, ואשאל עליו והנה הוא קבר ש מ ו א ל ה ר מ ת י, במקום אחר הורני מורה דרכי לאמר, את הבאר הזה חפר יעקב. רגע רגע נרחזתי

בעמקי לבי באחד האבות, הנביאים, או אנשי סגלה האחרים אשר הגדיל כבודם בעיני בעודני עולל בחיק אמי — ואם קרבת ירושלים לבדה פועלת פעולה נפלאה כזאת על כל אשר בשם אדם יכונה, אף כי מחזה העיר היקרה הזאת בעלמה, הה ידידי כל יד עמל ופגע, כל תגרת אסון וצרה נקבצו באו לעיר העלובה הזאת לקמצים, עד כי תמוג רוח הבא אליה ממגנת לב ותוגת נפש, ותחת היותה בימי שלמה קרית מלך רב שרתי במדינות, רוכלת העמים רבתי בגוים היא עתה נדחה וגלמוד' גולה וסורה, כליה בערבה וכקבר במדבר. יצאתי את העיר דרך שער יפו לסוב אותה סביב, ועברתי את פני הר ציון אשר הוא חלק העליון בצור המישור אשר ירושלים עומדת עליו, ואבא עד עין השלוח אשר בעמק יהושפט, ומשם עברתי את העמק הצר אשר בין הר ציון ומישור ירושלים ובין הר הזיתים, נחל קדרון חרב בקיץ, ואך בחורף מעט מים בו היורדים אל ים המלח, אדמתה כשורב בציון, דממה בכל חוצותיה, ובכל מקום השליך הס. בעמק יהושפט ראיתי שלשה קברים מצויינים, קבר אבשלום, קבר יהושפט, וקבר צדקיהו, בנין הציונים האלה נפלא מאד כפתוריהם ועמודיהם כולו מקשה אבן ותבניתם נאותה מאד לתעודתם, והם יכללו את פאר העמק הזה, הנאוה גם מבלעדיהם. התהלכתי בכל הר צ י ו ן ולא עזבתי דבר בו אשר לא דרשתי עליו, לפנים הקיפה ירושלי' את הר ציון סביב, ועתה רק מעט ממנו בתוך העיר ושאריתו מקיר העיר וחוצה, והחלק אשר מחוץ לעיר גבוה מאשר בתוך עיר ובו קבר דוד, אף ראיתי בו את הבאר אשר שאבו ממנו גולי בבל את האש הקדושה אשר טמן ירמיהו בתוכו הנקרא ב א ר נ ח מ י ה, ומן המקום הזה התבוננתי על מקום בנין שלמה אשר היה אחד הבניינים הנפלאים אשר כוננו אצבעות בן אדם מיום הוסדה ארץ — אהה, במקום הקדש הזה עומד עתה בית תפלה לישמעאלים — על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו. —. בקרתי את מערת י ר מ י ה ו ואת קבורת המלכים, המערה היא סמוכה אל העיר על הדרך העקלתון המוליך אל הקברים, כדרכי הארץ ההיא המלאה לה מעקשים, ובה ישב י ר מ י ה ו (לפי הקבלה) ויקונן את מגלת הקנות, אולם קברי המלכים רחוקים מקיר העיר מהלך חמש מאות פסיעות, ופתח להם כדמות חור אשר יעשו פסילים החולבים אבנים מההרים ושער נאוה בו מעשה ידי אמן, וממנו ירדו במשעול צר אל שלשה האולמים החצובים בסלע, ובו שלשים קברים נחצבים מאבן בסדר ישר, וסגורים בדלתי אבן הסובבים על צירי שיש, עכ"ד. —והנה כל דבריו באמת נאמרים, אך מה שספר מן האש אשר מצאו גולי בבל בבאר נחמיה, הוא ע"פ ספרי האפוקריפא, אולם לא לנו חלק ונחלה בספור הזה, כי מסורת בידינו מחז"ל (יומא כ"א ב') שהאש הקדושה לא היתה בבית שני. —

קורות העיר הקדושה הזאת אשר אוה ה' למושב לו. והרימה על כל ממלכות תבל ומלואה, תגיענה עד ראש ימות עולם. מלכי צדק היה מלך שלם (בראשית י"ד י"ח) והיא ירושלים, ושמה מחובר מן י ר ו אהל בלשון ערבי ו ש ל ם בלה"ק כמו שכתבתי בס' ירושלים ח"ג (צד ס"ח) · אחר באה ליד היבוסים ונקראה על שמם יבוס, וכאשר לכדו בני ישראל את ארץ כנען באה לשבט בנימן אך היבוסי ישב בקרבה עד אשר בא דוד והורישו, שלמה

כלל יפיה והרבה הדרה ותהי לקרית מלך רב, ובה שכנו כל מלכי יהודה, חמשה פעמים נכבשה ותהי לבז בהיות עוד יהודה על אדמתו, בימי רחבעם ממלך מצרים (מלכים א' י"ד כ"ה) בימי יהודם מהערבים (ד"ה ב' כ"א ט"ז י"ז) בימי יואש מהארמים (ד"ה ב' כ"ד כ"ג) בימי אמציה מיהואש מלך ישראל (מלכים ב' י"ד ה' י"ג) ובימי יהואחז מהמצרים (מלכים ב' ב"ג ל"ד) אך כל אלה לא עשו אתה כלה, עד האחרון הכביד זה נבוכדנצר מלך בבל אשר ערה עד היסוד בה, ויקח כל הדרה ממנה, ובניה בשבי הלכו, אך אחרי עבור שבעים שנה רחם ה' עליה ויתן בלב כורש מלך פרס לשלוח השבים חפשי ותבנה העיר על תלה, אלכסנדר המלך הגדול בקר אותה אחרי כבש את צור, והרבה בה מנחות ונסכים, והמלך הבא אחריו לכד אותה והוליך רבים מישראל אתו לאלכסנדריא, ותהי ירושלים ימים רבים למס עובד תחת יד מלכי אשור, בימי החשמונאים פרקה עול העמים מעליה ותהי ממלכה שפלה, אך כאשר רבו ארסתובלוס ואחיו על דבר הממשלה קראו את פומפיוס הגדול לעזרה · ומאז באה תחת ממשלת הרומים, ואחר כן נהרסה ע"י טיטוס אחרי באה במצור ימים רבים, ובית חמדת כל העמי', קדש הקדשים, היה לשרפת מאכולת אש, ותהי העיר אחר החורבן הזה שמונה וארבעים שנה תל שממה, עד אשר בנה אותה מחדש קיסר אדריינוס וקרא שמה עליא קאפיטאליגא, ולא הרשה ליהודים לגשת אליה כי אם פעם אחת בשנה לבכות על חרבותיה, ואף גם זאת לא הורשה למו רק בתתם כופר נפשם בשער, ושם הקדוש ירושלים נאבד במצולות נשיה, ונשכח מכל לשונות הגוים · כאשר מלך קיסר יוליאן (בשנת קכ"א לאלף החמישי) פתח שעריה לבני ישראל, והטה עליהם חסד לשבת בה. ויאו לבנות הבית הקדוש, אולם כאשר עקרו את הר הבית וחפרו בארץ ליסד מכוניו, יצאה אש חזקה פתאום מתחת לארץ ותשרוף כפות רבות אשר במעבה האדמה ורבים מהבונים מתו, ויחדלו לעשות במלאכה. אחרי כן באה לידי ממלכות שונות, לנוצרים, פרסים, וערבים, עד אשר לכד אותה סעלים הראשון קיסר הישמעאלים בשנת אלף חמש מאות ושבע עשרה למנין הנוצרים (רע"ז לאלף הששי) ומאז היא בידם עד היום הזה. בשנת ה"א תקל"ב לכד אותה מחמד עלי מלך מצרים, אולם בשנת ת"ר הוכרח להשיבה אל הסולטאן: —

מנהגי ישראל בקרבה: בבתי כנסיות יתפללו תפלת שחרית בכל יום חמשה וששה פעמים, אלה יוצאים ואלה באים, אך בתורה לא יקראו בשבת וב' וה' רק בפעם הראשון, תפלת מנחה יתחילו להתפלל בשעה שלישית אחר חצות ויתפללו אותה עד הערב עשרה פעמים. בערב שבת יתפללו מנחה תחת רקיע השמים אצל כותל מערבי, ואח"כ ילכו לבהכ"נ וישירו מזמור שיר ליום השבת ויתפללו ערבית ואחר התפלה יזמרו שנית מזמור שיר ליום השבת (תהלים צ"ב). בשבת בשעה ג' אחר חצות ידרוש אחד החכמים בביהכ"נ הגדולה קהל שאמבול בעניני הדת והאמונה כדרך דרשות פולניא. הכהנים נושאים כפיהם בכל יום, רק בתשעה באב בלבד לא יעלו לדוכן. הש"ץ לא יקדש על היין בביהכ"נ בליל שבת ולא יבדיל על הכוס במוצאי שבת. לא יאמרו כל פיוט בכל השנה, רק יתפללו התפלות הקבועות מאנשי כנסת הגדולה, מלבד ביום הכפורים יאמרו איזה פיוטים. המגלה נקראת בט"ו

באדר

באדר, לא כמנהג כל ערי ארץ ישראל שקורין אותה בי"ד ומונגים פורים בי"ד ובט"ו, בערב פסח שנה ראשונה אחר תלות יאפו את המצות ויזמרו עליהם את ההלל, כאשר עשו אבותינו על הפסח בזמן שביהמ"ק היה קיים, ובלילה יאמרו הלל אחר התפלה ויברכו עליו לגמור את הלל. בכל ירח אייר לא יאמרו תחנון, על אשר חגגו בו פסח שני מלפנים, גם שבעה ימים אחר חג השבועות לא יאמרו תחנון. יום טוב שני כחול הוא אולם, אך בבתי כנסיות יתפללו בו תפלת החגים מפני אנשי חו"ל הגרים שם. בשבת חזון אין רושם אבלות, אולם בתשעה באב יתאבלו מאד, ספרי התורות וכל עדיים מעוטפים שחורים, הש"ץ והקהל יעלו אפר על ראשיהם ומכבים כל הנרות, ומרבים בכי ונהי בקול יללה ומספד מר, ולבסוף מזכיר הש"ץ מספר השנים שעברו מיום שחרב בית המקדש, ובבקר מתאספים לביהכ"נ ויאמרו קנות ואח"כ יקראו בתורה (לא כמנהג אנשי חו"ל לקרות בתורה קודם הקנות) ואח"כ ירון הש"ץ שיר נהי גדול ומעורר הלב בלשון עם הארץ למען יבינו גם ההמון הנשים והטף, ואף לב אבן ימס למים לשמע דבריו, ובקראו אותו תהי בכיה גדולה ונאקת שבר בכל העדה, וכל עין תרד דמעות מאין הפוגות, ואחר זה ילכו רובם לכותל מערבי ויבכו על חורבן בית קדשנו. בחג הסוכות יעשו בכל יום אחר תפלת ערבית הקפות בביהכ"נ לזכר שמחת בית השואבה, וכל מקיף ישא אבוקה בידו, ואחריה' מזמרים בחלילים. בביהכ"נ החדשה קהל ציון נעשתה מכונה אשר תזה מים למרום בעת ההקפות לזכר נסוך המים, והחזיון הנפלא הזה יעשה רגש קדש בלב כל רואיו. בליל יום הכפורים ובליל שמחת תורה יקיפו את ההיכל עם כל ספרי התורה. — בעניני הנשואין להם מנהגים נפלאים, בשבת לפני החתונה יכינו חופה בביהכ"נ ותחתה ישב החתן עם השושבינים בעת התפלה, וכאשר יקראו החתן לתורה, ילוו אותו השושבינים, ואחר סיום הברכה יקרא הש"ץ לפניו שמונה פסוקים מס' בראשית (כ"ד א' — ח') ויתרגם כל פסוק בתרגום אונקלוס, ובעת ההיא ישא השמש ללוחית מי שושנים בידו ויספיק ממנה לכף כל איש אשר בביהכ"ס. בשבעת ימי המשתה ישבו החתן והכלה בביתם תחת גג חופה נאה ומקבלים שם כל הבאים לברכם, ויחוגו בה בשמחה רבה. לרוב ישאו הנערים נשים בהיותם בני י"ד שנה, והנערות תהיינה לאיש במות י"ב שנה, ומנהג קדמון הוא שכל נערה אשר לא כלו לה שתים עשרה שנה לא תנשא בירושלים, ואם היא לצערה מי"ב שנה, יעשו החופה בכפר סמוך לירושלים. קבורת המתים לרוב בלילה, ובפרט אם ימות איש נכבד. המת לא יקברו בארון רק יניחוהו תוך הארץ ועליו ישימו כפת אבנים ויכסוה בעפר. המנהג לשפוך המים מסבתים בשכונת המת לא שם קן לו בה. רבים יכינו להם קברות בחייהם נגד לוואת ר' יהודה החסיד. במות איש חכם העמודים הנשים על הגגות ומקוננות ומטפחות בידיהן. קהל הספרדים יקיימו מצות יבום ולא יחלצו חלילה לעולם. בברית מילה יקח האב את הנער הנמול בזרועותיו ויאמר המקראות האלה: אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני (תהלים קל"ז ה') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ה') ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד (שמות ט"ו י"ח) אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא (תהלים קי"ח כ"ה) ואחר כן ימסור את הילד אל

הסנדק

הסנדק : — משולח הנוצרים וו אלף בריטניא ספר קינת הקראים אשר בירושלים על חורבן הבית . זה תוארה :

מקהלה ראשונה

ש"ץ	קהל
על הארמון אשר שמם •	נשב בדד ונבכה :
על ההיכל אשר נחרב •	נשב בדד ונבכה •
על החומות אשר נהרסו •	נשב בדד ונבכה •
על כבודנו כי עבר .	נשב בדד ונבכה :
על גדולנו כי נשפלו .	נשב בדד ונבכה •
על אבני יקר כי נשרפו •	נשב בדד ונבכה •
על כהנינו כי הכשילו .	נשב בדד ונבכה :
על מלכינו כי בזוהו •	נשב בדד ונבכה •

מקהלה שנייה

ש"ץ	קהל
אנא תרחם ציון	קבץ בני ישראל •
מהר חושה גואל ציון :	דבר על לב ירושלים :
הוד והדר יסובו ציון •	פנה נא בחסדך לציון .
יגלה נא מהר מלכות שמים על ציון :	נחם אבלי ירושלים •
ישובו שלום ושמחה לציון •	ויצא חוטר מירושלים : —

ע"כ .

מי יתן ותחזינה עינינו בשוב ה' ציון , ואז יהפך כאבלנו לששון , וקינותינו לשיר וקול זמרה : — .

חברון (אל ייל אל רחמן בלשונם ופירושו " ידיד הרחמן " והכונה על אברהם בחיר ה') מלפנים קרית ארבע שמה (בראשית י"ג ב') , עיר גדולה רחוקה מירושלים דרך שבע שעות , בעמק נחמד מלא עלי פרי חמד וגפנים טובים מאד אשר יעשו מהם מרקחת (סירופ) מהוללה ויובילו ממנה בכל שנה שני אלף ככר למצרים , גם גנות ופרדסים לגאון ולתפארת . מספר תושביה כ"ד אלף איש , מהם י"ד אלף ישמעאלים וערבים , ועשרת אלפים יהודים עושים כלי זכוכית וסוחרים בו מסחר רב על פני מרחבי הארץ הסיא , ונחלקים לקהל ספרדים וקהל אשכנזים , הספרדים יושבים יחד בחצר אחד גדול מאד ובתוכו חצרות ובתים ובניניםנפלאים רבים , ובשער החצר תור לנוטה , ואומרים שהוא זכר לנס , כי פעם גזר שר העיר על היהודים שיתנו לו הון רב במטבעה מיוחדת אשר לא היה לאל ידה להשיגה , כי תואנה בקש לו למען השמידם , והתפללו לה . כי ירחם עליהם , ויהי ממחרת וימלא רב העיר תור בשער , וכל תוכן הכסף אשר בקש השר מונח בקרבו ובמטבעה אשר אמר , ויתנוהו אל השר כופר נפשו — ולהם ביהכ"נ מיוחדה , ולקהל האשכנזים ביהכ"נ אחרת סמוך לביהכ"נ הספרדים ומתפללים לפאת צפון נכח ירושלים . בה מערת המכפלה , והיא בנין

יפה

יפה מאבני שיש וגזית, ועליה בית תפלה לישמעאלים, ואינם מניחים כל אדם לרדת לתוכה פנימה, וסמוך לה קבר איש האלהים רמב"ן זלה"ה הוא רבינו משה בן נחמן גירונדי, גם מרחץ הנקרא בפי התושבים מרחץ אברהם אבינו ע"ה, גם קבר אבנר בן נר ובית תפלה לישמעאלים בנוי עליו. ובקצה שדה מערת המכפלה, יש בית נגדר באבני גזית גדולות, ובתוך האהל באר בנוי מאבני גזית ובו מים חיים וטובים, ועץ בטנים אצל האהל, ואומרים כי זה היה בית אברהם אבינו ע"ה והוא העץ אשר אמר עליו למלאכים והשענו תחת העץ (בראשית י"ח ד'), ואצל הבנין אשר על המערה יש בריכה גדולה ועמוקה בנויה כמרחץ, ואומרים כי שם היה מקום טבילת שרה אמנו. גם יש קרוב למקום הזה שלשה מעינות ונקרא' בפי הנכרים באר אברהם באר יצחק באר יעקב. בגנות העיר גדלים אתרוגים טובים, גם עצי תמרים נחמדים. אלון ממרא הוא מישור נחמד ובו נטעים ולמחים טובים למכבר ועצי בכאים רבים, ושם קבר ישעיה הנביא. למערבה הר ובתוכו קבורת ישי אבי דוד, ועליו בית תפלה לישמעאלים, וקרוב אליו מערה וכוכין בה, ואומרים כי שם קבור עתניאל בן קנז ולדיקים אחרים. ולמטה משם בית הקברות ובו קבורים הרב הקדוש רבי אליהו די ווידאש בעל ס' ראשית חכמה תלמיד הגאון ר"מ קורדבירו, הרב הגדול רבי יששכר בער בעל מתנות כהונה תלמיד הרמ"א, הרב בעל זהרי חמה, הרב הגדול ר' אברהם שעפטיל הלוי הורוויץ בעל חסד לאברהם, הרב ר' אלעזר בן ארחא, הרב בעל אורים גדולים, הרב ר' מלכיאל אשכנזי המובא בשל"ה דף רכ"ז ושאר גאונים וחסידים. — קרוב להעיר קבר נתן הנביא, וחרבות היכל דוד אשר שכן בו מדי מלכו בחברון.

מודין, עיר על הר, בה ישבו מלכי בית חשמונאי (חשמונאים ספר ב' סי' י"ג כ"ה) ושם נקברו, ועל קבריהם שבעה עמודים נפלאים. ולא רחוק ממנה קברי שבעה בני חנה אשר הומתו על קדוש השם שנזכרים בס' חשמונאים (ב' סי' ז'), ועליהם בית תפלה לנוצרים.

רמלה, עיר נאוה על פני השרון הנחמד המלא עצי זית, תאנים, ועצי פרי אחרים כנן ה' רחוקה דרך שמונה שעות מירושלים, חרבות רבות בה מימי קדם, שלשת אלפים איש, מסחר רב בצמר גפן ובורית.

עזה (בלשונם גאלא) עיר נאוה על גבעה, קרובה אל הים וסוללות עפר סביבה, במקום נחמד דשן ושמן, חוף לאניות פתוח מכל עבריו, רחוקה ע"ו פרסאות מירושלים, שמה נזכר (בראשית י' י"ט יהושע י"ג ג'). אדמתה פוריה מאד, ותוציא בלי עמל ידים רמונים, תמרים, תפוחי סינא (פאמעראנצען) ותאנים טובים, גם בארות טובות בה, והיא מקום המסחר בין סוריא ומצרים, שלש אלף איש בה ישמעאלים יהודים ונוצרים. קרוב לה לפאת קדמה יש הר, ויאמרו כי הוא ההר אשר העמיד עליו שמשון שער העיר (שופטים ט"ז ג') ואצלו חרבות ויאמרו כי הם חרבות הבית אשר הפיל שמשון במותו (שם שם ל').

רמה (בעדשו אכא) עיר מולדת שמואל הנביא, ונקראת מלפנים רמתים צופים (שמואל א' א' י"ט) כי היתה מחוברת משני חלקים,

לפונה

צפונה לירושלים, שש אלף איש בה ישמעאלים יהודים ונוצרים, ובה קבר שמואל הנביא (שמואל א' כ"ה א') במערה גדולה רחבת ידים , ועליה בנין נאוה וגדול אשר בנה מחמד באשא שר ירושלים , והוא כדמות עיר קטנה ובו בתים רבים , ובחג המצות ילכו שמה בני ישראל וישבו שם כשנים או שלשה ימים ואוכלים ושותים ושמחים .

שכם (נאפלוזא) עיר רבתי עם בעמק רחב מלא רמונים שושנים מור ואהלים וכל עצי פרי כולו משקה , ונאוה מאד אף אם חוצותיה צרות ובלתי נקיות , רחבת ידים , בה שדות ופרדסים ברכות ומרחצאות וחניות מוכרות כל מיני מרכולת , מספר תושביה שלשה עשר אלף איש ישמעאלים יהודים ונוצרים , גם כארבע מאות שומרונים , והכהן העומד בראשם מתייחס בגזע ישר אחר אהרן הכהן לפי דבריו , ויש אתו ספרים אשר יאמר עליה כי הם מעשי אצבעות אלעזר בן אהרן הכהן . אולם שקר נחלו מאבותיהם , ואין אמון בם, כי עובדי אלילם המה ודמות יונה מצאו להם בהר גרזים כדבר חז"ל (חולין ו' א') , ועוד עתה הם מזבחים בהר הזה . יושביה אנשי לחם המורדים בכל פעם באדונם הפאשא אשר בדמשק . — בני ישראל מתפללים בה צד דרום נכח ירושלים . מלאכת צביעת צמר גפן , ובשול בורית טוב מאד למכביר. מימינה הר גרזים מלא זיתים טובים וצמחים נחמדים , ומשמאלה הר עיבל יבש כעץ מאין כל ירק עשב , ושניהם גבוהים מאד וארוכים יותר מפרסה אחת , רחוק ממנה כתחום שבת , חלקת השדה אשר קנה יעקב אבינו במאה קשיטה (בראשית ל"ג י"ט) ושם קבור יוסף הצדיק ועליו בית בלי גג וציון נאוה על קברו , ומצדיו שני עמודים גבוהים אמה וחצי , ואומרים כי הם ציוני קברי שני בניו מנשה ואפרים , ואצל הבית מערה נפלאה ונקראת באר יעקב .

עברתא , כפר רחוק למזרח שכם דרך שתי שעות , הוא גבעת פנחס הנזכר בסוף ס' יהושע , ושם קברי אלעזר ואיתמר ופנחס על הר גבוה ותלול ועליהם ציונים גדולים ונאים מאד , ואצלם מערה גדולה ועליה מגדל רם ושם קבורת שבעים זקנים , ומשמר לפניו ולא יניחו כל איש לבא לתוכו אף לא ישמעאלים .

חרס , כפר רחוק משכם כשתי שעות לפאת נגבה , והוא תמנת סרח ותמנת חרס הנזכר ביהושע (כ"ד ל' ובשופטים ב' ט') בו הר גבוה ותלול הנקרא הר געש ביהושע (כ"ד ל') ולרגלו מערה אשר בה קבור יהושע בן נון , גם שם קבר נון אביו ועליו ציון גדול ונאוה , ולפניו בית תפלה לישמעאלים ובו קבר כלב בן יפונה .

שילה , מקום רחוק לדרום שכם כשלש שעות , ובו כפה וקוראים אותו קובא אל שכינה (כפה של שכינה) וסמוך לו מקום הנקרא בפי העם מאידת בני ישראל (ר"ל לוחות) .

בית לחם , כפר , ובו שש מאות איש , הוא בית לחם יהודה הנזכר בראש ס' רות , ובמרחק תחום שבת לפניו קבורת רחל אמנו על אם הדרך , ומחמד באשא בנה עליה בנין נאוה כדמות יונה עפה ומגדל יפה , והולכים שמה להתפלל , ויש עתים מזומנים שבאים שמה מירושלים הרחוקה משם דרך שתי שעות , ולומדים דברי תורה על קברה , ובפרט בי"א מרחשון

יום מותה · קרוב לו כפר ובו הבאר אשר שאבו שלשה הגבורים מים לדוד (שמואל ב׳ כ״ג ט״ז), וקרוב לו תקוע מקום מולדת הנביא עמוס.

חלחול, כפר קרוב לבית לחם, ובו קבר גד החוזה.

יריחו (רימבא) עיר שממה וחרבה הנזכרת ביהושע ד׳ י״ג) ושמה מלפנים עיר התמרים (דברים ל״ד ג), בערבה נחמדה ופוריה מלאה תמרים ועלי בלסם, תושביה מתי מספר, ארבע מאות ערבים שוכני אהלים, רחוקה א׳ וחצי פרסה מן הירדן ודרך שש שעות מירושלים ואצלה הר קוארנטינא הנזכר למעלה (צד י׳). במרחק שתי פרסות ממנה יש מעין המלך תחת צל עץ גדול, והוא לדעת רבים המעין אשר נרפאו מימיו ע״י אלישע הנביא (מלכים ב׳ ב׳ כ״א)·

שומרון (זעבאסטא), עיר שממה על הר, מלפנים היתה קרית ממלכה למלכי ישראל ונבנתה מאת עמרי המלך (מלכים א׳ ט״ז כ״ד) ועתה אוהלים קטנים ומעטים בה, רחוקה דרך שבעה שעות מירושלים, בגין נפלא בה מזמן מלכי ישראל למערבה על פני המישור, ועין כל רואה תרד דמעה על עמודי היכל הזהב אשר בנה הורדוס כי נעשו עתה משענת קנה לעלי תאנים יבשים הסומכים דליותיהם עליהם· רבים ממלכי ישראל קבורים שם · גם בה קברי אלישע ועובדיה הנביאים.

קסרי (לעזארעא פאלעסטינא), מקום חרב ושמם על ים התיכון, בימי קדם היתה עיר כלילת יופי, והורדוס המלך קרא שמה כן לכבוד הקיסר אויגוסט, גם בנה לו היכל נחמד בקרבה, וגליבי הרומים ישבו בה, ואחר חורבן הבית היתה ראש כל ערי ארץ הקודש, אך עתה אבד כל הדרה, והיא מושב לדייגים רבים פורשי בים מכמורת, וחרבות רבות בתוכה אשר שועלים ילכו בם, וחזירי יער ישומו משכנם בקרבם.

אשקלון, עיר שוממה רחוקה דרך שש שעות מן עזה, מטה יהודה כבש אותה לפנים (שופטים א׳ י״ח), הורודוס המלך כלל את יפיה במרתנאות ובארות יפות, וכאשר נבא עליה הנביא לפניה כפס ה׳ (צפניה ב׳ ד׳) ואשקלון לשממה, כן הגיע לה, כי נותרה כארץ מדבר מבלי איש, ואין בה רק חרבות רבות מהיכלות גדולות, וחומה עבה בדמות חצי כדור אשר תכלה אצל הים.

טבריה, עיר קטנה על ים כנרת בבקעה מבורכת ממגד תבואות שמש וכל פרי נחמד הנקראים בש״ס בשם פירות גינוסר על שם ים כנרת הנקרא גם גינוסר „גענעזרעט״ ולדעת חז״ל היא רקת או חמת (מגלה ה׳ ב׳), והמלך הורדוס בנה אותה מחדש לכבוד הקיסר טיבריוס וקרא אותה על שמו (יוסיפון בקדמוניות (י״ח ב׳ ג׳) אחר חורבן הבית גלו הסנהדרין שמה (ר״ה ל״א ב׳), בה סי׳ משכן רבינו הקדוש ושם חבר המשנה, גם חבר ר׳ יוחנן בתוכה תלמוד ירושלמי, והיתה עיר גדולה לאלהים כנזכר במס׳ ברכות (ח׳ א׳) רב אמי ורב אסי אע״ג דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריה לא הוו מצלי אלא ביני עמודי · גם היו בה חכמי המסורת · והיא מוקפת חומה משלש רוחותיה אך לנגד הים שהוא רוח מזרחית היא פתוחה, והים חומתה כי קרובה אל שפת הים, אוירה חם מאד, ובחג הסכות ממלאים בה ד׳ המינים הנלקחים בחג הגדולים על אדמתה, ועל כלם כפות תמרים (לולב)

ויש מכסים בהם הסכות · ארבע אלפים איש בה ומהם אלף בני ישראל : חצר גדול ליהודים אצל הים אשר בנה אותו הרב הקדוש ר' חיים אבולעפיא ז"ל אחרי אשר פ' שנה לפניו לא גר בה אף אחד מזרע יעקב, ובו בתים רבים משולבים זה לזה, וביהכ"נ לקהל ספרדים אשר בנה הרב הנ"ל על תל ביהכ"נ הישן אשר התפלל האר"י בה, ולפניה עזרה לפאת ים, ובשנת תק"מ לאלף הששי נתיישב בה גם קהל אשכנזים, ולהם ביהכ"נ קרוב לביהכ"נ הספרדים, ועזרה לפניה, והללה בית המדרש לאשכנזים ובית טבילה נמשך לתוך הים · בה מתפללים לפאת נגבה נכח ירושלים, ותלמידי חכמים רבים בה עוסקים בתורה ועבודת ה' · ברחוב הנכרים יש ביהכ"נ חרבה הנקראת על שם הגאון בעל של"ה הקדוש כי היתה מקום תפלתו הקבוע · אצל שער המערבי יש מקום ליה, והאומרים כי שם קברי הסנהדרין אשר ישבו שם אחרי גלו מצפורי. גם בה קבר רב למח גאון. בתוכה לישמעאלים מגדל גדול, והאומרים כי שם קבר בת כלבא שבוע אשת רבי עקיבא וקוראים אותו קבר הזקנה · מחוץ לעיר נגד החומה לרוח צפונית קבר רבי יוחנן והאלו קבר ר' חנינא תלמיד רב, וקרוב לו קבר רב כהנא, והאלם קבר הנשר הגדול רבינו משה בן מיימון זצ"ל, וקבר אביו ר' מיימון ז"ל וקרוב להם קבר הגאון הקדוש ר' ישעיה הלוי הורוויץ בעל ס' של"ה : למערבה יש הר גבוה וארוך, ועליו קבר ר' עקיבא, ומפני שהיה רבו של רשב"י לכן הולכים על קברו בל"ג בעומר ומתפללים שם והוגים בתורה ועושים תגלחת נערים, גם שם מערת ר' חייא ובניו ועמם רב הונא · לדרומה בדרך ההולך לחמי טבריא יש בית הקברות, ובו שפונים צדיקים וגאוני עולם, ומרבני אשכנז הנודעים הם הרב הקדוש ר' נחמן האָרדענקער ז"ל, והרב הגאון ר' יעקב שמשון אב"ד בק"ק שפיטווקע ועל שניהם ציון ארוך, הרב החסיד ר' מענדיל מפרעמישלאן, הרב הצדיק ר' מענדיל מוויטעפסק, הרב החסיד ר' אברהם כהן מקאליסק, הרב הגדול ר' זאב וואלף מטשערנאסטראהא ורבים אחרים כמוהם · —

במרחק חצי שעה ממנה יש שמונה מעיינות חמים מאד הנובעים מתחת לארץ כחומם ואיתנם, ומימיהם מלאים גפרית מלח וברזל, והם מבריאים ומחזיקים הגוף, וטובים לכאב האברים ולמחלות רבות, וכח בהם לחמם גם המים הקרים בעברם בם (שבת ל"ח ב') ולפנים שתו אותם (מכשירין פרק ו' משנה ז') והם חמי טבריא המהוללים, ולדעת ר' יוחנן (סנהדרין ק"ח א) התחילו לנבוע מיד אחר המבול : ושם שני בתים, האחד להזיע בו, והשני לרחוץ בו, ובתוכו ברכה גדולה בנויה מאבנים, טעם המים הוא מר ומלוח ותומם רב מאד ולכן לא יוכלו הרוחצים בם לשבת במרחץ כי הם רגעים אחדים · קרוב להם גל אבנים והאומרים כי שם קבר ר' ירמיה האמורא:

וקרוב אליו חצר מוקף שלשה קירות ומרצפת אבנים ובתוכו ציון ושם קבר ר' מאיר התנא, כאשר נוה לפני מותו יקברו ערסי על כיף ימא (ירושלמי כלאים), ובעתים מזומנים יולאים אל קברו בקהל עם קדוש ולומדים תורה ומתפללים עליו, ובכל עת צרה ולוקה ר"ל נודרים שמן על קברו בכל תפוצות ישראל ונקרא בשם ר' מאיר בעל הנס · ואלו קברי רב אמי ורב אסי ורב הונא, אך אין עוד כל זכר למו · גם קבר ר' זירא כנזכר במגלה

(ו' א').— במרחק תחום שבת למערבה יש מקום הנקרא מ ע ו ן, והוא מדבר מעון אשר ישב שם ד ו ד בברחו מפני שאול (שמואל א' כ"ג כ"ד). קרוב לה כחלי תחום שבת יש מערה, ובה קבורות י ו כ ב ד אם משרע"ה ולפורה אשת משה, ו א ל י ש ב ע בת ע מ י נ ד ב, ויש אומרים כי גם ב ל ה ה ו ז ל פ ה קבורות שם, והמקום הזה נקרא בפי קלת עיר האמאות.— בכ"ד טבת תקל"ז נאלף השני לעת ערב, ילאו פתאום בטבריה מקדי עולם הכלואים בבטן האדמה לחפשי, ותקיא הארץ כחלי אש וגפרית, מוער התמוטטו הרים, פור התפוררו גבעות, העמקים התבקעו, והארץ התקלקלה, הבתים הוכו רסיסים, והחומות נהרסו עד היסוד בם, ויושביה מתו מיתות שונות ורעות מאד, אלה נהרגו, אלה נחנקו, ואלה נקברו חיים בין ערמות האבנים אשר נפלו עליהם, ופי תשעה בה נכרתו נגועו בחרון אף ה', ואך העשירית נותר בה לפלטה, ברוך דיין האמת!—

ארבל, מקום קרוב ל ט ב ר י ה דרך חלי שעה, ובם קבר נ ת א י ה א ר ב ל י, וקבר ארבעה שבטים (מי המה?) ו ד י נ ה בת יעקב.

כפר חוטין, קרוב אליו, ושם נקבר ר' י ה ו ש ע בן פ ר ח י ה ו י ת ר ו חותן משה.

חקוקה (יקיק) עיר קטנה, ואומרים כי שם קבר ח ב ק ו ק הנביא, וקרוב לו קבר רבינו ב ח י י, אך לא נודע אם ר' בחיי הזקן בעל ס' חובת הלבבות, או המפרש על התורה.

כפר כנה, קרוב לה, בו הר גבוה ובראשו קבר יונה בן א מ י ת י הנביא, ובית גדול בנוי עליו, ובמורד ההר מערה קטנה נאוה ובה קבר ר' ש מ ע ו ן בן גמליאל.

צפורי, עיר רחוקה מ ט ב ר י ה דרך שתי שעות, בראש הר, ולדעת חז"ל (מגלה ו' א') היא עיר קטרון הנזכרת בשופטים (א' ל') שבע מאות איש בה, ובה קבר ר' יהודה הנשיא רבינו הקדוש, גם מערה מיוחסת לרבן גמליאל, ובלדה מערה מיוחסת לאחיו ר' שמעון, שניהם בני רבינו הקדוש, אליה גלו הסנהדרין אחר החורבן (ר"ה ל"א ב'):

עליבין, מקום קרוב אליה, ושם קבר ר' מתיא בן חרש.

רומי, מקום קטן, ובו ישב אנטונינוס קיסר לדעת מהר"ש אלשיך (בפירושו לשיר השירים על פסוק ראשך עליך ככרמל) וקרא שמו כן על שם עיר מלכותו. ושם נקבר א ב י ה בן י ר ב ע ם (מ"א י"ד י"ח).

ערביא, מקום חרב בו קבר ר' ח נ י נ א בן דוסא ואשתו ור' ר א ו ב ן אילטרובלי:

סכנין, כפר רחוק מלפורי דרך חלי יום, ובו ר' י ה ו ש ע דסכנין ואשתו.

כבול, מקום הנזכר ביהושע (י"ט כ"ז) שם קבר ר' א ב ר ה ם אבן עזרא ור' ש ל מ ה בן גבירול, וכתב בסדר הדורות ספור שקבל מחכמי הדור, כי ישמעאל אחד לבש קנאה על ר"ש בן גבירול מרוב חכמתו, והרגו וקברו בגנו אלל תאנה אחת, והתאנה חנטה פגיה קודם זמנה, ועשתה תאנים גדולים ויפים מאד, ונשמע הדבר למלך, ויצו ליסר את האיש במכות אכזריות למען יגיד במה נעשתה זאת, כי חשבו למכשף, ויהי כאשר ענו אותו,

שודה כי הרג את ר"ש בן גבירול, ויצו המלך ויתלו את הרוצח ההוא על התאנה לכפר פני נפש הצדיק. —

יפו, עיר ישנה על ים התיכון, מוקפת חומה, הנזכרת ביהושע (י"ט מ"ו), חוף לאניות בה, רוכלת העמים ובפרט בגורית למצרים ולדעת קצת חכמים היא בנויה עוד מימי נח, והוא קבור שם · עשרים אלף איש בה, רחוקה שש פרסאות מירושלים, סביבה גנות נחמדות ונשקפה על פני השרון · בשנת תקל"ז היה בה רעש הארץ גדול מאד, ושלשה עשר אלף איש ירדו בה שאולה, ורוב בתיה נהרסו והתפוללו כאבני גיר:

יבנה, עיר רחוקה מירושלים שש פרסאות, ואין יהודים בה, ומלפנים היתה עיר גדולה לאלהים שבת תחכמוני, בה קבר ר' גמליאל (אולי ר"ג ?) ובנין נאה על קברו, גם קבר רבי לויטס איש יבנה:

דברי מסעות רב גדול ונאמן אשר עבר באה"ק משנת רפ"א עד רפ"ג לאלף הששי ובענות צדק העלים את שמו, ומתוך לשונו נראה כי היה מארץ איטליא, הוצק חן בינה ודעת בשפתותיו, ורוח אמת ומישרים על פני דבריו שפוכה •

ברוך ה' אלהי ישראל נכנסתי בספינה יום ג' י"ז אלול רפ"א ליצירה, פרשת ברוך אתה בצאתך, ה' למען רחמיו יגיעני למחוז חפצי לשלום וישיבני לביתי בשלום ויקיים בי קרא דכתיב ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם. בששי בשבת לט"ז שעות נסענו מויניליאה והגענו לפוליאה לשלום, ומשם לטריפולי די סוריאה, ומשם לבירוטי ומשם הגענו לצידון, והיתה עיר גדולה ועתה מצער היא, קצתה שבועה בים וקצתה נחרבה, ויש בה כמו ת"ק בתים, וכעשרים בעלי בתים יהודים מסתערבים רובם וטובים הם ומקרבים לאורחי', מש"כ בכל המקומות שעברתי, ויש בית הכנסת קטן נאה ומהודר, שם נחתי ביום השבת ואודה את ה' כי טוב · שם ראיתי רחוק מן העיר רביע מיל קבר זבולון, ומתחלה היה בין שני עמודים גדולים ואילנות מרובים, והאדון הישמעאלים בנה עליו בית עם עגול למעלה, ועל מקום הקבר הילטבא ועליה בגד שחור ונרות לפניו בכבוד, ושני העמודים עדיין שם, אחד מבפנים בנוי ונראה כחלון, ואחד מחוץ לבית · סמוך לאותו ציון יש בנין ישן כושן גדול, עדיין הכפות קיימים, ואומרים שהיה בית המדרש לשלמה ע"ה, ולפניו באר מים חיים טובים, ושואבים ממנו בגלגל מלא דליים · בליל מוצאי שבת יצאתי משם ללכת לצפת, ורחוק ממרון סמוכה מילין יש לצרפת לאליהו ז"ל ברחם הסר, וכן נקראת עדיין, וסמוך ליס יש בית קורין אותו בית אליהו, ואומרים שכבר היתה העיר על שפת הים, ומפני השבאים של ים עלו להר להתיישב שם · ביום א' עברנו לפני צור, גם כי אינה הדרך ישרה לצפת, בעל הגמלים רצה לעשות הדרך ההוא להיותו כולו מישור ודרכו משם לביתו · צור רובה שקועה בים ואומרים שהיתה עיר גדולה מאד, וכל בתיה ושוקיה היו בנוים בים כדוגמת ויניצי"א, וקורין לה הערלים ויניצי"א הישנה ופעם אחרת היה

לי דרך שם, וסבבתי אותה וראיתי כי עדיין גדולה היא ויש בה בנינים
גדולים עתיקים, גם במות נעשו כמו רומיים עשוים כדוגמת המונסטרי של
איטליאה · קרוב לשם מיל כפר נקרא ל מ ש ו ק ה ויש שם צינורות היו מושכים
משם מים לצור תחת הקרקע שם פרעתי עשרה דרם קפ"ר (כן נקרא המכס
אשר יתנו סוחרי אירופא בעברם בסוריא ומקורו בלה"ק כ ו פ ר) · ליל ב'
לננו בראש הר גבוה סמוך לכפר אחר, ובאשמורת הבוקר הלכנו לנו, והגענו
לעת האוכל לכפר נקרא ר מ י א ורצה בעל הגמלים ללין שם כי שם ביתו ·
יום שלישי קודם עלות השחר נסענו ללכת ל צ פ ת, ובצאת השמש ואני על
הגמל למעלה מן המשא אומר הזמירות ומכין התפילין להניחם עברנו בבקעה
גדולה ושם אילן של אגוזים גדול והיו ג' גמלים קשורים זה אחר זה, ואני
על האמצעי, והנה סעיף אחד מאותו אילן הכה על פני והפלני אחור לארץ,
והכה ערפי על הקרקע קשה, ואחר כך השדרה, באופן כי הייתי משומם
ממכת המוח, ונתפרדו כל עצמותי ממכת השדרה, והיתה ג"כ קשה הנפילה
כי גם עצם החזה נפתח, והייתי כמת חצי שעה, התחלתי הוידוי כמה פעמים
ולא יכולתי לאמרו ' ובצורח גדול אמרתי מודה אני וכו' · וכתבתי זה לזכור
חסדי המקום ב"ה כי כמה נסים נעשו לי, ראשונה שלא יצאה נשמתי מן
המכה הקשה ההיא בנפלי לאחורי, שנית שהגמל האחרון לא רמס אותי
ברגליו. שלישית שהישמעאלים הי' לאל ידם להרוג אותי ולקחת הממון שהי'
לי ולאמר כי מחמת המכה מתי כי לא נותרה בי נשמה, ומי יאמר להם
מה תעשו? והם בחמלת ה' עלי, הטיבו עמי וחזקו לצעותי והשיבוני על
הגמל ויביאוני לצפת מהלך י"ב מילין, ותמיד הייתי גונח מכאב עצם החזה
ומתעלף, בחשבי כי נשבר החזה ואין רפואה למכתי, והייתי הולך ובוכה
מתפלל ומתודה · ויהי בבואי העיר ואין חומל וחס עלי גם כי אזעק ואשוע
אין איש שם על לב, הייתי נע ונד בארץ עד כי אנה ה' לידי ומצאתי תחבשת
ורפואה, ברוך ה' אשר לא עזב חסדו מאתי ופדה נפשי מרדת שחת:

צפת הוא גליל העליון מארץ נ פ ת ל י, והדרך חזק בראש ההר וסביב
ההר הדרך כארבעה הרים, שנים מהם כלם ישמעאלים, ב' מהם כל השפוע
בתים מיהודים, והם יותר מג' מאות בעלי בתים, יש בה ג' בתי כנסיות
א' של ספרדים וא' של מורים"קי וא' של מערביי' קורי' לה כנסת של א ל י ה ו
ז"ל כי היא קדומה וקבלה בידם שאליהו ז"ל התפלל בה, העיר מלאה כל טוב
ומזונות משובחות ודגן ותירוש ויצהר לרוב מאד ובזול לקונה כל דבר בעתו ·
ולולי רוב השמן והתבואה שמוליכי' משם לדמשק ולמקומות אחרים לא היה
שוה כלום. מכל מיני פירות טובות נמצאים שם, ואשר לא יהיה שם יובא
מדמשק והארץ רחבת ידים בסחורה, ויש הרבה מכל מיני סחורות מיהודים
והם מביאים הסחורות מדמשק ומוכרים שם; ומי שאין לו קרן להשתדל
בפרקמטיא צריך שיהי' בעל מלאכה · וארבע מלאכות טובות בכל א"י ·
האורגי' והצורפים, והאושכפי', והבורסקי, גם בנאי', ומי שהוא בעל כח
להיות שכיר יום בזאת המלאכה פורעים אותו בטוב, גם החייט ירויח
מזונותיו · אשם לא ימצא אדם להשכיר עצמו למלמד או לשרת בבית ולא בחנות ·
גם להטיל עצמו על הצבור אינו יכול כי העניים רבים. על כן לא יצא
מאיטאליי"ה מי שאין לו מלאכה ולא קרן פן יפול בחרטה ובחזרה ·

עתה אכתוב כל מקומות ציוני הצדיקים ונביאים שנשתטחתי והתפללתי על
קברם, ברוך ה' אשר זיכני לכך, כן יזכני לראות בבנין אריאל,
ובא לציון גואל, כן יעשה האל, כיר"א כש"ו ·

יום ג' כ"א מרחשון רפ"ב נכנסתי בבית גבנה על קבורת הושע בן
בארי, והוא בסוף קברי ישראל מצפת · והמעל"ש הקראי אשר בדמשק
בנה עליו בית נאה ומהודר ונר דלוק שם תמיד מנדבת ההולכים להשתטח ·
וכנגדו מערה אחרת סגורה אומרים ששם הי' קבור בארי אביו. הייתי
בעין זיתון כפר רחוק מצפת מיל ושם כמו ארבעים בעלי בתים יהודים
מוריסק"י כלם · ובית הכנסת יש בו כ"ו ספרי תורות · ורחוק כמטחוי קשת
מן הכפר ציון ר' יהודה בר אלעאי ור' יוסי בנו, ועל הציון אילן
שקדים נתייבש זה שלש שנים, ושם שדה גדול של אילני זיתים והם הקדש
לחסיד אחד ז"ל · אומרים שישמעאלית אחת עלתה על אילן שעל הקבר ללקוט
שקדים ואמרו לה האחרות שתקח רשות מן החסיד, והיא גדפה בדבריה.
ונפלה מן האילן ונשתברו כל אבריה עד שהקדישה לצדיק צמידי הזהב שעל
ידיה · ונקנו מהם אילני זיתים ואח"כ הקדישו אחרים עד שעתה יש לו ד' מאות
אילני זיתים · ומעשה האשה הי' זה כששים שנה ·

יום ה' כ"ג בו רכבתי למירון כפר רחוק מצפת חצי יום, ובחצי
הדרך יש כפר נקרא קיומיאה סמוך לו על הדרך יש קבר בנו של ר"י
דמן יוקרת שהעניש אביו על שהוציא התאנים בלא זמנם כנזכר בפ' סדר
תעניות אלו · וקורים לו הישמעאלים אלעמעש · מירון הוא מקום שמן
וטוב ומעיין מים טובים ואין דרים בו יהודים · שם ראיתי מערת רבי שמעון
בן יוחאי ובנו ע"ה והיא סגורה אין מקום להכנס בה. ולמעלה מן המערה
שני ציורים יפים זה כנגד זה של רשב"י קודם מעט לצד חוץ · ואחר כך
הלכתי בשפוע ההר לצד מרון שם מערת הלל הזקן ותלמידיו והיא מערה
גדולה ויפה עשויה בכפות בכל כפה ג' ארונות של אבן, עם מכסה גבוה,
והם י"ח ארונות בתוך המערה ושל הלל כנגד הפתח וגם חוץ לפתח כשתכנס
בתוך ההר יש שני כפות עם ארון אחד מימין והוא משמאל, ואמצע המערה
רחב יעמדו בה כשלש מאות אנשים והנה מכסה קבר הלל כסוי מעט וכך
מקצת האחרים ואדם משים ידו בם ויש בה מים ומתוקים ואני שתיתי מהם
ופליאה היא מאין באים שם המים ועוד מאחר שהם מכונסים איך טובים
לשתיה וגדולה מזאת כי הכל מעידים ונשבעים כי כשיכנסו שם קהל רב
ומתפללים, מיד המים מתרבים ושופכים לארץ, אמנם בימי לא היה כן ·
גם אומרים כי נס אחד נעשה בו, כי באים היהודים שיירה גדולה וכל אחד
מדליק נרות מן המערה סביב ואם תכנס בה אשה נדה מיד תכבינה הנרות
כולם מעידים ונשבעים שהוא אמת ואנכי לא ראיתי· אח"כ הלכתי על ההר
שכנגד זה שם שמאי ואשתו בראש ההר בנין של אבנים גדולות מאד, כל
כותל מאבן אחת, והאבן שעליהם הגג ארכה שש אמות ורחבה ד' אמות
ועביה חצי אמה, לא ישוער איך הושמה האבן ההיא בידי אדם ובתוך הבנין
ההוא ב' ארונות של אבן חלולים דרך חלון אשר שם הפתח, אותו הבנין מערה
יפה עם י"א כוכין שם סביב ששם היו תלמידיו · ולמעלה בכפר יש ביהכ"נ
עשאו רשב"י עדיין קיים כל הצד שלפניה · ואשוב ביום ההוא לעין זיתון

ובעלות השחר הלכתי לצפת כי הוא יום השוק שם יום ששי:

יום א׳ כ״ה בו רכבתי עם יהודי אחד לעשות סבוב, לראות כל הגליל העליון והצדיקים אשר בו: באנו לעמוקה מקום כשמו כן הוא, עולים להר גבוה מאד ואחר כך יורדים בעמק, ושם כפר כששים בתים ואין שם יהודי, וסמוך לכפר יונתן ב״ע ציון של אבנים בנוי עליו, ואח״כ מרזב גדול של אבנים סביב, ואילן של שיר״קה לא נמצא כמוהו בעוביו וברוחב ענפיו ויפיו: משם הלכנו לנברתין שם רבי יעקב דמן נבוריא״ה ורבי אליעזר המודעי סמוכים זה לזה, ונפן ונבא דלמא ושם רבי ישמעאל ברבי יוסי בתוך גן אחד · ולמעלה בראש ההר רבי יוסי אבל אין עליהם בנין רק גל של אבנים · משם הלכנו לעלמא הוא כפר גדול במישור שמן מלא כל טוב, וקהל יהודים כמו ע״ו בעלי בתים ובית הכנסת, שם התפללתי בבוקר ואח״כ הלכתי על כל קברי הצדיקים אשר שם · למעלה אצל ההר באמצע השדה יש רבי יהודה בן תימא ציון בנוי וסתום, ולמעלה ממנו לצד ההר יש מערה גדולה ומערה לפנים ממערה, ששם היו קבורים תלמידיו · מצד אחר בבית החיים יש רבי אלעזר בן עזריה ואילן על קברו ממין אחד נקרא בוטי״ם, ועושים ממנו שמן, ומעט רחוק משם לצד הדרך רבי אליעזר בן הורקנוס ציון נאה על קברו והוא בתוך כרם אחד, וקרוב לו על הדרך רבי אלעזר בן ערך והוא קברו של אבן שיש, ומכסה של אבן גדול עליו, ואומרים בבירור כי זה כמו מ׳ שנה לקחו הישמעאלים המכסה ההוא לעשות רחים ונשאו אותו הרבה בני אדם למקום רחוק, ולמחרת מצאוהו על קברו, הכל מעידים על זה · סמוך לו רבי יוסי הכהן ומרזב של אבנים סביב רחוק, משם מיל לצד ההר השני מערת הבבליים, שם רבי המנונא ורבה בר הונא כנזכר במועד קטן, והוא קטנה ויפה יש בה ח׳ כוכין והלך לנו אל מקום נקרא רס אלחמר ובראש ההר הגבוה יש קבר רבי זמרא עם ציון בנוי עליו ומן המקום ההוא אדם רואה כל הגליל לרוב גבהו · משם הלכנו לגוש חלב קוראים לו אלייוש, שם על הדרך נגד הכפר שמעיה ואבטליון שני ציונים זה אצל זה, וגם שם בני סנחרב אחד למעלה בכפר ואחד על הדרך רחוק מעט משמעיה ואבטליון · אחר כן הלכנו לכפר ברעם, והוא כפר גדול שם עובדיה הנביא מרזב גדול לציון ותחתיו המערה · סמוך לשם בנין חרב, לא נשאר רק שני שערים ועל משקוף השער הקטן חקוק בכתב מרובעת ה׳ במקום הזה יתן שלום ובכל מקומות ישראל וכו׳ ואמרו לי שעל אבן אחרת שנפלה הי׳ כתוב אל תתמהו על השלג שבא בניסן הנהנו ראינוהו בסיון וכו׳, ואומרים שזה הי׳ מדרש לעובדיה. למעלה בכפר הי׳ בית הכנסת עשאו רשב״י עדיין קיים כותל שלפניו עם השערים, והוא עשה כ״ד בתי כנסיות בגליל · מעט רחוק משם יש אסתר המלכה גל אבנים ואילן רוביר״ו לציון · ולזה סמוך אילן אחר עם גל אבנים והוא קבר רבי פנחס בן יאיר · הייתי בעכברא שם רבי ינאי ושני בניו רבי דוסתאי ור׳ נהוראי וגם במערה בפרדס ולפני המערה מעין מים טובים, והמערה נפלה ואין אדם יכול ליכנס בה, והפרדס ההיא נאה מאד כלו פריסי׳ ולימוני״ם והוא הנזכר במועד קטן. ולמעלה בכפר בית הכנסת חרב יש עדיין שני כתלים גבוהים

שלשה

שלשה אמות מאבנים גדולות ועשאו רשב"י ז"ל ביום ג' ה' כסליו שמתי לדרך פעמי ללכת ירושלים ע"ה תובב"א · הייתי בכפר א' נקרא יקוק סמוך לו ראיתי קבר חבקוק ע"ה ציון נאה ובית בנוי על ציונו . ואחריו כפר תעייא , ושם קבור יתרו ובנו עליו הישמעאלים מרגז · וזה חצי הדרך מצפת לכפר כיטע · והגעתי לכפר כיטע לעת ערב לשלום בחברת יהודים רבים הבאים מצפת לשם ליום הפקידה ברביעי · והוא מקום טוב נמצא בו מכל דבר ובזול , וריוח גדול ליהודים , ושם קהל כארבעים בעלי בתים · יום ד' בבקר הלכתי לקבר יונה בן אמתי הנביא רחוק מכפר כיטע מיל על ראש הר גבוה בכפר אחר · ובית גדול ומכובד בנוי על ציונו · והוא ביד הישמעאלים צריך לפרוע ד' או ה' דרי"ם לשומר גם להביא שמן למאור · נכנסתי בו להתפלל · ואח"כ במורד ההר מצד אחר מערה קטנה יפה נקבר שם רם כ"ג · בו ביום לעת ערב רכבתי ללכת לשכם · ואלין בלילה בכפר נקרא כלרה רחוק מכפר כי"ע פרסה במקום ההוא גברא אומרים כי שם מרחץ ממים חמים טבלה בה אמו , ועל הארץ ישננו תחת כפה גדולה , וג' שעות קודם היום נסענו משם והלכנו כל היום . ועברנו בקעה גדולה כמו הקאנפאייכה מוירונה ופרעתי בשני מקומות קפ"ר כל א' ל"א דרי"מ ובשקיעת החמה לננו באמצע בקעה אחת עד אחר חצות לילה · והלך לנו · ובעלות השחר הגענו לשכם לשלום ביום שהוא יום השוק · שם פרעתי קפ"ר כ' דרי"מי

שכם היא עיר גדולה · אבל יש חרבות חרב שממה מרוב ישנה : אמנם היא רבתי עם וטובה הארץ במעיינות הרבה ופירות והכל בזול · קהל שם כמו י"ב בעלי בתים מוריסק"י , הייתי שם כל ו' ויום שבת . בשבת הלכתי על ציון יוסף הצדיק רחוק כמעט מיל מן העיר להלן מן הר גרזים . והר עיבל במישור והיא נתון בין שני עמודים גדולים , גבוהים מן הארץ אמה וחצי ולפניו רצפת אבנים יפה , כי השומרונים בנו עליו בית כמה פעמים ונפל ונשארה הרצפה · ראיתי הר גרזים והר עיבל קרוב לעיר , הר גרזים בדרום , והר עיבל בצפון , והמישור בנתיים , ועל הר גרזים יש הרבה אילנות ומעיינות , והר עיבל הוא שמם מכל , ובשפולי הר גרזים יש קברי שמרונים , ושם עושים עבודתם ומקריבים קרבן פסח ולהם שם דמות יונה כמזכר פ"ק דחולין · יום א' נסעתי משכם ואלין בכפר · שמו סיעיל תחת כפה גדולה בדרך ההיא פרעתי קפ"ר י' דרי"מ וביום א' י"ז בו פרעתי ליהודי אחד אשר הוליכני בכמה מקומות ·

ירושלם היא בהר א' · וכנגדו הר הזיתים ועמק צר ביניהם והוא עמק יהושפט ירדתי בו , ויש בראשו האחד חור גדול , ושם נראה כמין מערה אומרים ששם פי גיהנם תפתח לעתיד לבוא ביום בא גוג , למטה מזה יש קברי ישראל בשפולי הר הזיתים מלא, וקצת בשפוע הר ירושלם למטה מהם חצי מיל מי השלוח · ויש שם במישור הרבה גנות יפות משקות מאותן המים , והוא יוצא מהר ירושלם , מודע מקום מוצאו , אומרים שבא מבית המקדש ובראש הנראה יש בנין היה כפר נאה עם כפות אומרים ששם היה עושה המטבע שלמה המלך ע"ה , בתחתית הר הזיתים ראיתי מערת זכריה הנביא נאה מאד , כלו מחצב אחד נחצב בהר סביב ועשוי בי"ב עמודים וכראשו מחודד כלו מחתיכה אחת , סמוך לו בור קורים לו בור בנתן אומרים

שבתולות ישראל הפילו עצמן שם בעת החרבן , ולשם ב' מערות יפות אחת עשויה בכוכין סביב , וא' מאצטבאות ולמטה מהן מגדל רחב מחודד בראשו הוא יד א ב ש ל ו ם הנזכר בשמואל ולמטה קרוב לראש ההר מערת ח ג י הנביא , יש שם מערות גדולות באורך וסבוב , ולמעלה מהמערות מערת חגי הנביא ע"ה , ובתחתיות תלמידיו ואחרים זולתם , על ראש הר ה ז ת י ם בית גדול , ושם תוך בירה יפה ח ו ל ד ה הנביאה בקבר של שיש , גם שם צריך לפרוע לשומר ישמעאלים ליכנס ד' דרי"מ ולפרוע שמן להדליק כי שם נרות תמיד , כשאדם עומד בראש הר הזתים ומביט נגד ירושלם , רואה כל בית המקדש החצר והגנות , ומאותו צד היינו במזרח יש לבית ב' שערים מברזל סגורים טבועים קצתם בארץ וקורין להם שערי רחמים , ואומרים שבאחד היו נכנסים החתנים ובא' האבלים , וקרוב לבית המקדש מצד דרום בנין קורין לו מדרש שלמה , חוץ לירושלם לצד דרום הוא הר ציון ואמר לי הנגיד יצ"ו שגם בירושלם מקום היהודים הוא מהר ציון עד סמוך לבית המקדש · והדעת מכרעת כן וזה הפי' האמתי על פסוק הר ציון ירכתי צפון , בהר ציון יש מקום לכומרים כתואר הקונוו"נטי (הוא מקום אשר יועדו הכומרים להוועץ יחדו) של איטלייאה ומחובר לו בית סגור עם דלת ברזל אומרים ששם קבורים ד ו ד ו ש ל מ ה ע"ה וקרוב לשם בית א' סגור בפתח ברזל , ג"כ אומרים ששם כל מלכי בית דוד , ובשני אלו המקומות לא יניחו הישמעאלים ליכנס אדם בעולם , באותו צד יש כרך בנוי וחזק ומגדל רחב וגמוך קורים לו מגדל דוד (וקבורת ה ה ו א ג ב ר א בירושלם) למערבה ב' במות זה זה כנגד זה ושוק עובר בנתיים , ורחוב אחת לפני הבמה אחת · יום ראשון לפני חנוכה רכבתי ל ר מ ה רחוק מירושלם ו' מילין , פרעתי קפר ו' דרי"מ , שם ארמון גדול בנוי בכפות על קבר ש מ ו א ל הנביא ע"ה אומרים שהוא בנין רומאנים , ובקצה הבית יש דירה ליהודים שמתפללי' בה , ומדליקין נרות לכבוד הנביא ע"ה , כי יש להם קבלה שאחורי הכותל שמתפללים כנגדו שם המערה וקבר הנביא , ויש שמש שמחזיק המפתח והולך שם בכל יום ב' וה' להדליק בו נרות , וכל ההולך שם נותן לו ד' או ו' דרי"מ וזה הבנין בראש ההר , וכשמו כן הוא רם מאד וכנגדו רחוק מיל ראש הר אחד כמוהו כמעט וזהו מן הרמתים צופים , כי משם צופים למרחוק , ושם מסבב הר א פ ר י ם בשפוע ההר יש מקום חקוק בהר כשלש על שלש ומרוצף באבנים , ונכנסים בו בחלון והוא מי מעיין , אומרים כי שם טבלה ח נ ה ע"ה ואומרים שגם היא נקברת עם בנה ואישה א ל ק נ ה ג"כ · בחזרה ראיתי מערת סנהדרין רחוקה מירושלם ב' מילין , והיא מערה לה פתח גדול , ובתוכה כוכין ומג' צדדיה באמצע פתח קטן ושם מערה אחת · כמלאת ד' הם מלבד א' שהיא למטה וכלן נחצבות בהר אחד · יום א' ר"ח טבת רפ"ב יצאתי ללכת ח ב ר ו ן ועל הדרך רחוק מירושלם ה' מילין קבורת רחל אמנו ע"ה והציון על מצבתה בנוי מחדש ובנין כפה על הציון עם ד' עמודים ומשם ל ב י ת ל ח ם מיל וזהו כברת ארץ · בבית לחם ראיתי לכומרים קונוינט"ו (הוא המקום אשר יתאספו בו הכומרים להוועץ) אין כמוהו ב א י ט ל י א ה , ברצפת שיש מבהיק , וי"ב עמודים מכאן ומכאן גבוהים ועבים מאד ויש להם חדרים ועליות וגנות בתוכו , ובית לחם יש בו הרבה ערלים נקראים קריסטי"אני דלצי"נטורה , יותר מחצי העיר מהם נושאים

מלנפת אזורה בראש' ויש מהם הרבה מירושלם ונלרה רובה מהם , וקרוב
לנפת כפר שמו י י ר ו ן חליו מהם ובדמשק נמלאים לרוב מאד גם בברוט"י ,
והם ערלים שנשתקעו שם מימים קדמוניות , ומשוכים קלת מדת הגוים של
איטלייאה , ובית לחם אינה מוקפת חומה רק מלד אחד יש חומה נוטנת ,
רחוק משם ג' מילין ראיתי ג' ברכות עמוקות מאד ארכה ורחבה של כל א'
כרחוב פאנ"ו , אומרים שהם של שלמה שהזכיר בקהלת , וגם שם מעין גדול
עם בנין לפניו להשקות הבהמות כדוגמא שיש קרוב לפיסר"ו , לשעה אחד
בלילה הגעתי לחברון ומירושלם לחברון כ"ב מילין ויותר , בבקר אחרי
שהתפללתי בבית הכנסת , כי שם חלר דריס בו ח' או י' בעלי בתים ולהם ב"ה
שם , הלכתי להתפלל על קברי אבות , והנה הישמעאלים יש להם ארמון גדול
על מערת המכפלה , עם ה' שערים לארבע רוחותיו , וקרוב לשער אחד
שהוא סמוך לבית הסר , יש חור ששם מתפללים היהודים , אומרים שהוא
מגיע עד תוך המערה , כנגדו הבית שעושים הלחם שנותנים הישמעאלים בכל
יום ח' אלפי ככרי לחם , קרוב לשם ראיתי מקוה גדול מאד עם ארבעה
עמודים מרובעים גדולים , והוא עמוק ונפלא עם סלם של אבנים שיורדים
בו אומרים שהיה בית הטבילה לשרה אמנו ע"ה , נגד חברון בראש ההר
קבור' י ש י אבי דוד עם בנין נאה ויש חלון קטן שהולך למטה במערה אומרים
שפעם אחת השליכו בו חתול ויצא מן החור שבמערת המכפלה ויש ביניהם
כחלי מיל , קבר אבנר באמלע חברון בנו עליו הישמעאלים מרגז , ואשובה
לי לירושלם יום ג' בו הייתי סמוך לירושלם במערת ש מ ע ו ן הלדיק , סבבתי
והקפתי ירושלם ע"ה ובהמ"ק תוב"ב , ואף כי ירושלם חרבה ושוממה עדין
נכר בה מעט מזער מכלל יופי שלה , בבתיה נאים ושוקים , יש לה ד' שוקים
מחופים בכפות א' של ישמעאלים מוכרי בגדי למר ופשתים , ואחד של יהודים
רובם מרלי"רי סוחרי בשמים , וא' של ירקות , וא' של מיני מאכלים וכל
הפירות , ויש שוק אחר נאה מכולם כלו חנויות של למר גפן , ובראש זה השוק
שער א' לביהמ"ק , וי"ב שערים יש לבית המקדש מלד מערב ולפון , אבל
מלד מזרח שהוא חוץ לירושלם נגד הר הזתים , אין בו שער רק שערי רחמים
שהזכרתי שננעלו ואין פותח , ובלד דרום מחובר לו בית שאומרים שהיה מדרש
שלמה ובשער אחד בלד לפון ראיתי פו"סה גדולה ועמוקה כמו ברכה קורין
לה בי"ר אל ד"ס , יש אומרים שדם הקרבנות הי' נשפך בה , כי הוא בחומת
בית המקדש , ויש אומרים כי נקראת כך על שנמלאת דם ההורגים מנבוזראדן
על הריגת ז כ ר י ה כנזכר בפ' הניזקין , כותל המערבי שנשאר אינו כל רוח
מערבי , רק חתיכה א' ארכה מ' או ל' אמות ועד חלי גבהו מימי שלמה
שהאבני' נכרות בגודלן וביושן , ומתחתיו ומעלה הוא בנין חדש , אנכי השכרתי
בירושלם ע"ה חדר א' בבית גדול נקרא ביתו של פי"לאטו (הוא הי' נליב
הרומיים אשר חרץ משפט מות לישוע הנולרי מסיחם) והייתי דר בעליה
גבוהה , ומשם אני רואה כל ביהמ"ק עד תוך החלר , אין בית בירושלם
שיראה כל כך כמוהו , והאלהים אנה לידי ומשם בעלות השחר התפללתי בכל
בקר התפלה המסודרת נכח ביהמ"ק , טרם לכתי לבית הכנסת , ברוך ה'
אשר זכני לכך · יש בירושלם ו' שערים ודלתותיה נעולים בלילה , א' נקראת
באב אל שבט ששם היו נכנסים השבטים בעלותם לרגל , א' נקראת
באב אל עמוד וסמוך לה המערה של לדקיהו שהלך עד ירחו , כנזכר בדברי

רבותינו ז"ל בפ' חלק, הרבה יהודים ספרו לי שהלכו בה מיל והיא גבוהה כסוס ורכבו ורמח בידו, א' נקראת בא"ב אל קוטן שם מלאכת הצמר גפן, וג' שערים מצד ציון א' מהם, יהודי שומר עליה פותח וסוגר, בביהכ"נ א' לבד יש בירושלם, ויפה היא עם ארבעה עמודי התוך ארכו ס"ג פי"די, ורחבה כ"ח, ולפנים ההיכל חדר עם ספרי תורות סביב הם יותר מששים, הם מתפללים למזרח והוא נגד בית המקדש, ואין לבית הכנסת אורה אלא מן הפתח שהוא במערב, וחלון קטן עליו וגם ביום משתמשים לאור נרות שמדליקין סביב, הקהל מכל מיני' יש ע"ו בעלי בתים אשכנזים וספרדים לרוב, ומסתערבי' הם מורי"סקים תושבי הארץ מקדם, ומערביי' הם שבאו מברבירייה, בין כלם כמו ג' מאות בעלי בתים מלבד אלמנות שהם יותר מהמה מאוד ומתפרנסות בירושלי' בשופי, שאין פורענות שום מס ועול, והם מתפרנס הקהל כי במותם יקחו הכל אם אין להם יורש, ומזה נעשים רוב צורכי ציבור, מקבלי צדקה הם יותר ממאתים נפשות והרבה צדקה באה להם ממצרים ותוגרמה וממקומות אחרים אנשי שם שבירושלם, אב לכלם הנגיד כמהר"ר י צ ח ק שולל המוכתר בכתר תורה כתר מלכות ועושר וכתר שם טוב מצדקות שהוא עושה לעניים וללומדי תורה עולה על גביהן, כמהור"ר דוד ן' שושן רופא וראש ישיבה לספרדי' ועמו איש נכבד ועני כמהור"ר אברהם הלוי אשר חבר ספר משרא קטרין ולהם מתקבלי' ת' או ט' ספרדי' והיו לומדי' אז יום טוב כמוהר"ר ישראל ראש ישיבה לאשכנזי' ועמו כמהור"ר פרץ שבא עתה מארץ אשכנז ולומדי' מסכת מציעא, ומתאספי' שם ד' או ה' מסתערביים, ור' יהודה מקורביי"ל הוא ספרדי, ור' שלמה מקאטאריג"ו י"ב או י"ג בין כלם וכל חכם דיין בירושל' שנה אחת ואז הי' דיין אחד נקרא רבי דוד ארוך תפוש הוא זהב וכסף, ויש דיין א' מן המסתערביי' שמו רבי יצחק והוא קיים תמיד, גם יש אדם נכבד מלמד הלכה בביתו לנערי', והוא שני נהור ונכבד ויש אחר והוא מקרי דרדקי שמו ר' יוסף מדרש, כל חכם קורא הרמב"ם קודם א' בביהכ"נ אחר התפלה בבקר וכל החברים מקשיבים לקולו ואח"כ הולכים לישיבה, ירושלם ארכה מיל ורחבה חצי מיל בקירוב, ובית המקדש הוא בכרך קטן· יום ב' ר"ח שבט אחר חצות יצאתי מירושלם ע"ה ונתעכבתי בדרך ח' ימים עד צפת כי היו הדרכים מקולקלים מרוב הגשמים באו אז, וגם בשיבי עברתי בארץ והתפללתי שנית על קבר יוסף הצדיק, ורחוק משכם ו' מילין, ראיתי אז הר שמרון, הר יפה הוא מאד בגדלו וגבהו ושפועו, אמנם הוא שמם מכל, אין עליו אפילו בית א' גם לא אילן אחד אלא חרב מכל וכל יום ב' ח' בו הגעתי לצפת לשלום·

יום רביעי י"א בו יצאתי מצפת ללכת דמשק בע"ה רחוק מצפת שמונה מילין עוברים הירדן על גשר אבנים קורין אותה גשר יעקב, אומרים כי שם עבר יעקב אבינו ע"ה בשובו מחרן, והוא צר מאד שם, ואח"כ מתרחק והולך ונכנס בימה של טבריה ויוצא משם הולך מצפון לדרום, ובירושלם בראש הר הזתים נראה והוא רחב שם יותר ממיל, מן הירדן ועד דמשק כלו מישור גדול באורך וברחב מאד ויש ד' חניי' היינו מקום שלנין השיירות והם כמו כרך סגור ויש ו' מילין בין כל א' ופורעי' ג' קפ"ר על הגשר פ"ג דרי"ם ובב' אחרי' י' דרי"ם לאיש, יום ו' אחר חצות י"ט בו הגעתי לדמשק בשלום·

דמשק עיר גדולה כפלי' כבולוני"א ויש לה חיל וחומה סביב ובירניות ביופי וחזק עצום עם הפוסי' סביב · וגם יש כרך חזק ותקיף מאד שווקים רבים ויפים יש בה כל השווקים של המשא ומתן מכוסים למעלה , והיא רבתי עם ומשא ומתן מרובה מאד , בה נמצא כל המלאכות והסחורות יותר מוויניציאה ובפרט מלאכת וסחורת המשי רבה היא , והנשים ג"כ מרוויחות בה מאד ובכלל כל מי שרוצה לטרוח ולעסוק במקח וממכר יפרנס בני ביתו בשובע ומה גם אם יהיה לו קרן מועט , כי הריוח מצוי בכל דבר , יש מי שיעשה חנות בגדים עם ק' דוקטי בלבד והוויניציאני יתנו ג"כ בגדים למכור בסך מה , והמותר שלו · יש מי שיעשה בהם מירסירי"אה או בשמים , ויש מי שיקח דברים מהחנות וילך בעיר למכור כי בכל יום המשא ומתן , ואסיפת העם גדול יותר מהיריד הגדול שבאיטליא , לכן מי שיש לו מעט קרן ויהיה נאמן יהיה לו קרדיטו מהישמעאלים ומהויניצי"אני וירויח בכל אשר יפנה להעשיר ירבה בסחורה לקנות בעת הזול ולשום באוצר עד עת היוקר , גם יש מלוים לווניצי' פורעים לפחות ב' למאה בכל חדש , ובעת הצורך יפרעו יותר מקצתם יתנו משכון , ויש שיוכל להלוות להם בלי משכון וכן לשמרונים גם ימצא אדם לשום קצבה לי"ח לככר או לפחית לט"ו ביד הקראי נקרא מעל"ם לדקה וביד אחרים בעלי אמונה והחכם עיניו בראשו , הארץ משובחת בתכלית במזונות ופירות וכל מעדני מלך , וכל תענוגים ימצא אדם בה , ושעור ההוצאה כמו בווניצי"אה בקרוב , הבתים יפים מבפנים , עם גנות ומעיינות וגם בכל השווקים מעיינות לרוב , שני נהרות מחוץ לעיר זה אצל זה הם אמנה ופרפר , ובמקום אחר לעיר יש בית שקבור בו גחזי ושמה מקום המצורעים והם בעיני הישמעאלים קדושים וככה המשוגעים קרוב לבית ההוא מחוץ על שפת הנהר קבר ארוך אומרים שהוא נעמן : באמצע העיר מקום הסחורות יש ב י ת ר מ ו ן בנין נפלא תוך החצר כפלים מרחוב ע' מארקו , כל הרצפה אבני שיש מבהיק וסביב אכסדראות עם עמודים גדולים מקצתם מוזהבים לא יכנסו בתוכו רק הישמעאלים וארבעה שערים יש לו ומשם יראה , היהודים שם כמו חמש מאות בעלי בתים יש ג' בתי כנסיות בנוים ביופי והדור , א' של ספרדים ואחד של מורי"סקים , וא' של סיצי"ליאני · בכל א' חכם אחד קורא להם מעט מיימוני בכל יום בבקר אחר התפלה , והם ר' יצחק חבר לציציליאני והוא רופא מובהק וחכם רבי יצחק מסעוד לספרדים , רבי שם טוב אלפרני למוריסקי , ואין שם ישיבת תלמוד מתלמוד , רק מקרי דרדקי כל א' לוקח ל' ומ' תלמידים , עוד יש בית הכנסת אחר בקצה העיר נקרא ע ו נ ב רחוק מיל מדמשק יש מקום נקרא ג ב ר קהל מסתערביים כששים בעלי בתים ושם ב"ה נאה מאד לא ראיתי כמוהו מעולם , בנוי באכסדראות לארכו ו' עמודים מימין וששה משמאל , ובראש בית הכנסת יש מערה יפה אומרים ששם נחבא אליהו ז"ל , ושהבית הכנסת ההוא שם מימי אלישע ויש בה אבן אומרים שעליה משח את חזאל , ואח"כ רבי אלעזר בן ערך חדש אותה , ומה נורא המקום ההוא לפי מה שהגידו לי אנשים הרבה שלא שלטה בו יד האויבים מעולם והרבה נסים נעשו בו , ובכל עת צרה נאספים היהודים בתוכו ואין מזיק·

עתה מחדש בא נאיי"פו לדמשק במשפט יעמיד ארץ וככה לירושלים תוב"א וגם בצפת והראשונים הוסרו מפני רוע מעלליהם , עמדתי בדמשק

חצי שבט וחדש אדר הראשון ואדר השני עד יום ד' ה' בניסן רפ"ב בצפיתי צפיתי ספינות הקסטאנטי"ה ולא באה, גם ספינות דלמודה לא נודע מהם מאומה ובראותי בחרתי ללכת דרך תוגרמה, לולא כי רוב היהודים אוהבי יעצוני שלא אלך כי הדרך מסוכן ורוב השיירה וארך הימים, אמרו כלם כי אתעכב יותר בדרך ממועד הגלי"אה, וכי טוב לי לשבת שקט ישלו עד זמן הגלי"אה ואלך לבטח, וכן שמעתי לעצתם והסכמתי לחוג את חג המצות בארץ ישראל, ואצא מדמשק ביום הנז"ל, ועשיתי שבת במעברות הירדן כי רצו המקיירים להתעכב שמה יום ו' ויום א' י"ט ניסן הגעתי לצפת לשלום ולקחתי בית בעין זייתון, ואשב שם, וחול המועד של פסח הלכתי בכפר ענן, והוא מגליל התחתון רחוק מצפת יום אחד. ושם קהל מסתערביי' כמו שלשים בעלי בתים רובם כהנים ולהם בית הכנסת, והמקום שמן ודשן מלא כל טוב, ומעין מים טובים. שם התפללתי על קבר רבי אבא חלפתא, והוא במישור ואילן גדול על קברו אין רושם הקבר ניכר רק כמעט מרוב אבנים סביב, וקרוב לו שני בניו בב' ארונות של אבן עם המכסה זה אצל זה, אותו שהוא גדול מעט מחבירו הוא רבי יוסי (זה הוא סתם ר' יוסי) והאחר ר' שמעון, והנה נודע בברור אמיתי כי זה כארבעים שנה באה טענה בין הישמעלים יושבי כפר ענן ובין יושבי פ ר א ר י הוא כפר סמוך לכפר ענן פרסה, על דבר המעין הבא מדרך פ ר א ר י לכפר ענן, כל א' אומר לנו המים, והיו יושבי פ ר א ר"י רוצים לעכב מרוצת המים היוצא מגבולם, ובא לכפר ענן וטענתם היתה חזקה, כי ראש המעין יוצא מארצם, ויושבי כפר ענן לא היה להם ראיה רק טענת חזקה שהחזיקו מימי קדם, עד שהיו בני כפר ענן יוצאים מב"ד חייבים ובא בחלום רבי אבא חלפתא ליהודי מכפר ענן ואמרו לו תחפשו בקברי ותמצאו תיבת נחשת ויש בה שטר כתוב, איך קניתי המעין מנחום איש גם זו, ולא יוכל שום אדם לעכב מרוצת המים ולהשקות שדהו עד אשר השקה אני תחלה, ואתם תקחו השטר ותראו למלך ואח"כ תחזירוה למקומו, וכן עשו חפשו בקברו ומצאוהו, והובא הכתב ההוא לפני מלך מצרים ונצחו בדין בני כפר ענן ובזה הכל מעידין שהוא אמת, והרבה אנשים זוכרים זה המעשה •

רחוק מעט מקבר רבי אבי חלפתא יש קבר רבי יעקב אביו של ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי, ויש גל אבנים על קברו לציון, והיה שם אילן גדול ונפל, ועדיין הוא שם וצבור של עלים מן האילן, ואין אדם נוגע בהם אומרים כי פעם אחת ישמעאלי אחד, טען חמור מהם והיה החמור הולך סביב, ולא יכול לנחתו משם עד שהורידו העלים מעליו, קרוב לו רבי אליעזר בנו במערה סתומה ובית גדול בנוי לפניה ושם נכנסים להתפלל, למעלה ממנו מערה שם ר' חנניא בן עקשיא ותלמידיו, נכנסתי בתוכה להתפלל ויש בה חמשה כפות ובכל כפה חמשה קברים זה לפנים מזה, ויש לפתח המערה דלת של אבן לסגור, והנה בהליכתי לכפר ענן עברתי דרך פראר"י והתפללתי על קבר נ ח ו ם א י ש ג ם ז ו והוא בשדה קרוב לפראר"י ולציונו גל גדול של אבנים מרובעים נכר שהוא דבר ישן מאד, עד שאבניו נעשי' עפרוריות ובחזרה עשינו דרך אחרת כי הלכנו על יד המעין עד שהגענו לראשו היוצא מן ההר לראותו, ואח"כ עקמנו הדרך למירו"ן כי שם היו יהודים רבים שהולכים

במועד על קברי הצדיקים, וגם ביום ב׳ כ״ד ניסן חזרתי למירו״ן עם עשרה בני אדם שהיו קבועים אז ללכת בכל חדש להתפלל על מערת רשב״י ז״ל, ואז התפללתי ג״כ על קבר רבי טרפון, ועל קבר רבי יוסי בן קסמא, שניהם למטה מן ההר בשדה נכח ביהכ״נ שבראש ההר, ומשם נראה ועל שניהם גל של אבנים לציון אלא של רבי יוסי אילן גדול של שקדים באמצע ובין הגל זה לזה כמאה אמה ולמעלה סמוך לכפר קבר רבי יוחנן הסנדלר, סמוך למערה שמעבדים בה עורות, ובט״ו באייר שקורין לו פסח שני עשו שם במירון השיירה גדולה היו שם יותר מאלף נפשות, כי באו רבים מדמשק עם נשיהם וטפם ורוב קהל צפת וכל קהל לבוקי״ם היא כפר שיש בו המערה שנטמן בה רשב״י ובנו י״ג שנה כנזכר בפ׳ במה מדליקין ועדיין המעיין שם, ואפס האילן של חרובים איננו וגם מכל הסביבות באו אז למירו״ן, ועברנו שם שני ימים ושני לילות, חוגגים ושמחים, והתפללנו על כל ציוני הצדיקים אשר שם כנז״ל, אחר כך הלכנו כלנו לטבריה ושם עברנו ארבע׳ ימים לרחוץ בחמי טבריה ולהתפלל על קברי הצדיקים אשר שם.

טבריה היתה עיר גדולה וימה חומתה כנזכר בדברי רז״ל פ״ק דמגילה, ועתה היא חרבה ושוממה גלי אבנים שחורות כאלו היו בשרפת אש ואין אדם יכול ללכת שם מסכנת הערביים, אלא בזמן השיירה שהולכים עם רב מאד עם שמירת הגליי״פי מצפת וכל נפש פורע ארבעה דרי״מ לשמירה, היה רחב לשם כמו י״ב מילין ומימיו טובים לשתיה, והם מי הירדן שיורד לתוכו, ואין שם מים לשתות אלא חם, והם פושרי׳ מעט, ואם יניח׳ אדם בכלי יום א׳ יהיו קרים, יש שם הרבה אילנות של תמרי׳, עדיין יש כפר שם דרים י׳ או י״ב בתי ישמעאלים.

חמי טבריה הם רחוקי׳ מן העיר יותר ממיל, וקרוב להם היינו חונים באהלי׳ על שפת הים והם שני בתים קרובים זה לזה אחד מהם נכנסי׳ בו להזיע. יוצא מכותלו מן ההר מים רותחים ונשפכי׳ לארץ לא יוכל אדם ליגע בהם ומרוב חום המים היושב בתוכו בית יזיע מאד יותר מחמי האור שקורי׳ שטופי״א וגם כי הפתח פתוח אין בו דלת אבל החום רב מאד בקושי האדם סובל אותו, עמדתי בתוכו חצי שעה להזיע וירדתי לים במקו׳ שיורדי׳ שם אלו המים ומתערבי׳ בים ושם הם חמים מעט ורחצתי בם, הבית השני יוצאי׳ מכותלה מים אינם רותחי׳ כ״כ כמו הראשוני׳ והם נכנסי׳ בבריכה גדולה אשר שם בנויה מאבנים ובני אדם קופצי׳ לתוכה שוחי׳ מעט ויוצאי׳ כי לא יוכלו לסבול חום המים זמן רב וגם יש בני אדם שלא יוכלו לסבול כלל לעמוד בתוכו אלא רוחצי׳ מאותם המים בכלי ששופכי׳ עליה׳ וכן עשיתי אני והומרי׳ שאלו המרחצאות מבריאי׳ ומחזיקי׳ הגוף וטובי׳ לשיאט״ך ולכאב האברי׳ ולדברי׳ הרבה. ביום א׳ כ״א אייר רפ״ב הלכנו כל הקהל כאחד אנשי׳ ונשים להתפלל על כל ציוני הצדיקי׳ אשר שם, והם רחוקי׳ זה מזה מיל ויותר, תחלה הלכנו על ציון רבי יוחנן ושטוח של אבנים שחורות על קברו וסמוך לו מן הצד קבר הרמב״ם וסמוך לו כנגדו קבר רב כהנא שלשת׳ כמין סגול, משם הלכנו רחוק מיל למערה כמין כפה מצד שלפניה פרוץ ויש שני כוכין מימין וג׳ משמאל וב׳ כנגד הפרוץ ושם יוכבד ושתי כלותיה צפורה ואלישבע והאחרי׳ לא נודעו בשם, משם הלכנו לראש הר א׳ ושם מערת ר׳ חייא

ובניו ועמם רב הונא כנזכר במועד קטן והיא מערה קטנה והכוכין שתומי׳ , ירדני אל שפוע ההר ושם מערת רבי ע ק י ב א מעשר׳ הרוגי מלוכה ונפלה פי המערה אי אפשר להכנס בה ובאותו ההר סביב אומרים כי נקברו כ״ד אלף תלמידיו הנזכרים ביבמות , ונשוב אל מקום תחנותנו איש תחת אהלו על שפת הים וקרוב לשם יש ציון של אבני׳ זקוף במישור ושם מתקבלי׳ להתפלל ערב ובקר , אומרי׳ כי שם נקבר אחד ששמו רבי מ א י ר שנשבע שלא ישב עד כי יבא שילה ונקבר מעומד ואיננו שהם רבי מאיר דמתני׳ , סמוך לחמי טבריא בשפוע ההר קבר ר׳ י ר מ י ה ציונו מעט אבני שחורות וכבר הזכרתי כי כל אבני טבריה שחורות הם אומרי׳ כי נשרפה באש כליל כשגלגלה מיד הקיסר שהרג עשרה הרוגי מלכות ובראש ההר הגבוה מכלם נראה בנין עתיק אומרי׳ ששם הי׳ ארמון לבת הקיסר שחמדה יופי רבי ישמעאל, גם יש לישמעאלי׳ מרגז עם מגדל גדול לבן אומרי׳ כי שם נקברה אשת ר׳ עקיבא בתו של כלבא שבוע וקוראי׳ לה הזקנה , בליל ג׳ יצאני משם וכאור הבקר הגענו אל עכברא ונחנה שם עד עת ערב , וכבא השמש הגענו לצפת לשלום , אחרי ימים רבים הלכתי בפרע׳ שם מערה לחוני המעגל ולאשתו ואבא חלקיה בן בנו וחנן הנחבא , ומשם הלכתי לאבניט שם מערה יפה לרבי י ה ו ד ה נ ש י א ה ותלמידיו בי דינא דשרו משחא .

בחצי שבט רפ״ג נסעתי מצפת והלכתי לבארו״ט. כי שם היתה אניה גדולה מויניציאה אשר באה טעונה ערמוני׳ ונכנסתי בה לשוב לביתי לשלום

תקנות והסכמות שיש לק״ק ירושלם ע״ה והם כתובים על לוח בביהכ״נ :

שלא יוכל שום אדם להביא חבירו בערכאות של ישמעאלים אם לא יתרה בו ג״פ דלא ציית דינא. שלא יוכל הדיין לכוף שום אדם שילוה מעו׳ לקהל לצרכי צבור ולא לשום דבר רק מרצונו וחפצו. שלא יפרע שום בעל תור׳ בעול ומחי׳ כלל ועיקר אפילו יהיה עשיר גדול וכן האלמנות אינן נושאות בעול כל עיקר . שלא יקנה יהודי מטבע פסולה ואם באה לידו לא יוציאנה אם הוא מכיר שהיא פסולה . שלא יקדיש אדם דבר שישתמשו בו בביהכ״נ אם לא יחליטנו שלא יהיה יד בעליו בו אלא כמו האחרים. שלא ילכו שתויי יין להתפלל לרמה מקום ש מ ו א ל ע״ה וכל זמן שיעמודו שם לא ישתו יין וזה נעשה כי היו כלם אנשים ונשים ושותים ומשתכרין וגדרו בו משום חשש עבירה כי מנהג המדינה שהנשים הולכות מכוסות פניהם ומעוטפות ובלכתן שם הולכות מגולות :

שנת רס״ה נתאמצו כל רבני הגלילות על דבר השמטה כי נפל הפירוד ביניהם אם ללכת אחר חשבון רש״י או הרמב״ם והסכימו וגזרו שתהיה שנת רע״א שמטה וכן רע״ח וכן תמיד על פי הרמב״ם ·

אלה הנזכרים כתובים בביהכ״נ ועוד גוזר עליהם הדיין תמיד לפי צורך השעה כגון שלא ימכרו היין והגבינה יותר מסך כך וכך ולא יפרע אדם הבשר יותר מערך הקצוב כדי לקבל חלק יפה. שלא יוכל שום אדם לשחוט לעצמו ולא לאחרים עד שיראה סכינו לחכם ויש אחד ממונה לשחוט העופות להמון העם והוא מראה סכינו לחכם מלבד השוחט והבודק הקבוע בבית המטבחים . שלא

ידברו דברי ריב בביהכ"נ אלא ילכו לפני הדיין ועל פיו יהיה כל ריב ואז הושם על זה עונש ב' דוקאטי לקופה .

נהגו בירושלם ע"ה שכל שבתות השנה נמכרים להדליק בביהכ"נ היינו שאחד מירושלים או מחלב או מדמשק או ממדינה אחרת קונה שבת אחד יעלה כמו ששה דוקאטי זהב והוא שלו כל ימי חייו באותה שבת מדליק משלו כל נרות ביהכ"נ ועולה ההולאה כמו דוקאטי וחלי וכל המלות של אותה שבת הם שלו כן התפלה כן השבעה קורים יקרא את אשר יחפוץ ומזכירים לטוב כל מתי משפחתו ומברכים החיים ואם יחפוץ יעשה סעודה לעניים וכן כל שבת ביד אחד וכשימות אחד מוכרים השבת ההוא לאחר , והנה כמר א ש ר מ ש ל ם יש לו שבת וארא ושבת במדבר סיני ומדליק בעדו הר"ר י ש ר א ל אשכנזי ומחלקים המלות בין האשכנזים ובפרשת וארא נמלאתי שם .

נוהגים לישא אבוקה לפני ס"ת מן ההיכל לדוכן ונמכר אותה מלוה בכל שנה וביום ה' רביעי של חנוכה נתקוטטו יחד זקן א' שמו ר' ילחק חיינא וא' מן החזנים שמו ר' יהודה סופר זה אומר המלוה שלי וזה אומר שלי היא וכבר היו לפני הדיין על זה ולא ילא הפסק דין ועתה היתה אבוקה ביד הזקן ובהתקוטטם יחד כעס הזקן וכבה האבוקה לפני ס"ת ועל זה גזר הדיין עליו שלא יכנס לביהכ"נ שלשים יום ושיפרע ה' דוקאט"י למאור ושלא יעשה אותה מלוה משך שנה תמימה וכן הכריזו בביהכ"נ ממחרת וגם על ר' יהוד' הסופר שהיה גרמ' גזר שלא יעשנה ואחר שישב הזקן בביתו ז' ימים חלו כל החכמים פני הדיין והתיר לו לבוא בקהל כי הוא זקן חשוב וגם בנו גדול במלרים ומקבלים פרס ממנו .

מנהג הישמעאלים בירושלם ע"ה כשלא ימטר הם אומרים שגורם עון היהודים ששותים יין ומבקשים מהשר לשבר כדי היין מהיהודים וביום ד' כ' כסלו רפ"ב העליל השר על זה על כי נתפשרו במאתים דוקאט"יש מהמטבע שלהם כל דוקא"טו הוא ד' מרלי"לי ושמו העול הזה על כל מי שעשה יין ועלה חלי דוקאט"ו היינו ב' מרליל"י מאה רוטולו יין שהם שש מאות ליטרות שלנו :

מנהג השר כשיבא לו סחורה לרוב ממלרים מטיל אותה על הי
היהודים יקחו חלקם ובימים האלה בא לו לוקיר"ו לרוב והט
שבעים רוטולו חלקו בין הבשמים לחשבון מאה ועשרים דרי
בזה הפסד רק שקשה להם למלוא המעות תכף ומאלה הד
רבי הכמות ומעטי האיכות .

היתה גזרה קדמונית שלא יתן יהודי יין לישמעאלים
התירו הגזרה מפני הלורך לשרפי שהם קרובים למלכו
השרפי יין הרבה למכור לתוגרמי' ומחדש השיגו מן הש
יין מפני שהיו נכנסי' בבית כל היהודים לקחת מאשר
השרפי לפני הדיין כדת מה לעשות ביין שעשו במלו
והטילו קנסו על הקהל כמו מאתים כל אחד קנ
הדיין לגזור ששום אדם לא יוכל למכור יין כי א
אלבוט"אני ורבי יהודה מקורבייל עד פורים למען

מנהג התפלות קרובים לסדר ספרדים ואומרי
קודם הזמירות אומרים ק"ש בקול וכן אשרי וע

יום, ויעבר בקר ומנחה קודם נפילת אפים, וביום ב' וה' ג"פ ויעבר, ובכל קדים האחרון אומרים לחדתא עלמא וכו', על ישראל וכו', א"א בשבת אשר כלה ולא מאהבתך אלא אתה קדשת, א"א יוצרות כלל וביום צום אין אומרים סליחות עד אחר י"ח, אין קורים בשבת אלא שבעה, בשבת חנוכה וראש חודש קראו ו' בשל שבת והשביעי בשל ר"ח ואמרו קדיש ומפטיר בחנוכה ואחר בימכ"נ עשה ויכוח הנגיד עם הרבנים על זה והלכה רופפת בידם ובימי חנוכה חוזר הישראל קריאתו של כהן ולוי・

יש להם ארבעה חזנים קבועים להתפלל שבוע לכל א' ואין להם שכר מהקהל אלא שהרבה בני אדם העולים לקרוא בתורה עושים להם נדבות ובפרט האורחים・ הישמעאלים קורים לדמשק אל שם לצידון צייד"ה לשכם נבלס לירושלם אל קודס להברון אל חליל וסמוך לחברון חצי מיל יש מקום נקרא חברא החשוב כי הוא חברון הקדמון ואחר כך לכבוד האבות נתישב מקום מערת המכפלה אשר היתה בקצה שדהו・

מכתבי הרב החכם ר' אליעזר הלוי נ"י הנקרא דאקטר לעווע

(נעתקים מלשון אשכנז ונמצאים בס' דביר בשנוי לשון קצת)・

א

יאן אצל צידון כ"ו ניסן תקצ"ח:

היום אני יושב בבית הגבירה המפורסמת אסתר סטענהאפע, היא האשה אשר ברצוני להודיעך אי"ה איזה דברים אודותיה, אתמול בבקר באתי הנה ובלבי היה לשוב היום לצידון, כי כל חפצי היה רק לדרוש בשלומה, אך הגבירה הזאת הפצירה בי מאד לשבת אתה ימים אחדים ומפני הכבוד
[illegible] יכולתי להשיב פניה ריקם, וכפי הנראה אהיה אצלה עד אשר אשמע כי
[illegible] מסביבות ירושלים・
[illegible] כי שאלתך הראשונה תהיה לאמר, מי הביאך לסוריא? לכן
[illegible] ונשאל — אני הייתי נכון לצאת למצרים והנה הליקתני רוחי
[illegible] אבותינו, כי למה זה ארבה עמל ואיגע לבקש את לשון
[illegible] את רוחם ומדותיהם, ולא איגע גם לראות הארץ אשר
[illegible] בתנו הקדושה בהודו והדרו, ארץ אשר בכל נהר ובכל עץ
[illegible] הקדושים? חשבתי דרכי מהלך שנים עשר יום במדבר
[illegible], אך בעוד הייתי נכון לשבת על הגמלים אשר שכרתי,
[illegible] יושבי הארץ חאמאזין ילא לשטן לי, כי רב כח
[illegible] דוי גם גבורי חיל ובריאים וחזקים, ואך מתי מספר
[illegible] ית תימן עז מאד המנשב לפעמים מהבקר עד הערב
[illegible] ית פנימה, וימיו ימשכו מן הפסח עד חג השבועות
[illegible] איזה יתם לפעולת הרוח הזה אל אבל ימי הספירה),
[illegible] דרך המדבר, כי אם למהר לצאת מקאהירא בכל
[illegible] וארד אניה בשבעה לחדש אייר, ואבא בי"א לחדש

הגם

ההוא לאלכסנדריא, ומי נהר נילוס פעלו על בריאותי פעולה טובה רבה מאשר קויתי, כמעט מלאה לי חצי שנה על היאור והנה כלו כל צרות נפשי. — בהיותי באלכסנדריא בקרתי את ר' שלמה חזן חכם העדה איש דעת ותבונה, ובגדולת הדברים אגיד לך כי הוא איש יקר מאד בארץ הזאת, ראיתי בביתו כתב יד מיוחס לר' אברהם אבן עזרא בשם כלי הנחשת כולל חלוקת גלילות הארץ ע"פ חכמת המדידה, אך לא קראתי בו רק דפים אחדים לכן אין בידי להגיד לך משפטי עליו (אח"כ עלה ביד הרב הכותב לקנותו), ראיתי את המקום אשר לפי דברי התושבים עמדה עליו ביהכ"נ של אלכסנדריא המהוללה ושם המקום ההוא אל תל אשר ממנו ילכו אל תעלת מהאמדיאה, ובו היה אבן אשר עליו חרותים * דברים ישנים מאד. אך אחרי אשר אין אתם יודע איש האבן גם לא ידעו להגיד את הדברים אשר היו כתובים עליו, על כן אחשוב כי מקום הביהכ"נ היה במקום אחר, אצל העמוד (אבעליסק) המפורסם בשם הכוזב (מ ח ט ק ל ע א פ ט ר א), ושם כבר נרחב ונודע לכל כי במקום ההוא עמד ביהכ"נ בימי קדם אך אין איש יודע איזה? גם עתה הקיפו אותו בחומה ויחלו לבנות בקרבו ביהכ"נ חדשה אשר לא נשלמה עוד. והנני נותן רגלים להשערתי זאת מג' טעמים, א) ע"פ קרבתו אל המקום המכובד אשר על ידו, כנודע לכל כי לא העמידו המצרים את האבעליסקען רק במקום מכובד, ואחרי ימי המלכים מבית תלמי לא נחשבו היהודים בעיני המצרים לפנות להם מקום נכבד כזה לביהכ"נ. ב) קרבתו אל בית הקברות הקדמון הוא המקום אשר כוננו עליו בימים החדשים מקום מצער, ג) כי כל המקום הזה חלול מתחתיו, והוא דבר גדול אשר לא יכלו היהודים לעשות כי אם בימי קדם בעוד ידם רמה, בקשתי עוד ראיות להשערתי זאת, אף חשבתי למצוא אותן בשארית עמודי אבני אלבאסטער יפים הנמצאים שמה, והנה המשגיח העומד עלי קורא באזני לאמר גה מן ברא ר"ל זה מן החוץ (א"כ ע"פ זה נוכל להבין המקרא ביחזקאל מ"ז י"ג) כי איש עתי גר במקום ההוא לעבוד אותו ולשמרו — הייתי גם בבית הקברות ונפלאתי על אשר לא מצאתי שם יותר מארבע עד חמש מצבות, ויגד לי האיש המוליך אותי כי הערביאים וביחוד אנשי הצבא ערו את כל המצבות, ויתר דברי אלכסנדריא אודיעך בפעם אחרת, כי עוד רבות לי לדבר אתך טרם אודיעך את דבר המקום אשר אני יושב בו עתה. — יצאתי מאלכסנדריא בט"ו לחדש אייר וירדתי באנית הקיטור (דאמפף שיף) אשר לא' מספני ענגלאנד לבא לביירוטה, שם נלחצתי לשבת במשמר מחוץ לעיר אחד ועשרים יום להוכיח להם כי לא דבקה בי מגפה רעה, אכן כמעט מלאו לי ימי המשמר והייתי נכון להציג כף רגלי על מפתן העיר, והנה נודע לי כי פרצה בביירוטה המגפה אשר המה יראים ממנה, ואני מאשר יגורתי לבל ישימו יושבי הערים האחרים עלי ימי משמר חדלתי מבא העירה, ואסור מהרה משם ללכת אל אייטארא, משם הלכתי לטריפוליא ודרך העמק הנעים קאנא אל בעל ביא, והתמהמתי שלשה ימים, שבתי משם ואבא לדמשק, נמוג לבי בדרך מפחד השמועות הרעות אשר הגיעו לאזני על דבר גדוד שודדים אשר פשט בדרך לשלול את העוברים בה, אך האיש המוליך אותי אמץ את רוחי והכחיש את כל דברי השמועות האלה, והבטיחני לשמרני

בדרך, אולם בכפר זיבדיגא (דרך יום אחד מדמשק) שמעתי כי נכד האמי"ר העשיר פקיד הרי סוריא אשר יושביה נוצרים מכת ה מ א ר א נ י ט ע ן) (נקראים כן על אשר שמה קוראים את הנוצרי בשם מרנא) יצא בראש חילו להכרית השודדים מן הארץ, אז שככה אימתי ואזרתי עוז ללכת לבדי בחברת מוליכי פרדי לדמשק, כי את משמרתי עזבתי בבעל בייא · — נאוה מראה דמשק מרחוק מאד, ובצדק דמה אותה אחד מסופרי ענגלאנד למרגליות מסובבה בתוך אבני שוהם, גנות רבות יסובבוה, אך חוצותיה צרות ובתים רעים בהם כרוב ערי הקדם, ובכל זאת נקיים המה יותר מרחובות קאהירא, גם נמצאו בה איזה בתים נאים מאד אשר ישמחו עין רואיהם, וביחוד מצויינים ביופי בתי משפחת פרחי, אשר נויהם לבדם עולים למחיר ארבעת אלפים ליטרא סטערלינג · בני המשפחה הזאת היו ראשי שולחני הפאשא, ועל פיהם היה כל דבר הכנסת המדינה והוצאותיה כל ימי הפחות הראשונים, ואך בימי ממשלת אברהם פאשא אבדה גדולתם ונסוגו אחור מכל עסקי המדינה · אבי זקנם ר' ח י י ם פ ר ח י העלה חרון הפאשא באפו, והחרים את נכסיו, קצץ את חוטמו ויתנהו אל בית הסוהר, אך בתו הבתולה הרהיבה עוז בנפשה לרדת בסתר אניה לבא לקונסטנטינא והפילה את תחנתה לפני הסולטאן עם רכב על סוסו לבית תפלתו, ויט אליה חסד ויקרא דרור לאביה · במשך הימים ההם קצף הפאשא על ממלא מקום ר' חיים פרחי ויצו ויתלוהו על העץ, ואת פרחי השיב על כנו, אך גם הפעם לא ארכו ימי גדולתו כי אנשי רכיל הבאישו את ריחו בעיני הפאשא, וישפוך עליו כל חמתו, ויצו לדחוף אותו ממקום גבוה ארצה, ובעוד איבריו מתפרקים התפלל האומלל הזה תפלה קצרה, ואח"כ נתנו חבל על צוארו וימת מות סקילה וחנק כאחד, ועוד לא שככה חמת הפאשא עד כי הוסיף להתעולל בגופו ויצו להשליך אותו הימה · בית האומלל הזה מתגושם עוד היום להשביע עיני האורחים, ואני זכיתי לקרבת המשפחה הזאת על ידי החכם מיימן, הוא האיש העובד את עבודת הצבור חנם אין כסף, נושא ונותן באמונה וקובע עתים לתורה; אולם משנהו החכם ר' יעקב לוקח פרס מקופת העדה ומלמד לכל צעיר לימים אשר חשקה נפשו בתורה, את החכם ר' יעקב הזה מצאתי בבית ר' רפאל פרחי מדי שבתו לקרות בס' הזהר לנשמת המנוח הנזכר וארבעה חכמים אחרים ישבו אצלו להחליף משמרותיהם בש"ס, והאנשים האלה בראותם אותי איש זר לבוש בגדים יקרים כאחד העשירים בא אליהם, עמדו משתאים עד אשר החילותי לדבר אתם והרביתי שיחתי עמם איזה שעות, ואח"כ הלכתי בחברת אחד מהם אל בית המדרש אשר לר' רפאל פרחי, הלכנו דרך שני חצרות מרוצפים אבני שיש לבנים ומרובעים, בארות זורקים מים למעלה (ספרינג ברוננען) ושושנים נותני ריח טוב כללו את הדרס, והשמש ירה את זיקיו בגבורה לעומת קירות הבית המוזהבים · בית המדרש ההוא קטן הוא, אך ספרים רבים מאד בקרבו, אמנם להיותם כלם ספרים נדפסים לא יקרו בעיני, כי אתנו בני אירופא נמצאו כל הספרים היוצאים מתחת הדפוס, רק כת"י אחד מצאתי בו, והוא גוף ספר מורה נבוכים בלשון ערבי, חסר הפרקים הראשונים, ראיתי את פני שומר הספרים כי לא ימכרנו בעד כל הון, אף כי הודה ולא בוש שאיננו מבין דבר מכל הכתוב בספר הזה גם

תנ"ך כת"י עם פי' רד"ק ועם כל המולדות מצאתי שם, והוא כליל בהדרו לא ראיתי כמוהו ליופי בכל כתבי היד אשר ראיתי מעודי, אף לא בכתבי הקראים אשר בקאהירא, כי שקדו לפארו בכל הוד והדר, וכל דף ודף מהודר בעדי זהב · ואח"כ שחרתי את פני החכם רבי יעקב והלך בחברתו אל ביהכ"נ אשר נאספו בתוכו רבים מבני העדה ובתוכם גם הגבירים כי נמצאו עשירים רבים בעיר הזאת · וגם השולחני אשר לאברהם פאשא איש עברי הוא ושמו בכור, כי יקרה מעלת הבכורה בעיניהם עד אשר יקראו את הראשון לבטן אם זכר ואם נקבה, בשם הכבוד הזה כל ימי חייו · — ממחרת היום ההוא הלכתי לשוח אל המקום הפנוי אשר לפני אחד משערי העיר, ושם יגורו מראש ימות עולם מצורעים מוחלטים (התושבים אומרים כי המה לאלהי גיחזי אשר דבקה בזרעו אחריו קללת הנביא אלישע), שמה נולדו, שמה יקחו נשים וישלשו זרעיהם אחריהם ושם ימותו, דבר אין להם עם אדם זולתם ולא יעשו כל מלאכה או סחורה, כי אם יאכלו את הלחם אשר יתן להם הפאשא ונדיבים אחרים מחמלתם עליהם, וכמעט יצרע א' מבני העיר לא ידרשו ברופאים לבקש מזור לו, כי אם יהדפוהו אל מקלט המצורעים הזה להסגר שם עד יום מותו, כי כל עובר על מפתן הבית הזה לא ישוב ממנו לעולם · כמשפט הזה יעשו בני קדם גם לאחיהם גם לבתיהם ולהיכלי חמדתם, אם המצא ימצא בהם פרץ קטן לא יחושו לתקנו כי אם יטמנו יד בצלחת עד אשר יגדל הפרץ והי' בית מסוסס למעי מפלה · — יצאתי מאת העיר ואפן אל הכפר דיאבער אשר בו מערת אליהו הנזכר במלכים א' י"ט לך שוב לדרכך מדברה דמשק, והיא מערה קטנה בעמקי הצור ועליה בנוים ביהכ"נ נאוה, משפחות רבות יגורו שם, ואנשים רבים באו שמה מאת העיר להתפלל בשבתות וימים טובים או ללכת לשוח במקום הנאוה הזה, כי כל איש ישראל ימלא רגש קדש ונפשו תתרומם אל ה' בהתהלכו במקום הקדש הזה אשר דרכו בו רגלי אליהו · גם לערביאים המקום הזה קדוש הוא, וכן יכבדו כל המקומות המצויינים אשר באה עליהם עדות מאבותינו כי אדמת קדש הוא · בבית הקברות אשר במקום הזה נמצא קבר המקובל המפורסים הרב רבי חיים וויטאל · הן אלה כל הדברים אשר נמצאו כפי על דבר העיר הישנה הזאת, יושביה המה אנשי לבב אשר רוח גאות ארץ הקדם בקרבם, אך בכל זאת אין מעצור לאנשי אירופא ללכת בבגדי ארצם בכל מקום לרכוב על סוסים ולזכות בזמן קצר בכל זכיות אזרחי הארץ אך איבה נסתרת נשקפת מבין חרכי לבבם, והם שומרים מספר לעדיהם להראות כי ירופפו עמודי האהבה אשר הקימו לברית עם בני הפראנקען (כן יקראו כל אנשי אירופא): — את דבר היהודים אשר בה, בתי מדרשיהם ובתי החולים, אודיעך במרוצת העת כאשר אדבר על אודותם בדרך כלל, כי לא מלאו לי בדמשק יותר משלשה ימים, ואחרי אשר ראיתי את ראשי הדברים הנכבדים רכבתי על סוס בחברת העבדים אשר שכרתי שם, ובאתי ביום אחד אל המקום אשר אני יושב בו היום, ואתה שלום ·

ב

צפת י"ג תמוז תקל"ח · שבותי ובאתי אל לידם היא לידון;

מקום אשר ישבו שם כארבעים או חמשים משפחות מתפרנסות בכבוד מקצתם
במסחר ובמלאכת יד, ומקצתם בעבודת שכירי יום, ובלעדם יגורו שם אחינו
מתושבי ד ע ר א ל ק א מ ע ר עיר מושב נוצרים ודרוזים רבים · חכם
העדה הזאת הוא איש מלומד וסוחר גדול, ולהם ביהכ"נ יפה ומלמדים
המורים לצעירי ימים תורה וכל חכמה ואף לשון ערבי · קרוב לעיר ההוא
המקום אשר ע"פ קבלה קדומה עמד עליו שקוץ צידונים בימי קדם, ויראו
עוד את קבר ז ב ו ל ן בנן גדול. — אמנתי ללכת דרך היבשה, כי באה
השמועה לאזני שהדרך בחזקת סכנה, לכן הפלגתי באניה ובאתי אחרי שני
ימים עד קצה גבול ארץ ישראל, כי גם ע כ ו לארץ ישראל תחשב, וגם
ממלכת ענגלאנד המרחף על בית הקינסל השר הנכבד פינליא, הניע את
לבי לסור אל ביתו, אך לא מצאתיו בביתו, ומתורגמנו היקר הגיד לי כי
אמלאהו ב ט ב ר י א. עדת ישראל בעיר הזאת מצער היא כי אין בה רק
בתים עשרה או חמש עשרה משפחות, ובכל זאת יש בה ביהכ"נ יפה ובית
המדרש, הייתי בבית הספר ובחנתי ברשיון המורה את התלמידים בלשון
עברי וייטיבו לענות לי על כל שאלתי · המורה מקבל שכרו בעד כל תלמיד
שני פיאסטער או ששים פאראה לשבוע, זמן הלמוד מתחיל אחר תפלת הבקר
ונמשך עד הערב, ורק בצהרים שעת מנוחה להם ובה יאכלו התלמידים לחם
וקשואים, ושעה אחת לפני בא השמש ילכו התלמידים לחצר ביהכ"נ ללמוד
מקרא ש"ס וס' הזהר, גם מצאתי רופאים רבים מבני עמינו בעיר הזאת ·
שר העיר התרועע אתי ויחל את פני לשכון בביתו, אך אנכי בחרתי לשבת
בבית אחד מאחי בני ישראל, למען אוכל לחקור על כל הנוגע לאחינו הגרים
סביב העיר הזאת · העבדים אשר הבאתי עמי מדמשק עזבוני מפני הסכנה
ההולכת ורבה מיום אל יום, ומה יכולתי עשות? לשוב אחור עד ביירוטה
לא יכולתי כי גם הדרך הזה מסוכן כדרך ההולך לצפת, על כן נואלתי לשבת
בעכו ימים אחדים עד עבור הסכנה כי אין איש ערב לבבו ללכת בדרך אתי
עד צפת (דרך יום וחצי) אף כי חפצתי להרבות שכר לויה עד מאה פיאסטער,
עד כי קצרה נפשי בתוחלת ממושכה ואחליט את כליותי ללכת בדרך בלוית
שני אנשים אשר אמצתי לבבם במאמרם כ ס ל י א ל ה (בה' מבטחי) והם ענו
כי אין שם אלא מפים אף (אם טוב בעיני ה' אין סכנה)
הבל האמת אגיד כי לבי היה חרד מאד, ובפרט
בראותי את בעל הפרדים נותן ליד עבדו קנה רובה מלאה ויאמר אליו "פקח
עיניך" — שמנו לדרך פעמינו ורכבנו לאט, ועינינו צופיות הנה והנה מפחד
איב · כחצי שעה לפני בוא השמש סרנו אל המלון אשר על הדרך והדברים
אשר שמענו שם גם הם הביאו מורא בלבנו · כצאת השמש על הארץ שבנו
ללכת ובצהרים באנו במסבי צפת העיר המהוללה והאומללה, והיא יושבת
מרומי הרים כמגדל שמם ומושלת על כל המקומות אשר סביבה — כדרך
שתי שעות לפניה הארץ שממה ונשמה מפני הרעש אשר העתיק צורים ממקומם
ויפולן הררי עד, לא ראיתי מאומה כי אם אבני גיר שרופות בכל מקום
אשר שמתי עיני עליו, עד כי המו מעי ותקרא: הזאת נחלת אבותי? זאת
הארץ שיאמרו זבת חלב ודבש היא? — וכל איש ישראל אשר יראת אלקים
נאמנה עמו בלבו יתנים כמוני את היגון והעצב אשר רגשו בקרבי בקראי את

הדברים האלה ! נרדמתי בהתפעלות לבבי ושכחתי לנהל את סוסי בדרך , כי אם שלחתיו חפשי ונמשכתי אחריו למקום אשר היה חפצו ללכת , הקיצותי מתרדמת לבבי והנה אני לבדי במקום תהו ונורא , אז אחזתי ברסנו ונתתי את מתגו בפיו להטותו הדרך עד כי אחרי עבור שעה אחת נראתה כל העיר לעיני , לימיני היה חצר המות הגדול אשר עליו אמר האר"י הקדוש כי קבורים בו ששה פעמים כיוצאי מצרים , ולפני הר גדול נחפה בחרבות העיר וגם הוא מקום הקברות להמון מתי הרעש אשר ירדו חיים שאולה , הנה זכיתי עתה להיות בארץ הנבחרת אשר עיני כל צדיקי בני עמינו כלות אליה ! והנה אשה אחת לבושה בגדי אשכנז נצבה לקראתי ותברכני בברכת שלום , וכאשר השיבותי לה ברכה בלשון אשכנז , מלאה שמחה ותמהר ותבשר לאישה כי אורח אשכנזי בא , ויבא הוא וכל בני ביתו למולי בשמחה ונחת ויורידוני מעל הסוס , וכל יגיעה אשר הי' בכחם לא חשכו ממני , להראות לי כי יקר אני בעיניהם · — האומללים האלה עזבו מקצתם את בניהם , קרוביהם , בתיהם וכל רכושם בעבור ה' ותורתו הקדושה · אך אהה , מה נכזבה תוחלתם ! בדרך עברו עליהם צרות רבות ורעות , שלל , בזה , מחלה , עוני , וכל מכאוב , עד בואם אל המקום הנבחר , וגם שם מצאו אותם רעות רבות וצרות חדשות אשר הוכרחו על ידם לבטל לפעמים גם את סדר התפלות הקבועות , תחת אשר דמו לעבוד את ה' כל ימיהם , וכל איש נבון ירגיש בנפשו את ההתפעלות אשר יתרוללו בלבות האומללים האלה מדי יברכו את האורח הבא אליהם מארץ מולדתם , מה מאד נמשכו עיניהם אחרי ספרי וכלי נשקי ואחר בגדי תוגרמה היפים אשר הביאו לי מוליכי חמורי · בעוד אשר אני יושב על אדמת קדש זאת תפוש ברעיוני לבבי ומחשב את ערך העונג אשר אתענג לספר בפרטיות לאחי אשר באירופא את כל אשר אני רואה היום , אם יזכני אלהי חסדי לשוב בשלום · — לעת תפלת המנחה הלכתי לביהכ"נ של האר"י הקדוש אשר נוסד זה לא כביר על תלו אחרי החורבן אשר החריבו רעש הארץ , ראיתי כי עיני כל העם עלי , וכמעט כלינו להתפלל והנה נדברו בי לתת לי מבנותיהם אשה , כי דמו אשר באתי להשתקע בארץ הקדושה . הלכתי לשוט בחברתם אל ערמות אבנים גדולות אשר נסתכנתי על כל צעד וצעד לנגף רגלי בם או לפול ולהתגולל מראשי הצורים ארצה , ויספרו לי את כל הרעה אשר הדיחה עליהם מדת הדין הקשה , כי העיר היתה מכוננת בשפוע ההר ורחובותיה מסודרים בסדר נאה , עד כי נראתה מרחוק כתבנית הר בוער באש , ופתאום נפלה בכח הרעש ותקבור את יושביה תחתיה · בשנת תקל"ד השקו אותם המושלמנים (ישמעאלים מאמיני מחמד) את כוס החמה , כי נפלו עליהם ויבוזו את בתיהם ויהרגו את כל הבא בידם , ויצורו ארבעה שבועות על שאריתם אשר מלטו חייהם אל ארמון יוסף בן גוריון הנשגב , בקראם באזניהם כל היום , יהודים הבו כסף ! — טמאו נשים יקרות על גוילי ספרי תורה פרושות ויעשו כל תועבה · — ארבעה ימים רצופים באו מבני העיר לבקרני , וביום השבת נקראתי מאת רבי אברהם דוב אל השלחן , האיש הזה הוא אחד החכמים היקרים אשר ראיתי מעודי , ויהי הנקל לו לעבוד את עבודת העדה בלי כל קבלת פרס מקופת הקהל , והנה הוא מחלק עוד את כל אשר לו לעניי עמו , כעשרה עד חמשה עשר אנשים אוכלים לחם חוקם על

שלחנו תמיד, והשתלהבות אשר נגנו בה האנשים האלה את זמירות השבת נתנה עידיה כי ממעמקי לבבם היא יוצאת באמת ובתמים · רבות יסבלו היהודים יושבי הארץ הזאת על דבר האמת אשר הם מחזיקים במעוזה, ובכל זאת ישמחו בחלקם ולא ירפו ממנה · — ביום הראשון פקדתי את מקום קברות המתים לבדי אין איש אתי, למען אוכל להתבונן עליו היטב כדרכי תמיד, התהלכתי בו לכל קצותיו ממערה למערה, ואחרי קראתי איזה כתבי מצבה שבתי אחור, ויהי כעלותי ההרה והנה שני נחשים חיים זוחלים לקראתי, אימת מות נפלה עלי כי לא נסיתי לראות נחש על פני השדה מעודי עד היום ההוא, מהרתי לנוס מפניהם הביתה ואספר לבעל ביתי את אשר קרה לי, אבל הוא שחק לפחדי, ויבטיחני כי אין זה חדש בארץ הזה, ובכל זאת לא קרוב הדבר כי ינשך אדם מנחשים, אף כי בכל אלה דרך בני הארץ ללכת תמיד במקל יד ופעמים רבות מכירים הם בחוש הריח את הנחש הקרב אל מעונם, אף נמצאו ביניהם אנשים יודעים ללכוד נחשים חיים, ויורני איש רך בשנים אשר גם הוא אחד האנשים אשר אינם יראים לתפוש נחשים בידים · שבתי ביום השני לפקוד את הקברים בחברת אדון הנחשים ההוא, אבל אחרי אשר לא פגענו כל איש בדרך, נפל לבב בן לויתי ויאמר לי אות הוא לנו כי הדרך הזה בחזקת סכנה, אך אני חזקתי את לבו בכלי הנשק אשר אתנו הנותני' כח בידינו לעמוד לפני אויבים אם לא יהי מספרם רב מאד · ראיתי בדרך ההוא דברים רבים נכבדים, ראשונה פקדתי את קבר ר' שמעון בן יוחאי המוקף חומה סביב, מבית לחומה חצר יפה ורחב ידים, ועמודים נאים משני קצותיה, באמצע החצר אילן גדול הסוכך בענפיו כמעט את כל חלל החצר, מקום הקדש הוא לעומת הפתח, טרם יבא ההלך פנימה יראה לימינו מקוה מים אשר מדרכם לטהרו ביום מיתת הצדיק הנזכר, ולשמאלו בחלל החצר פנימה מערת רשב"י הסתומה כחומה, ציורי שושנים מחוקים על הקיר לתפארת, שם יעמוד כל הבא שמה לשפוך שיחו לפני ה' בחדר קטן הנבנה לבית תפלה, וארון הקדש בתוכו, כמעט פתחתי את החדר הזה, והנה אפפוני עדת דבורים רבים מאד אשר שמו קן להם במקום הזה, ע"י השמן הרב המובא הנה על קבר הצדיק · בחדר הראשון עומדת מנורה גדולה ובה יותר מחמש מאות נרות אשר משפטם להדליק אותם יחד ביום ל"ג בעומר יום מות רשב"י, גג עגול לבנין ההוא, ומבחוץ יעלו אליו במעלות, ועליו עמוד א' וספסל בראשו ואותו ממלאים שמן בל"ג בעומר עד אשר יאיר לכל סביביו, ולהלאה לצד שמאל עוד עמוד כזה, ושני עמודי אש האלה יבשרו את שמחת היום ההוא, בשתי הספלים אשר עליהם ישליכו נשי הישמעאלים (אשר גם הנה תבאנה שמה ביום ההוא) את כלי תפארתן, מטפחות הראש, מטפחות ידים מרוקמות זהב, ולעיפים יקרים לשרוף אותם באש קרבן כליל לכבוד רשב"י, כי גם הישמעאלים מכבדים את עצמות הצדיק הזה, וכי ישבע א' הישמעאלי' לקיים את דברו בשם רשב"י, כי עתה אל יעוז אנוש להטיל ספק בשבועתו, סוף דבר, יום מות רשב"י הוא יום קדוש בכל הארץ הזאת: — החומה החיצונה התערערה מאד ביום הרעש. והוצאה רבה יצאה על תקנתה, וכאשר עליתי אל ההר למעלה מצאתי חומה בנויה מאבנים עגולות ארוכות וגדולות מאד עד כי רבה קומת הבנין המיוסד רק מחמשה מערכות אבנים

ערוכים זה על זה · תבנית הבנין משונה מאד , לא ראיתי כמוהו בכל המין הבניינים אשר ראיתי מאלכסנדריא עד קלה גבול כוש , אין חומר וסיד מדביק את האבנים זה לזה , כי אם אבן יבש על אבנו , ובכ"ז יתלכדו בחזקה ולא יתפרדו עד כי אין להכניס מחט גדול בחללים אשר ביניהם · רבות נפלאתי על הבנין ההוא אשר יקראוהו בני הארץ בשם ביהכ"נ של רשב"י , ואחרי כן הלכתי לקבר ר' יוחנן הסנדלר ומצבה יפה עליו , ומשם הלכתי למערת הלל ותלמידיו ובתוכה י"ח קברים חצובים בצדי המערה ומכסה אבני שיש עליהם · על ראש ההר למול המערה ההיא מצאתי ארון קבר משונה כעין הזארקאפאגען אשר להמצרים הקדמונים , אפס כי קטן הוא מהם , ועליו תבנית פרחים ענבים וזיתים מצויירים ליופי · המצרים השתמשו בארונות כאלה גם לכלי שוקת , אבל הישמעאלים ובני ארץ ישראל ימאסו לשרת בם לעבודה כזאת · סבותי משם ובאתי אל ראש א ל א ח מ ר , ואחרי בא השמש נחתי בדאלאטא, שמה מצאתי את חכם ש ו ש ן אשר סחר את פני צפת , ויפצר בי לשבת אתו עד אשר יודע לנו כי עברה עת הזעם , כי בעיניו ראה בשובו מצפת איש מכפר דיאסאר יעקב פצוע בפצעים שונים ויספר לו כי פרצו הדרוזים במקום ההוא ויכו את חיל אברהם פאשא , ושלש מאות גמלים טעונים אבק מורה שללו ויבוזו , ומשם שמו המורדים האלה פניהם ללכת לצפת · הדברים האלה ירדו חדרי בטני , כי היה לבי חרד על תפלי וקונטרסי אשר עזבתי בצפת , על כן מהרתי לשוב (החכם שושן הזה סמך כפי הנראה על דבריו כי הוא בעל הנכסים הגדול אשר בכל הכפר ההוא וכל עבדיו אהבוהו כי רק הספרדים נחשבו לאזרחי הארץ אשר רשיון להם לקנות קרקעות) ולרגלי נקרה ויבא לצפת גם ע ב ד א ל ה א ד י אחי פקיד העיר , בראש איזה מאות אנשי חיל נכונים לצאת לצבא לקראת הדרוזים , וידרוש מאת היהודים להתפלל בעדי אל ה' , אז נפתחו כל בתי הכנסיות וקראו אל אלהים בחזקה , ואני העתקתי את תפלתם ללשון ערבי , והבאתי אותה אליו בצרוף כתב בקשה כתוב בשם כל העדה המתחננים אליו בלב נשבר לבל ירף ידו מהם , ויענני דברים טובים דברים נחומים , לבל ירך לבב העם , כי פקודה עזה ביד הפקיד להגן על העיר בכל כחו , ובידו כח ונשק רב לעשות כאשר צוה , ויסי את לבבי לעזוב את העיר , כי שמעתי את הישמעאלים נועזים לדבר כי בעוד ימים אחדים יהי להם את כל אשר ליהודים , אפס כי לא היה לי סוס וחמור ואף לא משרת , ובני העיר אשר ידעו את עברת הישמעאלים כי קשתה , נבהלו מאד בשמעם את דבריהם ונועצו יחדו לשמור את חוצות העיר בלילות ע"י שלשה שומרים יהודים · בערב השבת ההוא שלחו הישמעאלים בעולתה ידיהם ראשונה , כי בזזו את איש ישראל אשר היה בדרך , והקול הולך וחזק מאת הישמעאלים כי קרוב איד היהודים לבא , עד כי לא ערבו את לבבם לעלות על מטותיהם לישן , ויצקו בחוצות כל הלילה הם נשיהם ובניהם בשבר רוח ובפנים זועפות , רק אני לבדי מתחזק ומראה להם פנים שוחקות למען יחזק לבבם גם הוא · בלילה ליום החמישי לחדש אב היתה חרדת אלהים בעיר , כי נראו אנשים נכרים סובבים בחוצות ואותות זדון על פניהם ואני נקראתי לבא אל הרב ר' אברהם דוב , ואלך אליו בין המון נשים מיללות וילדים בוכים , ויבקש הרב ממני לכתוב כתב תחנה אל פקיד העיר לבל יעזבם

בעת צרה, כי אם יהי למשגב כאשר דבר עבד אל אדוני עליו: עשיתי את חפץ הרב, והפקיד ענני כמשפט הערביאים כי נשבע הוא בראשו ובעיניו לבל ימוש מאת העיר, ובכל זאת ידענו כלנו כי אין בו ממש בשבועתו, אהה, בני הארץ הזאת יודעי' היטב את זדון לבב הגוים האלה, כי כבר עבר עליהם כוס החימה לפני איזה שנים, ועתה הנה באתי גם אני מארץ שלום לשתות את קובעת כוס החמה אתם · אני אשר לא יכולתי לשער בנפשי את עריצות יושבי אזיא, אפפוני מכל צד נשים נרדמות ארצה מתגוללות עם בניהם הקטנים לישן בחוצות, אשר לפעמים נגלה מאהן גם שנתן זאת על ידי חלומות מבהילים, ואני לבדי ער ביניהן וחושב את הרעה העתידה לבא, דממה לנו מסביב, ורק מרחוק נשמע קול יריית איזה קנה שרפה, עוד אני יושב משומם, ובעל ביתי נגש אלי, ויפתני לתת תנומה לעיני, אבל כמעט עצמתי את עיני, והנה נקראתי שנית אל הרב בקול יללה לאמר הדרוזים באים! — · לקול השמועה הזאת מהרתי שמתי בחיקי את הכסף אשר לי, ובלבי היה לטמנו בארץ, ואת חפצי וקונטרסי הנחתי בחדרי, כי יראתי לבל אמשוך את עיני הרואים עלי, כי ברגע ההיא ראיתי את אחד העריצים נותן חרב על לב אשה זקנה! באתי לחדר הרב והנה אנשים וילדים ניפלים איש על צוארי רעהו מתחבקים ובוכים בכי רב, והרב הנכבד ביניהם, פניו לבנים כמת, ויאמר אלי הבה ונלכה אל שר האויבים ונשאלה ממנו מה הוא דורש מאתנו, אך אתה ידידי תלך בראשנו, כי את לשונם אתה דובר, והנך עומד תחת מחסה הקינזולען אשר פה, אולי ישאו פניך · הנני נכון ללכת והנה עריץ אחד בא עלינו, אזרתי עוז ויצאתי לקראתו ואומר אליו לאמר אם כנים דבריכם כי באמת באמונה ובמשפט אתם באים הנה (כי ראשית דבר הדרוזים הי' לאמר באמת באמונה ובמשפט אנחנו באים אל תיראו אל תיראו) כי עתה הואל נא והגד לנו את אשר אתה מבקש, כי נכונים אנחנו לתת לך כל אשר נוכל, אך אל תפגע בנפש — אבל הוא ברוח זדונו ענני לאמר את אשר בחפצי לעשות הנני יודע בנפשי, אך בראשונה תן לי את כספך דבריו עודם בפיו וידיו ממהרות לרעה, פשט את בגדי מעלי ויקח את כספי, ובעוד העריץ הזה מתעולל בי פרצו מרעיו אחריו כפרץ מים זדונים — הפקיד לא שמר את מוצא שפתיו, ונמלט לנפשו, וגם אנחנו נטשנו את ביתנו ובקשנו מפלט לנו בבתי הקברים, והדרוזים רצים אחרינו בקול קרא לא ת ע ח א ף לא ת ע ח א ף (אל תיראו אל תיראו) — בקשו להשיב אותנו בדברים טובים, כי דמו למצוא בחיקנו עוד דברי חפץ, אבל אחרי אשר לא הי' שומע לדבריהם הכוזבים, לבשו חמות ויפרצו עלינו מכל פאה, והישמעאלים יושבי העיר שמו אתם יד אחד, עד כי אבדה לנו כל תקוה, אולם אני עמדתי והבטתי אחרי במנוחה, כי לא היה לי לדאוג על דבר כי אם על חיי, ומה בלע בחיים לראות באבדן כמה אלפים נפשות נקיים מבני עמי, על כן לא שמתי אל לבי להמלט, ומה גם אחרי אשר לא ידעתי מקום מפלט לי, ואך לתומי נשאוני רגלי אל אחד הכפרים הקרובים הנקרא ע י ן ז י ת ו ן, לבל יראו עיני ברעה המוצאת את אלפי בני עמי, אבל האויבים המטירו עלי זרם אבנים ובדורי עופרת, וגם שמה כתרוני זקנים נשים וילדים הבוכים על שברם, ויושבי הכפר הנחבאים גם שמה למשפחת

הדרוזים ערילי הגוים, העיזו אותנו אל מקום אחד, ויסגרוני בבית הכנסת קטנה · — ולמלאות סאת רשעתם החלו לצחוק בנו לחוק אכזרי מאד, כי באו עלינו חמשה דרוזים חמושים בקנה השרפה בסכינים קרדומות ובמקלות, ויכו אותנו על האיברים הרכים, ויפלצו אותנו פלצים קלים עד שפך דם עלינו, ואחרי כן גרשו אותנו החוצה, ועד אלף פעמים השיבו נור חרבם על לב כל אחד מאתנו, להכרית אותנו להגיד להם המקום אשר אוצרותינו טמונים בו, עד כי נפלו מרביתנו ארצה ונתעלפו, ויפלו עלינו ויפשטו את בגדינו וילינו אותנו ערום ועריה מתגוללים על פני השדה, ואלה הלכו מאתנו ואחרים באים תחתיהם לחדש אכזריותם אתנו · בעין מלאה מנוחה לפיתי אל המות המרחף על פני, ועד כמה פעמים הטיתי ראשי אל החרב ואבקש מאתם לכרות אותו, ולא אבו האכזרים האלה, ויוסיפו להתעלל בנו ביסורים אין מספר להם, עד אשר כלה הלילה את צרת נפשנו ולמחרתו רוחה לנו גם ב לנפש כל אשר היה עוד כח בו לנוע את רגליו, כי עזבו הדרוזים הזדונים את העיר, בשעה השביעית בבקר שבתי העירה, ויהי מהלכי הראשון אל חדרי לראות אם השאירו השודדים עוללות, והנה אין שריד לבגדי וחפצי, אך עליהם לא נעצבתי, כי אם על אחד עשר הקונטרסים אשר אספתי והעתקתי ביגיעה רבה, עד כי היו נכונים לבא אל בית הדפוס, ועתה מקצתם נשרפו ומקצתם נקרעו לגזרים קטנים עד כי לא יכולתי לחבר אותם עוד לאחדים, בעל ביתי היה במספר הנמלטים, ובביתי לא מצאתי כי אם כלים שבורים בגדים קרועים, נולות נפולות, וספרים נשחתים, הלכתי אל בית הרב ואמצא אותו שופך את לבבו לפני ה' בחברת אשתו ואיזה מבני ביתו, שמה הרבינו לבכות על צרת נפשנו, עד אשר התעודדתי אני להטיב פני ואברך את ה' בפנים שוחקות על אשר הציל את נפשותינו מחרב הפראים האלה, ואחרי כן ספר לי הרב כי כאשר נפרדתי ממנו הקיפו הערילים גם אותם ויענום וילירום בלי חמלה, את הנשים העדינות ענו ברחם חוצות, ואת כל אשר מצאו בזזו להם, וגם אחרי אשר נתנו את כל הכסף אשר מצאה ידם סך מאה ותשעים כיסים, הקשו לשאול מאתם עוד אלף כיסים, ויאסרו את הרב הנכבד ר' אברהם דוב בחבלים, ויכינו את נפשו למות מות אכזרי מאד, והרב עמד במנוחה, וישאל מעט מים לרחוץ כפיו, והצדיק עליו את הדין בדברים האלה: בני הניחו לי ואקרא בשם ה' ואברכהו על משפטו אשר שפטני היום! — וכאשר החלו מקצת אנשי העדה בעת ההיא לנוס על נפשם מלאו הדרוזים ידיהם בחרב ויכו בעם עד כי יגעה ידם, ואחרי כן ישבו לאכול לחם חמתים ואת הרב התירו ממאסרו אחר אשר ענו אותו ביסורים קשים, והנה הוא חי עומד לנגדי כאלו לא נעשה אתו דבר: — הדרוזים עזבו את העיר והמושלמנים שבו אליה, ויהי המעשה הראשון אשר עשו אחרי שובם, להכרית את היהודים לתת להם כתב תעודה כי הגינו עליהם באמונה ובכל כחם מפני חמת הדרוזים, ואיימו עליהם, שאם ימאנו העברים לתת להם תעודת שקר הזאת, יגרו בם את הערביאים היושבים בסביבות העיר, ואמנם לא אמת דברים היו דבריהם אלה, כי כבר נראו עקבי המשחיתים החדשים האלה באיזה מקומות, על כן נלחצו היהודים לתת להם כתוב וחתום את אשר בקשו מאתם, כל זאת

באתנו ועוד לא ידענו מה לעשות, צעקת העדה רבתה עלי לפתות את הרב ללכת אתי אל עכו ומשם אל חייפה הקרובה אל הים, עיר מושב רבים מקונזלי אירופא כי העיר הזאת בטוחה מפחד אויב ונקל להמלט ממנה בעת צרה, אבל הרב בצדקתו אמר כי אמנם אם יסכימו רוב העם אל העצה הזאת כי עתה חובה עליו להטות דעתו אחרי רבים ולעשות רצון העדה, אולם לדעתו מחוייבים הם לשבת תחתם במקום הזה ויעבור עליהם מה, אם להחזיק ישוב העדה הנוסדת הזאת על כנה, ואם נהליל את בתי הכנסיות על מכונם אשר יהיו לחרבה אם תצא העדה מאת העיר! בדברים האלה החלים הרב את ראייתם אשר הביאו לדעתם ממאמר חז"ל והגליל יחרב, והטה את לבב העדה לעמוד במקומם, רק אני לבדי לא שמעתי לעצת הרב אשר יעצני בתום לבבו לשבת אתו עד בוא עזרי מרחוק לעשות לי בגדים לכסות מערומי, כי אם לקחתי בשמחה מידם לחם חוקי די מחית שני ימים אשר נתנו לי בדמעה ואעזוב את העיר עוד ביום ההוא · עוד אני מדבר אתם והנה ערבי ושמו מוסטאפי מחמד בא והביא להרב את כל הכסף המזומן הנמצא בחיקו קרבן מנחה לטובת העדה, כי היה איש חסד ליהודים מעודו, וגם בפעם הזאת נסה לכפר את פני הדרוזים באיזה אלפים פיאסטר להשיב את ידם מאת הרב ולא הצליח, ויהי המעט בעיניהם את אשר לא שמעו לדבריו, כי אם חרפו גם את נפשו למות על אשר דבר טוב על ישראל והאיש הזה כראותו אותי מתכסה בבגד קרוע נתן לי בגדים שלמים ושנים עשר פיסטר, והנני עומד ברגע הזה מוכה פצוע מכף רגל ועד קדקדי, אולם תודה לה' אם עודני חי, העתקותי אבדו אבל גופי הכתבים מונחים בבית רב היועצים (גענעראל קונזול) אשר למלך פרייסן באלכסנדריא, אמת כי יעברו עלי כמה שנות עבודה טרם אשלים את נזקי, אבל את עמלי לא אכלא, ועל יגיעת נפשי לא אחוס, ובדרך כלל לא רפה כחי ואקוה ללכת לדרכי עד ירושלים ·

ג

שכם אור ליום ה' מנחם אב תקצ"ח:

אחרי אשר התפטרתי בקצרה אבל באהבה מאת אחי, הושיבוני על הסוס כי צרו צעדי מלכת, ואצא מאת העיר בלוית קהלה גדולה יותר מהמשים איש, ראיתי את כל ככר הארץ ההיא, ויהי בעיני לשדה קבורת מתים, ראיתי את בני לוויתי ויהיו גם המה כמתים בעיני, כולנו מחשים, אין דובר דבר, כי אם איש איש תפוש ברעיוני לבבו על דבר מהומת היום העבר: רוב האנשים המלוים אותי התחפשו בבגדי רועים ערביאים לבל יכירום האויבים החדשים אשר אנחנו יראים מהם בדרך · כחצות הלילה באנו אל הכפר רמה ומוועך לשבות בו את יום המחר הוא יום השבת, קבענו לנו מקום לתנותנו מחוץ לכפר תחת גל עלי זיתים הרבים מאד בכפר הזה, וסעדנו את לבנו בפתותי לחם יבש הנמצאים בשולי ילקוטנו, רבת שבעה נפשנו חורב ביום וקרח בלילה, כחצי שעה אחרי בא השמש היינו נכונים לשוב לדרך פעמינו, והנה הערביאים נוהגי הפרדים המלוים אותנו יעצו אותנו לשבת תחתינו כל הלילה

הלילה מפחד האויבים הקרובים לנו עוד לפי השערתם, ובאמת שמענו ברגע ההוא קול בני אדם, מדרך פרסות גמלים, וצלצל כלי נשק, עד כי נמס כל לב מפחד · ורק אני התחזקתי ולויתי את משרתי להביא את סוסי אלי, ובדעתי היה ללכת עד עכו לבדי אם ימאן משרתי ללוותי, עוד אנחנו מתווכחים על אודות הדבר הזה, והנה גמלים טעונים אבק שרפה באים ואנשי חיל מלכה הפאשא אתם למשמר, מהרתי אל בעל המשמר הראשון ואשאלהו אנה פניך מועדות, ויענני כי מחר ילכו לעכו, וכי אנשי חיל מסודרים חונים מעבר הכפר לנגדנו, הבשורה הזאת נתנה בי רוח חדשה עד כי נאותו גם הערביים ללכת אתנו · כשעות אחדים לפני צאת השמש באנו אל שער עכו ואחרי אשר הרבו אנשי המשמר לחקור ולבחון את דברינו, נתנו לנו רשיון לחנות בשדה אשר לפני העיר עד נכון היום · השעות האלה שעות עמל היו לי, כי ריח המתים פעל פעולה רעה על פלעי אשר לא נרפאו עוד · כמעט נפתחו שערי העיר והנה כמה מאות פליטי צפת אשר ברחו הנה יוצאים לקראתנו ויברכונו, יחף עטוף במעיל ובלויי סחבות על ראשי הלכתי אל הבית אשר הי׳ בו משכני בתחלה, ראוני בני הבית ויבכו מרה, לא התנחמו עד אשר הבטחתי להם כי הנני בריא בכל איברי. ואחר הלכתי אל השר פיניא הממלא מקום יועץ מלך ענגלאנד בעיר אשר הטיב פניו אלי ויאספני אל ביתו, אף כי הי׳ הבית מלא רבים אנשי אסון כמוני · הלכתי בבגדי המטולאים אל מ ח מ ד ע ב ד א ל ה א ד י אשר קרבני ונכבדתי בעיניו מאד בימי עשרי, אולם אני אבדתי את עשרי, והוא אבד את זכרונו, ולא ידע דבר ממני, אף כי העידו עלי עבדיו כי אני האיש אשר הרבה ביקרי לפנים — אך אחרי אשר הוצאתי מחיקי את ה פ י ר מ א ן בחותם מ ח מ ד ע ל י הנשאר לי לפלטה, והראתי לו את הפקודה אשר נתן אדוניו עליו לחוס לטובתי, אז החל כח זכרונו להתעורר ויפלא על השכחה אשר גברה עליו, ויסב להדר את פני, והבטיחני לעמוד לעזרתי, גם נתן ביום ההוא אות על אהבתו אשר התחדשה לי, כי אמר להכריח את בעל הסוס אשר שכרתי, לקחת בשכרו אך י״ג פיאסטר תחת מאה אשר הבטחתי לו, אולם אני מאנתי לעשות הדבר הזה, וחליתי את פניו לעזוב את דבר הסוס והמקח, ולהלוות לי כסף לקנות לי הבגדים אשר אני חסר, והנה עד מהרה שנה טעם אהבתו ויענני כי בדברים הנוגעים לכסף, צריך הוא לשאול בראשונה את פי מחמד עלי, פניתי אליו עורף דרך בזיון, ויצאתי מאתו עם פיניא, ופיניא הלוה לי כל אשר דרשתי מאתו, אף אם הרבה לפזר כספו אל אוזה מאות עניים לפני: כתבתי מכתב אל האדון מאארע יועץ מלך ענגלאנד בביירוטה, ומכתב שני אל אוהבי אל קאט בייא רופא מחמד עלי, והודעתי אותם כל התלאה אשר עברה עלי, ועד בוא תשובתם סבותי את עכו וכל המקומות הקרובות אליה. ראשונה הלכתי אל חייפאה דרך ג׳ שעות מעכו היושבת על מבוא הים, ובגלל הדבר הזה נקבו אליה יועצי מלכי ענגלאנד צרפת וארצות אחרות, אליה נמלטו בעתותי המהומה יסורי משפחות טבריא מפחד הדרוזי׳ אשר דמו לעשות לה כאשר עשו לצפת, והמה מתגלגלי׳ בחדרים צרים ובלתי נקיים · ד׳ עד ה׳ משפחות בחדר א׳, וזולתו אין להם מקום מיוחד לכל צרכיהם: לערב שחרתי את פני יועץ ענגלאנד ויאספני

אל ביתו ויתן לי חדר מיוחד ומטה כבודה למשכב. דרך חצי שעה מן המקום הזה יתנוסס הר הכרמל המהולל ביפיו, ולרגליו המערה היפה אשר הסתתר בה אליהו, על יד המערה בית תפלה לנוצרים, ועל ראש ההר בית מקלט לכמרים (קלאסטר) גם מראים שם אבני המזבח אשר הקים אליהו בקנאו את קנאת אל אמת בתוך עובדי הבעל — ההר הזה נחמד למראה, גנים רבים מכל עבריו, והעומד על ראשו יראה את פני הים. בשובי לעת הצהרים ראיתי ישמעאלי אחד מתעלם לקחת בחזקה מידי איש יהודי עני את כל אשר לו, הוא חמורו, באמרו כי במצות אדוניו יועץ מלך צרפת הוא עושה זאת, אי שמים! עד כמה שונים משפטי אירופא ממשפטי אזיא! באירופא אמר מלך צרפת לצאת בחרב לקראת כנסת שווייץ, על אשר מאנה לתת לאיש יהודי חזקת ישוב בארצה, ובאזיא לוקח יועץ המלך ההוא מידי יהודי את כל טובו בלא משפט, ואף אם נאמין כי העבד הזה עשה אך מזדון לבו את המעשה הרע הזה, בכל זאת נקרא שם אדוניו עליו, ואם גם בימים האלה תחת ממלכת מחמד עלי המושל במישור יעיזו אנשי חמס לעשוק גבר וביתו לעיני השמש, מה סבלו היהודים עוד בימי קדם! — אבל שמעתי מעושק אחר אשר עבר על איש יהודי זה לא כביר, והעשוק הוכה עוד מידי עושקיו בק' מלקות, ובכל זאת אמר אברהם פשא לאמר: היטיבו אשר עשו! — בשובי בקש היועץ ממני לשבת בביתו עד אשר תגיע תשובת א' השרים אשר כתבתי אליהם, ולא אביתי באמרי כי לא לכבוד יהי הדבר להאדון פינציא אשר פתח דלתות ביתו אלי ראשונה אם אעזבנו עתה, אך בקשתי ממנו כי יעשה חסד עמדי וילוני איזה מאות פיאסטר, ויענני כי יש את לבבו לעשות לי את הטובה הזאת אחרי איזה ימים אם אשלח אליו ציר מיוחד אחריהם, ברכתיו על טוב לבבו ושבתי לעכו, אולם השליח אשר שלחתי אליו אחרי ימים אחדים שב ריקם אלי. אחרי איזה ימים בא אלי ציר מאוהבי אשר בביירוטה ובידו חמש מאות פיאסטר בעבורי, ויעירני ללכת אתו לביירוטה באמרו כי שמה נכון לי עזר יותר גדול מזה, אולם מאנתי לצאת מארץ ישראל בעבור רצי כסף, כי אם ישבתי על החמור ללכת לירושלם העיר אשר נכספה נפשי אליה, אחרי אשר קניתי לי במחיר כ"ד פיאסטר את הבגדים אשר אני חסר וכייר דיו וקילמוסים, ויהי במעלה ההרים לא עצר החמור כח לשאת אותי, ובמורדותיהם לא עצרתי אני כח לשאת את תנועת המרכב, לכן הלכתי ברגלי כל הדרך ההוא לרגלי החמור, ובמלוני אורחים אשר סרתי להנפש בם בקשתי אוכל ולא מצאתי כי אם לחם יבש וחלב המנך פעם אחת ביום, ובכל זאת שמחתי בלבי על אשר זכיתי לבא אל את זת אבותי וס"ת בזרועי — אחרי מהלך ד' ימים באתי עד שכם: ראיתי את כל הארץ ביחוד מפאת עכו סביב לה. והנה היא כגן אלהים, כולה משקה, ויושביה בעלי בשר וגבורי כח, לימינה הר גריזים אשר הברכה שורה עליו עד היום הזה, כי הוא נחפה עלי פרי ומעיינות טובות יוצאי' ממנו, לשמאלה הר עיבל אשר הקללה רובצת עליו עד עתה, תאבל נפש כל רואה אותו, ולא לשוא אכנהו הר אבל תחת עיבל כי הוא סלע ערום וקודר אשר אין בו כל עץ ועין מים ורק בתחתיתו נמצא פרי אשר יקראהו הערבי בשם אי זאהאר (סבלנות) כי קליפתו ועליו מלאים עוקצים שנינים הדוקרים כמחט את כל יד

הנוגע בה, עד כי צריך האדם סבלנות רבה טרם תצלח לו לאכול את הפרי ההוא, והפרי מתוק לחיך אבל קשה לגוף, ובני אירופא יקראו אותו בשם תאנת אדם, כי לדעתם התכסו אדם וחוה בעלי העץ הזה · אנשי הארץ יעשו גדרי גניהם ממין העץ הזה, כי לא יוכל איש לעבור עליו ולא יתנזק, גזע העץ הזה יסתבב מעליו, כי דרך גדולו הוא כן, בראשונה תצמח עלה מן הארץ ועל ראשה עלה שנית ועל ראש השנייה שלישית, וברבות הימים יתקשו העלים והיו לעץ ולגזע · — בעמק אשר בתוך ההרים האלה יושבת העיר, והיא רבתי עם ובנויה לתפארת, כי"ג משפחות מבני ישראל יגורו בה על חלקה אחת קטנה, ובכל זאת ישמחו בחלקם ויחיו חיים נעימים, בתוכם גם סוחרים עשירים גם אנשים חכמים, כחצות הלילה יתאספו ג' או ד' אנשים לביהכ"נ וישפכו שיחם לפני ה', ואח"כ ילמדו תנ"ך עם פי' ומשניות עד חצי שעה אחר צאת השמש, ואז יתאספו כל העדה להתפלל לקרות ולשנות משנה, ואחר ישובו לבתיהם לאכול פת שחרית ויצאו איש איש לפעלו, ולפני בא השמש ישובו הביתה, יתפללו ויאכלו את הסעודה הקבועה (לחם הצהרים) בתוכם מצאתי חכם א' אשר תורתו אומנתו ופרנסתו מוטלת על אשתו, כדרך כל נשי הארץ הזאת, להקל עול הפרנסה מבעליהן ע"י יגיע כפיהן, גם יהודי פרסי מצאתי שם והוא חייט · — עם השומרונים (המה הכותים או גרי אריות) אשר בעיר הזאת, דבר אין להם ליהודים, בלתי אם באיזה עניני משא ומתן · שאלתי על איש נשיא פנים בעדת השומרונים, ויקראו לי בשם אבא שעלבי בעל סוד הראשון בבית העלה, הלכתי אל בית העלה ומצאתיו יושב על הכסת פנוי מעסקים ומקטר טאבאק בשפופרת ארוכה, זקן לח ככסף יורד עד ברכיו, עיני תכלת נוצצות במצחו, יפה תואר בכל איבריו גופו וצניף נאוה על ראשו, הגדתי לו כי מארץ רחוקה באתי לשמוע את חכמתו, ויהיו דברי אלה קשורה באפו, ולא עצר כח להסתיר את רוח אהבת החדשות בקרבו, וישאלני מה הניע את לבבי למסע רחוק כזה, ואני לא יכולתי לענות לו על השאלה הזאת, כי היו אנשים אחרים בבית, לכן שאלתי רשיון ממנו לבקר אותו בביתו, ונעתר לי לבא אל ביתו בשעה הרביעית אחר הצהרים, ויאמר עוד כי יקדמני הוא לשחר פני ראשונה בבית מלוני, אבל אני לא אביתי להוחיל עד בואו אלי, כי מדרך בני הארץ הזאת למוד כבוד האורח ע"פ הדר הבית אשר הוא יושב בקרבו. מספר העבדים המשרתים אותו, ויופי הכלים אשר לו בתוכו, ומה נקלותי בעיניו אלו מצא אותו בחדר ריק מכל ולבדד בלי עבד! ע"כ קדמתי לבא אל ביתו טרם הגיעה העת אשר יעד לי, ואחד מעבדיו אשר פתח לי את הדלת הגיד לי כי אין האיש בביתו, וכי לא אוכל להמתין עליו, יען גם חדר הנשים (הנקרא ח ר ם כי חרם הוא לאנשים נכרים) בבית הזה, חרה לי על תשובתו ואפן שכמי ללכת, והנה היתה אתו רוח אחרת, כי הסיבני ויתן לי מקום בחדר יפה ע"פ משפט ארץ הקדם בקומת הבית הראשון. נשקפתי אל הדביר אשר לפני הבית וארא שומרוני יושב ומלמד את בן אבא שעלבי תורה כתובה בכתב שומרוני, מקום המושב בחדר הי' על רצפת אבן שיש א', ומכל עברי מסביב היו חלונות עד כי יכלו בני הבית להביט עלי מכל החדרים הסמוכים, ועל הדרך הזה ראיתי גם אני אשה אחת כעורה, עד כה וכה הובא לי קלי וכלי קטרת, ואני

ישבתי לשמוע את שיחת הנשים בחדר הסמוך אשר לא ידעו כי שומע אני שפת ערבי · כחצי שעה אחרי כן בא חתן אבא שעלבי ויקבל פני באהבה, והוא לבוש בגדים נאים ודובר שפת ערבית לחה, ועד מהרה נסבו דברינו על אודות ספריהם, אז רחב לבבו ויאמר: בידינו ס"ת האמתית והעתיקה מכל ספרי הארץ, והמזבח אשר לנו עומד על הר הברכה — את הדברים האלה דבר בלהב אש עד כי זלגו עיניו דמעות כמעט, ואחר הביאני על גג הבית ויראני את הר גרזים והר עיבל, וכשובנו החדרה מצאנו עוד איזה אנשים בבגדי כבוד ועשירי עם לפי ראות העין, הוצאתי מכתב אשר ערכתי להגיד להם כי כלתה נפשי לדעת את מהות אמונתם, וכי גם אחי באירופא מיחלים על השמועות האלה, המה ראו את מכתבי ויתמהו מאד, וישאלוני אם נמצאו שמרונים גם באירופא? וגם אחרי אשר עניתים כי אין אף א', לא האמינו לדברי, באמרם כי אף אם באמת הכתב הזה איננו כתב שומרונים בעיניה', בכל זאת אין אחר מבלעדי השומרונים יודע את כתבם ואת לשונם, כתבתי לעיניהם ויוסיפו להתפלא ויגזרו אומר כי גם אני מעדת השומרונים, וכי נמצאו בענגלאנד גם שומרונים רבים זולתי, ומה גם אחרי אשר הגדתי להם ע"פ שאלתם, כי שמי אליעזר, אז קראו איש אל רעהו לאמר, הלא זה דברנו, גם הוא כהן כמוני, ושמו האמתי אל אזאר · אחרי הדברים האלה בא גם אבא שעלבי אל ביתו, וילעטער מאד על אשר לא מצאני במעוני (ואני שמחתי על הדבר הזה) וישאלני על הדברים אשר לי אליו, כי חשבני לסוחר עשיר הבא אליו לשאול את פיו בדברי משא ומתן גדולים, אבל כמעט ראה את תוחלתו נכזבה אחרי אשר שמע כי תכליתי לראות ספרי עדתו ולהתבונן על מנהגיהם, וישנה את טעמו וילו את מלמד ביתו להוליכני אל הכהן (הכהן) · —בדביר אשר לפני הבית ישבו ה' נשים מנוולות אשר אף כי היה להן עת למוש ממקומן לפני בואי כי הניפותי להן בידי, בכל זאת ישבו תחתן במנוחה למען יתבוננו בי די חפצן, ואחרי כן התנשאו ברעש גדול כאלו נבהלו על בואי פתאום, ותלכנה להן, ראיתי את הכהן יושב פתח בהכ"נ על מחצלת קש ובנו אצלו, כתבתי וקראתי לפניהם דברים אחדים בכתבם ובלשונם להורות להם כי בקי אני בלשונם, וקל מהרה הוליאו הכהן ובנו והאנשים האחרים אשר נקבצו באו שמה משפט מעוקל לאמר כי גם אני שומרוני וכהן כמוהם, לשוא התנגדתי להם בכל כחי, כי לא יכולתי להעביר מדעתם וממשפטם אשר נמצאו בענגלאנד שומרוני' רבים, ויחזקו את דעתם זאת מהליר אשר שלחה ממלכת ענגלאנד לפני איזה שנים להביא א' מספרי תורות השומרונים לארצה, עד כי נלאתי להתוכח עמם והניחותי את דעתם באמרי אילו נמצא שרש דבר מה בהשערתם אבל אני איננו יודע אותו, אז הרחיב הכהן את פיו בגאוה ויאמר, בידינו התורה האמתית המסורה לנו מידי ה', כתבנו הוא הכתב האמתי, נחלתנו הוא הר גרזים והמזבח הקדוש אשר אנחנו לבדנו מקריבים עליו, אנחנו הכהנים האמתים, אבל אמונתנו הוסרת עלינו להראות את ספרינו לאיש בלתי טהור, ואנשים טהורים לא ימצאו רק בעדת השומרונים לבד, דבריו בפיו ובנו מלא דבריו בכתב אשר כתב על פנקס לאמר, האותות האלה אסורים לכל איש אשר איננו טהור — שמעתי דבריהם בהשקט, ושאלתים שאלות שונות, אם יש להם ספרי' אחרים

מבלעדי התורה? על איזה דרך שתקיימה התורה בידם? ומי כתב אותה? והנה א׳ היושבים קם ממקומו ויקרא לאמר: *הס הכהן ואל תענהו! כי רק למען גנוב את התורה ואת החכמה בא האיש הזה הנה, ולהביאם ארצה ענגלאנד — אז לא יכולתי להתאפק מתת קולי בצחוק על אולתו ועל דבריו ואומר אליו בגאוה לאמר, ומה לי ולחכמתכם? האם לתורתכם אני צריך? מי בכם אשר יעיז להתחרות אתי בכתבכם ובלשונכם? וכמה אנשים אשר לא מעדתכם המה כמוני נגעו בספריכם והמה לא ידעו קרוא במו, ולמה תכלאו אותם מאת המלומד והמבין כמוני? אין זאת כי אם נמצאו בהם דברי הוללות רבים, על כן אתם נכלמים לגלותם לעיני המבינים, לכן אחת אמרתי, אראה את ספריכם, ואם מאן תמאנו, ידוע תדעו כי אכריח אתכם למלאות חפצי בכח הכתב הזה (והוצאתי את הפירמאן בחותם מחמד עלי מחיקי) ונראה דבר מי יקום — הדברים האלה ירדו חדרי בטנם, וימהרו ויקומו ממושבם ברוח הכנעה ויבטיחוני למלא שאלתי ביום השני, אז נרצתי להם והלכתי מאתם בשלום · באתי ביום המחרת בשעה הקבועה והנה אין הכהן בביתו כי נקרא אל פקיד העיר, ובשעה הפנויה הזאת לקחתי מועד להתבונן על ביתו מבחוץ, ע"פ המכתב אשר על הבתים בכל ארצות הקדם יודע אמונת בעליהם, הנוצרים יציירו תיבת שתי וערב גדול על פתחי בתיהם, הישמעאלי יחוק עליו חרוז ברכה בלשון ערבי, והישראלי ישים את מזוזתו לאות — אולם לפני פתח הבית הזה הי׳ אבן מרובע ועליו פסוקים מפרשת שמע בכתב שומרונים. מדי קראי בו בא בן הכהן ואשאלהו לפתור לי את הדברים הכתובים על האבן, והנה שב אל קיאו לענות לי כי אסור לו לגלותם — צחוק עשה לי האיש הזה, העלומות המה כותבים בראש כל חוצות בכתב גלוי לכל, ובכל זאת ידמו בנפשם כי סוד כמוס הוא, הוי הוללים אל תהולו! — · עבר עליו הרוח להראני את חכמתו, וישאלני באור המקרא ותרץ הנערה ותגד לבית אמה כדברים האלה, הפכתי סדר הכתוב ואמרתי לו כל הדברים אשר שמעה הגידה לאמה, גם העתקתי אותם לו ללשון ערבי אחרי אשר לא הבינם בלה"ק, אבל הוא הוסיף עוד כונה שנית הצפונה בדברים האלה, והציע לפני פי׳ בעל הטורים על מקרא זה, אז אמרתי למוד לו במדתו להראותו כי לא מחכמת לבו באורים כאלה לו, ושמתי לפניו פירושי׳ כהנה וכהנה אשר קראתי בדברי בעל הטורים בע"ש העבר, עד כי נבהל על חכמתי מאד (ביום השני נודע לי כי את אשר שמע ממני אמר לפני יהודים אחרים בשם עצמו) · עד כה וכה שב הכהן אל ביתו, ויחל לדבר שנית על אודות השומרונים אשר בענגלאנד ובנו התנדב לנסוע אל השומרונים אשר שם, החילותי לדבר שנית על דבר הספרים, והנה עבר רוח חדש על הכהן ויאמר אלי, ידעתי כי רופא מומחה אתה ׳ על כן לך עמי בראשונה לבקר את מיודעי החולים, ואח"כ אראך את אוצר כל ספרינו, וכל עמלי אשר הרבתי להוכיח לו כי אינני רופא לא הועיל להעבירו מדעתו, באמרו לולא רופא אמן היית, לא יכולת ללכת דרך רחוקה כזאת בלי פגע, עד כי על אפי וחמתי תפשתי אומנות אשר אין לי ידיעה בה, והלכתי עמו אל החולים, ראיתי את החולה הראשון כי איש צרוע הוא ונתתי לו מלא כף מלח אנגלזי (ענגליזעס זאלץ), להשקי הי׳ כאב הראש ותבערת העינים ואשים עליו

שלוקות מוללות דם, להשליש' היה מכאוב בטן, ונתתי לו אבק (פולווער) מסוגל לפתוח בני המעיי', גם צויתי לקשור את בטנו בחתולות טבולות בשמן חם, ולהרביעי אשר כנגע הסרטן נראה לי בחזהו אסרתי לאכול בשר, ובזה תמו סדרי רפואותי לשמחת לבבי, ואני אלתי על הכהן לקיים את דברו והנה שנה את טעמו גם הפעם, ויבקש ממנו לנקוב את שכרו בראשונה, עד כי פניתי אליו עורף בשאט בנפש ללכת לדרכי, אז נפל לבבו ויבטיחני למלא שאלתי מחר, ובפעם הזאת מלא את דברו, והנני מליע בזה ראשי דברים: ספרי השומרונים נחלקים בכלל, א) באורים על התורה והאמונה ב) ספרים על המצוות המעשיות, ג) ספרים על הלכות שחיטה, ד) מנהגי ישראל מיוחדים, פירושים והעתקות פרשות מיוחדות בתורה, באורים על התורה והאמונה מאת מאארקיאיבו אמראגא דורא, העתקת התורה ללשון ערב מאת אמראגם דורא, העתקת התורה ללשון ערבי בשני חלקים מאת גאזאל, פירוש על התורה מאת שאח אבי עבעעד, פירוש מאת גאזאל גילי חכם, באורים על כל הנביאי' מאת יעקב ראובים, ס' תשבחות יהושע, כתב מלאכים, ושה"ש אשר לדעתי קרוב הוא לס' המיוחס לנו אבל הם אומרים כי אחר הוא, ובלעדי הכתבים האלה נמצא להם עוד כתב יד על חשבון השנים הנקרא בפיהם אשבאן קושתא ר"ל חשבון הקשת, ועוד ספר אחר כמוהו · — המצות אשר החזיקו בהן במקצתם ידקדקו יותר מדקדוקי סופרים, ובמקצתם יטו את פשט הכתובים ע"פ באורי כהניהם, לא ידליקו נרות מע"ש לשבת כי אם ישבו ליל שבת בחשך, את המאכלים הטובים יאכלו בע"ש, ובשבת לא יאכלו כל דבר מבושל, ישחטו את הבהמות בסכין מחודד, אבל בדיקה אין להם, בפסח שבועות וסוכות יזבחו זבחים עד היום על הר גרזים, וכל נתח טוב יקח לו הכהן הגדול למנה, הנשים בימי נדתן כלואות בחדר מיוחד, ודבר אין לאדם אתן, את בניהם ימולו ע"י ישמעאלי. בימי החול יתפללו איש איש בביתו: ולא יבואו לביהכ"נ כי אם ביום השבת ויתפללו בעת הצהרים · סדר תפלותיהם הם מלוקטים מסה"ת, ובהם א) שירי תפלה ב) מעשה בראשית, ג) פסוקים מלוקטים, ד) פרשת והיה אם שמוע, ה) בקשות. — טרם אסדר את סדר עבודתם אתאר ראשונה את תבנית הר גרזים וסביבותיו, בראשונה חפלתי ללכת אל ההר ההוא עם בן הכהן, אבל אחרי אשר הרבה לבקש בשכרו נערתי חצני ללכת לבדי, כחצי שעה מחוץ לעיר ראיתי את חלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור, ראיתי והתבוננתי כי האיש אשר לא הי' בארץ ישראל לא יבין את פסוקי התורה בכל פרטיהם, וגם אני אך ביום ההוא בינותי את אשר דקדקה התורה בלשונה לכנות את חבל הארץ ההוא בשם חלקת השדה, ולא בשם עמק או שפלה, כי אין בכל הארץ ההיא מישור שוה כמוהו אשר לא נמצא בשטחו הגדול כפרסה, גבנונים או גבעות קטנות, עד כי יאתה לו באמת שם חלקה · אף הוא המישור היפה והמבורך בכל הארץ · קרוב ממנו אל העיר קבר יוסף, מקום מרובע והקבור באמצע, לשמאלו גפן יפה, ומשתי קצותיו שני עמודי' ובתי קבול מלאים לרוב שמן בראשי העמודים, סבותי ממנו אל קברי פנחס אלעזר ואיתמר אשר בכפר אווארטאה רחוק כשתי שעות משכם, הקברים האלה עומדים על מכונם בנוים ליופי, והמקום נעים עד כי היה כבד עלי

לאום ממנו , והשומרונים המה המקימים את הקברים על כנם , ולא יחושו על ההוצאה הרבה כיד הגדר החזקה עליהם , כי כאשר קבל אברהם פאשא את הממשלה על סוריא וארץ ישראל , נחשבו לו השומרונים לעובדי אלילים אשר לא אבה לתת להם ניר בארצו , ותהי להם עת צרה אשר כמוה לא נהייתה כי ידעו כי נכון להם המות מידו , וימהר נכבד א' מעדת' אל הפאשא ויוכיח לו כי המה הישראלי' האמתיי' , ובחלקת לשונו הטה את לב הפאשא להחיותם ולהקימם על אדמתם , ובעת צרה הזאת נדרו לפאר את קברי הקדושים האלה בכל הוד והדר . אולם גם הערביאים כבדו את הקברים האלה בכל כבוד , וגם נשי הישמעאלים יתנו שמן לאור על הקברים האלה אם יחסר להן פרי בטן • על קבר א י ת מ ר חרות כדברים האלה : בשם הויה הגדול עמד זה איתמיר האיש בעל הטוב אברהם בן „ — ויתר הכתב היה טוח בסיד עד כי לא יכולתי להוציא ממנו רק את פרט השנה הרשום בל' ערבי . אין מספר להשגיאות אשר בה , מלות בשם ה ו י ה הגדול הם העתקה מוטעת מלשון ערבי האומרי' אל אכביר (אל כביר) כי השם הקדוש הויה לא יקבל בעברית כל תואר — עמד זה צ"ל העמיד ! אקונן צ"ל הכהן , אבל השומרוני' השמיטו את הה"א מאת השפה העבריה , כאשר אמר עליהם המושל הקדמוני : אין להם ה' מן אברהם ואין להם הוד , ואין להם ח' מן יצחק ואין להם חסד , ואין להם ע' מן יעקב ואין להם ענוה (מסעות ר' בנימן) ובמקום האותיות האלה משומין א' , ובזה הדבר מודים שאינם מזרע ישראל , ויושר דברי אמת כי אין להאנשים האלה מדת הענוה , ורוח הגאוה מרחפת על פני כלם . — המצבה השנית „ בשם הויה הגדול עמד זה המקום לאדונים הזה פנחס האיש בעל הטוב · שלמה נדב ממנו ביד בנו מצבת אליעזר בשם הויה אדירים לטב עלם , עשוי טב התא עמדו , התום העבר הידי לדת הויה שלמה ותלימו , אברהם בנו יעקב אליעזר הכ' שלום הויה וכתבו שלמה הדין · משם סבותי אחור אל גבעה אחת אשר לימיני ובה במערה רחבה קברי ע' זקנים , נאוה לי המראה מראש ההר ממקום קבר פנחס מאד , לפני חלקת שדה יעקב , קבר יוסף , הר גרזים והר עיבל , לשמאלי קבר אליעזר היפה · קברי הזקנים מצאתי שמה מכתב ישן בשפת ערבי ואחרי עיון וטורח רב הוצאתי ממנו , כי הוא קבורת קד שים , אבל כתבי העיר הקדמונים יעידו כי זאת מקום מנ חת ע' הזקנים · המערה רצופה במחצצאות קש ועליה' יכרעו הערבים וכל אורח ויתפללו • דרך ב' שעות מכפר אווארטאה עומד הכפר חרם מקים קבר יהושע , — ממחרת היום ההוא שבתי אל הר גרזים , חפשתי בראש ההר את מזבח השומרוני' הקדמון אשר הי' בנוי לפי דבריהם מאת י"ב האבנים אשר הוציאו בני ישראל בעברם את הירדן , ולא מצאתיו , ולדעתם לא יגלה רק לקץ הימין , אבל תחת זה מצאתי בור עגול רצוף באבנים מלא שארית זבחי השומרוני' , המריקים מעליהם ריח רע מאד , וקרוב אל המקום הזה בור קטן בבטן האדמה , והוא המקום אשר ישחטו בו את קרבנותיהם , שלש רגלים בשנה יחוגו את חגיהם על ההר הזה בזבחי תודה ובתרועת שמחה , ובעת ההיא מכוסה כל ההר באהלים , עוד נראה בהר הזה שארית בנינים קדמונים ומוצקים מאד , על אחד מהם מסורת בידיהם כי הוא בית שכם · ועל השני כי הוא קבר חמור · — ביום השבת שבתי בקרתי את הכהן

לראות את סדר עבודתם , ואמלא את בנו רוחץ ידיו ורגליו מלחו אזניו וזקנו ואחר כן לבש אפוד לבן ועליו שמלה מקופלה לארכה , וצניף טהור על ראשו ; והנה הכהן הזקן הטיב פניו וידבר אלי באהבה לאמר , היום תדע כי בוחר אני בך , כי אקחך אתי לקרוא אתנו בתורה · נתתי לו תודה על דבריו , והלכתי עמו אל בית אחד השומרונים במקום אשר לא היינו בו בראשונה רק אני והכהן ושני בניו , ישבנו על כסאות ולפנינו שני כתבי יד מחותלים במטפחות רבות , האחד לפני הזקן , והשני לפני , אז הוליא הכהן קול זר מאד מגרונו , ויגנן כשתי שעות רלופות בנגינה זרה פרשת ואלה מסעי , עד כי נללו אזני לקולו , ואחר כן הלכנו לבית הכנסת ויאמר אלי לאמר , נשגבה קדושת תורתנו מקרוא בה את כל הפרשה לאזני העדה , על כן לא נקרא בה יותר משלשה פסוקים ונשיבנה לארון הקדש , אנחנו מסיימים את התורה בכל שנה וחוגגים את חג שמחת התורה על הר גרזים בזבחי תודה ותרועת שמחה · ואחר כן נתנו לי להעתיק איזה פסוקים ממקראי קדם לראות אם יסכימו עם הספרים אשר הגיעו לידם מאת חברא המקרא (ביבעל געזעללשאפט) על ידי משולחם וואלף , ויהי כאשר בהגי על פי מקרה לספר עזרא , חרקו שן ויקראו בחמה עזה ארור עזרא וספריו (מל' ברך נבות אלהים ומלך) · אויבים המה לעזרא על אשר החרים אותם בלדקתו כי דמות יונה מלא להם בהר גריזים , ועוד בימינו לפני ממשלת הברהם פאשא נמלא להם הדמות הזה בבית תפלתם על רלפת בית הכנסת היו מחללאות קס , וחלק אחד מחלל סבית נבדל על ידי יריעה , הכהן הזקן לא בא אל בית הכנסת כי מקרה הוא לו , ובנו מלא את מקומו , ויהי בהתאסף כל העדה לבוש בגדים כאשר הזכרתי למעלה הפך אליהם ויקרא שתי פעמים שַׁמַע יִשְׂרַאֵל אִיוֹ אֱלַא אַיוֹ אַאַד (את השם הקדוש הם קוראים אַיוֹ)

והעדה גם היא קראה בנעימה ; ההיא את הדברים האלה , ואח"כ קרא בַרַאשִׁית בַרַא אַלַאם אֵת אשַׁמַיַאם וְאֵת אַאַרֶץ , הכל במבטא הזה ובנגינה אחת

והמה כורעים על ברכיהם פעמים רבות ונוגעים במלחיהם את הרלפה כורעים וקוראים ושוכים כחלי שעה , עד כי נללו אזני מלעקתם המשונה אַ אַ אַ אַ אַ , עוד המה נועקים והכהן הוליא את ספר התורה , ובפתחו אותה נפלו כל העם ארלה ולא קמו עד אשר כלה לנגן בתורה אשר בידו שלשה פסוקים ויסיבה לארון הקודש , ואחר כך שב ויקרא מבראשית עד ויכולו , ושמרו בני ישראל , שמע , ועוד הוליא הכהן את התורה שנית , והעם נפלו ארלה על מטפחות דקות אשר פרשו למלע תחתם , וכן היה בשלישית , ובזה תם סדר עבודתם · — ספר התורה הכתובה על קלף לא בלתה מרוב ימים , והיא נתונה בתיק של מתכת ולא יוליאו אותה ממנו לעולם . והגני להעתיק בזה את אשר כתב הכהן הזקן בפנקסו בשפת ערבי על דבר התורה ההיא : מגלה אחת כתב יד ישן נושן בן (תשעה) אלפים ארבע מאות ששים ושלש שנה (?) הוא התורה האמתית , התורה הראשונה בלי תוספת מלה אחת אשר הוריד

אותה משה מהר טור סין בכתב עברי הנכבד (הכתב הקדמון) הוא הלשון אשר דבר אדם ואשר הורה אברהם בה, מיוסדה בידי העברים, הת רה הזאת נמצאה כעת בנאבלוס (שכם) והיא כתובה מידי אבישוע בן פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן : —

ד

ירושלים תוב"ב י"ב מנחם אב תקצ"ה •

ועתה ברוך השם הנני בעיר אשר נכספתי אליה ימים רבים, והרעיון הזה ינחמני מכל התלאות אשר עברו עלי בדרך, כי סוף דבר הנני בירושלם! עליתי וירדתי כל הדרך הזה בגבעות ועמקים כי ירושלים הרים סביב לה, והעם היושב בהם עזי נפש המה, אשר לא היו בבתיהם בעת ההיא, כי גם המה בעלי שכם הלכו עם חיל אברהים פאשא לצבוא על הדרוזים. אני בדרך סמוך לכפר אחד, ואפגע בהמון בעלי מקנה ועדריהם הרובצים על עין מים, גללו אבן מעל פי המעין, והעלו את המים בנאד עור להשקות את העדרים, ואלו באה בעת ההיא עלמה אל העדרי' כי עתה אמרתי ר ח ל היא — טרם משל אברהים פאשא על סוריא וארץ ישראל, היה הדרך הזה בחזקת סכנה רבה, וגם עתה חרדו האנשים אשר הלכו אתי ויראוני את המקומות אשר היו עקובים מדם ומהם פעמים רבות, הדרך שממה ומשמה, כאלו לא דרכה בה רגל אנוש ימים כבירים, עד כי לא יכולתי לשער בנפשי כי אל עיר רבתי עם אני הולך, כי אם אל מקום מדבר ציה וערבה. אהה, דרכי ציון אבלות! ופתאום נראתה העיר לעיני, והנה היא גדולה באמת; וראשי המגדלים הבולטים מבתי תפלת הישמעאלים מרבים הודה מאד; אולם מהדרה אשר היה לה בימי קדם אין שריד ואין שארית, וכל אשר קרבתי יותר אל העיר, כן רבתה השממה לעיני, ורק מערות רבות נגלו לי בכל מקום אשר עיני צופיות, ואבנים מנופלות רבות אשר אולי היו אבני פנה להיכלי חמדה מלפנים — הה נות אשר עברתי לבא דרכם אל רחוב היהודים, צרים ומגוולים כמו בערי מצרים, הלכתי אל הרב רבי י ש ר א ל ראש חברת הפרושים, ובקשתי ממנו דירה במחיר, והנה לא נקלה היתה לי להוכיח לו כי איש עברי אנכי, כי כרועה ערבי נחשבתי לו על פי הבגדים אשר עלי, עד אשר התרתי לנפשי על פי עצת חז"ל להגיד במקום אשר אין לי מכיר, כי תלמיד חכם אני, אז נעתר לתת לי מעון בבית רבי י צ ח ק גראיויער, וביום המחר נהפך גלגל כבודי, כי באו כל ראשי העדה לקבל פני, ויקראוני איש איש לביתו, אבל פצעי אשר לא רופאו עד, לא נתנוני לצאת מביתי בימים הראשונים. — בתשעה באב הלכתי לבית הכנסת אשר להרב רבי י ש ר א ל בביתו, והוא אחד הבניינים הנאים אשר לאחינו בירושלם. על פי ר' ה י ר ש ל ע ה ר ן עושה חסד הגה"ל לארץ ישראל ויושביה, היתה שומה לאחיו ר' עקיבא לעהרן לקנות את החצר הזה במחיר רב ולכונן בו גם משכנות רבות

להסכירס , גס בית המדרס יפה , אולס עתה אסור מדת המלך לכל בני אירופא לקנות בית בארץ ישראל · — אמנס לא דבר ריק הוא להיות ביוס ת״ב בירוסלי׳ , המחזה הראסונה תחפיס את לבב הרואה , בהביטו דרך חלון בית הכנסת על הר הזיתים את קבר ח ו ל ד ה הנביאה , ועל הר הבית ראש בית תפלת הישמעאלים , וראש בית אחר הנקרא מדרס סלמה , המס ימס לב איס ישר׳ל מדאבון נפס , בסמעו את אחיו קורא הקינות סמה , כי כל גלרות המאורות במגלת איכה אסר הוא סומע באזניו , רואה הוא בעיניו את רסומס עוד היוס , ובפרט בתסעה באב בבקר כאסר קוננו את הקינות בעל פה בלסון אסכנז , והזכירו את נסמת אלפים נפסות בני נפת אסר ירדו חיים סאולה ברעס הארץ בסנה העברה , אז כלה כל עין בדמעות — אבל רב לנו בדברי עלב האלה · — רכבתי בסביבות ירוסלים והלכתי בראסונה למערת בן כלבא סבוע , ראסיתה חצר גדול ועל פתחו נטוע עץ גבוה , לסמאלו מרובע גדול חצוב בצור , וממנו נכנסים דרך פתח סני והולכים מחדר לחדר , כולס חצובים במלאכת אמן ומעסה חרס , עד המקוס אסר בו הארון , והוא מלא פתוחים נאים , תבנית פטורי ציצים עלי גפן והסבולות , גם בחצר המערה נמלאו בכל עבר פתוחים יפים מעסה חוסב , קרוב אל הקבר הזה מערת ה ס נ ה ד ר י ן ובה סלסה וסבעים ארונות , וגס המערה היא מלאה חדרים קטנים , ובכל קירותיהס סלסה עד ארבעה כוכין · הלכתי משס אל מערת הלדיק וסס מקוה ואין בו מים עתה כי זה לא כביר הסבו את מרולת מימיה אל מקוס אחר , אין קץ להמערות הרבות האלה , ובניניהס סונים מבניני הארביאים ומבניני היונים . — הלכתי משס אל קבר ח ו ל ד ה אסר בהר הזיתים תחת בנין גדול , הלכתי בלד חומת העיר החילונה ועברתי את סני הסערים הסתומים הנקראים ס ע ר י ר ח מ י ס , עד בואי אל המקוס אסר היה בו עין ג י ח ו ן מלפנים , ורסומו ניכר עוד היוס כאלו אך עתה יבסו מימיו · רכבתי במעלה הר הזיתים עד באתי אל קבר ח ו ל ד ה , סמה אורו עיני וראיתי את המקוס אסר עמד עליו בית קדסנו · ועתה בעונינו עומד עליו בית תפלה לישמעאלים ובית מדרס סלמה : המקוס אסר עומד עליו מגדל בית התפלה , היה לפי מאמרס מקוס קדס הקדסים , ובתוכו מראים עוד סרידי אבן יסוד גדול הוא א ב ן ה ס ת י ה המפורסס אסר למעלת קדוסתו הקיפו אותו בגדר , גס מ ד ר ס ס ל מ ה הוא בנין יפה ובו עקד בתבניד רבים בלסון ערבי , וחכמים רבים סוקדים בו ומבארים את ספר הקאראן (תורת מחמד) . אברהים פאסא התיר ליהודים ולכל אורח לבקר את המקוס הקדוס הזה , ובכל זאת מבקריו מעטים , היהודים יראו לגסת אל המקוס אסר לא בא בו גס הכהן הגדול רק פעם אחת בסנה , ולאורחי אירופא גס המה לא תללח לבא סמה בלתי אחרי יגיעה רבה : ראיתי מראש ההר הזה את כל חבל הארץ היא עד יס המלח , לימיני היתה ר מ ה מקוס קבר סמואל הנביא (גס על הקבר הזה העמידו הישמעאלים בית תפלה יפה אבל היהודים לא יסחרו אותו) לסמאלי ראיתי את כל העיר עד יד א ב ס ל ו ס המפורסס , ע מ ק י ה ו ס פ ט וקבר ז כ ר י ה : נכנסתי בקבר

חולדה וירדתי במעלות עמוק מטה מטה מאד עד החדר התחתון ומצאתי את הקבר מכוסה במטפחות רבות ועליו מנורות בלתי דלוקות בעת ההיא, הקרקע רצופה במחצלאות קש, ועליהם יכרעו הישמעאלים ויתפללו מדי בואם שמה, כן אמנם לא נמצא שמה כל מצבה, אבל כבר הגדתי כי הישמעאלים מאמינים ומודים בכל דבר אשר באה עליו המסורה מאת בני ישראל. הדבר הזה היה לפנים בתוך העיר כמזכר בדברי חז"ל, ועתה הוא כברת ארץ רחוקה ממנה והלאה, והחומה איננה מקפת איפא רק חלק אחד מאת העיר הקדמוניה. ואצלה קברי חגי ומלאכי אשר גם המה בניינים נאים. הלכתי מטה לעומת יד אבשלום אשר הוא בית יפה בנוי לתפארת, אבל איננו גדול, עוד לפני איזה שנים היתה פשוטה יד אבן מראש הבנין הזה, אולם עתה גבר עליה הרוח ויפוללה (את המשל הזה ימשלו בארץ הקדש, היד אשר התרוממה נגד אביה תושלך הלאה מחוץ לקברה„). ואצלו מערה גדולה נאוה בעמודים ובפתוחים, ובתוכה קבר זכריה, והיא סתומה מכל צד ומשונה בבנינה מקבר אבשלום. שמעתי מספרים כי בקירות הקבר הזה דבקים עוד איזה רסיסי דם, אבל אני לא יכולתי לראותם אף אם העמקתי להביט דרך בקע אחד אשר היה פתוח לפני בקיר לרווחה. — כל ההר ההוא וכל העמק מלאים קברי מתים ומצבת, כל קבר מכוסה באבן, ועל קצתם עוד הכתובות באר היטב. משם הוליכוני אל עין מים חצוב בצור עמוק מאד, מעלות רבות מובילות אל מקורו, והוא רחב מאד עד כי יוכלו לטבול בו אנשים רבים יחד, ויאמרו כי הוא המקוה של הכהן הגדול, ודבריהם קרובים אל האמת לפי השערתי כי פתח הרחב ומדרגותיה היפות מוכיחים כי לתשמיש איש גדול היתה נכונה, גם מקומה בהר הבית נותן ראיה לדבריהם, ואולי הי' דרך נסתר מאת העזרה אליה, הלכתי ממנה אל עין מים אחר אשר יקראו לו הערביאים בשם זה אבי, והיהודים אומרים כי הוא מי השלוח אשר יעלו בחול ויאבדו וישובו ויתראו החולה במקום הזה. ובזה תמו הליכותי ביום ההוא. — ממחרת היום ההוא שבתי לראות קדמוניות העיר בחברת הרב ר' ישראל ואחוזת מרעיו, ושמנו גם הפעם אל הר הזיתים פנינו. בדרך שעה מחוץ לעיר הראני הרב אחד הבנינים הגדולים אשר נראו לי מעודי, עמדתי מחוץ לבית על יד אחד החלונות העליונים ונשקף על פתח הבית אשר מתחתנו במעמקים, שערתי בנפשי כמה התמוטטה הארץ ההיא עד אשר הטביעה את מרומי הבנין הזה במעמקים האלה! — הבנין הזה נקרא בפיהם בית הכנסת של ר' אליעזר בן עזריה לסבה לא ידעתי שחרה, אכלנו ארוחת קשואים, ואשוב לביתי שמח וטוב לב, ובשובנו בקרנו עוד את קברי דוד ושלמה, והוא בנין יפה מבחוץ אבל בפנימיותו אין כל דבר נלוין, ואחרי אשר לא מלאה ידי תת להשומר כסף די שאלתו לא נכנסתי לתוכו. — ביום השלישי הלכתי לראות הדבר המפורסם בכל תפוצות ישראל, הוא כותל מערבי — זכרון לימי קדם, שמה ראיתי השעה טורי אבן אשר נשארו מחומת היסוד, האבנים גדולות מאד, מקצתם ארוכים שתים עשרה אמה ורחבם כקומת איש, וגם הקטנים מהם ארוכים

בהי אמות ורחבים רביעית אמה, וכולם חצובים בשטחם על ארבע קצותם עד כי חלק האמצעי בולט ויוצא, אף המה אינם מחוברים זה לזה בסיד ובדבק, ובכל זאת יתלכדו איש באחיו עד כי אין להכניס מחט ביניהם ·

אל מקום הקדש הזה יתאספו היהודים בערבי שבתות לשפוך שיחם אל ה׳ בעד שלום אחיהם היושבים על אדמת נכר, ואת אנשי חסדם יזכירו בשם ויתפללו בעדם ביחוד · לימין החומה הקדושה הזאת בית קטן, וספר לי האיש אשר נהל אותי, כי העולה על המעלה הגדולה אשר בבית הזה רואה ממנה את פנימיות הר הבית ואחד הבנינים הסמוכים לו, אפס כי לא ירהב את נפשו ללווני אל הבית הזה מפני הבגדים אשר הוא לובש המעידים עליו כי מארץ פולין הוא, וגם מחסרון ידיעתו בלשון ערבי, על כן אזרתי עוז והלכתי לבדי, אף מצאתי את המדרגה הנשקפה על ידי חלון אל פנימיות החצר, וחדרים רבים ראיתי רצופים במחצלאות תבן, אבל זולתם לא ראיתי בו כל דבר יקר · החדרים האלה לא יפתחו כי אם לעתים מזומנים כמו בחדש ר א מ ד א ן וכדומה. אבניהם מצאתי עוד גדולים כמעט מהאבנים אשר ראיתי ברא שונה, ירדתי מהמדרגות והנה נשים מצהלות לקראתי לאחר פני, כי הייתי כרודף זמה בעיניהם, הקיפו עלי יחד, ואך בעמל רב משכתי את רגלי מרשתם — אי שמים! על יד החומה הזאת מקום משכן עליון ינזרו עתה חרפת מין האדם! איכה היתה לזונה קריה נאמנה! —.

הוספתי ללכת עד פתח הר הבית, והנה ישמעאלי אחד העיד כי לבל ארחיק ללכת הלאה פן יקראני אסון, שמעתי לעצתו, כי ידעתי את התנאים המוטלים על כל איש אירופא ההולך לבקר מקומות כאלה, והלכתי אחריו אל אחד החדרים ההולכים ונשקפים בפני הר הבית, במקום אשר לא הי׳ מעצור לפני לראות הכל באר היטב · עוד היום נראו בו שנים עשרה שערים, ארכו ת״ק אמה ורחבו שלש מאות אמה, כאשר הי׳ לפנים, ועליו נטועים עצי קפריסין רבים הנראים ביחוד מפאת מערב, עמדתי משמים ולייררתי על הגליון את כל המראה אשר אני רואה, להראות את תבנית הדברים לאוהבי אשר באירופא, אם ישיבני אלהי חסדי אליהם :—

מחוץ לחומה הראוני את המקום אשר היה בו שער המתים מלפנים, ובו מקוה גדולה מאד, וארון יפה על ידה, ותבניתו שונה מתבנית הארונות האחרים, ובו נקבים רבים אשר נעשו בכונה למען הוציא ממנו את המים · בני לוויתי אמרו כי בו היו רוחצים את המתים לפנים, וקרובים לאמת דבריהם, אחרי אשר מקום הארון מוכיח עליו כי לא במקרה בא שמה ·

בערב שבת הלכתי לבית התפלה אשר לספרדים, והלך מבית הכנסת אל בית הכנסת אשר כלם קרובים זה לזה · לפני ממשלת אברהם פאשא לא היה להם כמעט מקום לחסות בו מפני הגשמים, ואף לתקן מקומות מקולקלים כאלה לא הותר להם כי אם אחרי השתדלות רבה, אולם עתה בניניהם מפוארים מכל בתי הכנסיות אשר ראיתי מעודי, ובאחד מהם נמצא מקום עמוק מקודש בקדושה יתירה, מקצתם אומרים כי הוא בית תפלת אליהו, ויש אומרים כי הקדושה המיוחסת למקום הזה מיוסד ע״פ מאמר חז״ל, מעולם לא זזה השכינה ממקום הזה · בבית הכנסת אחד הראני פך

השמן של נחשת ישן מאד, אשר לא יזיזו אותו ממקומו רק לעתים רחוקות לצורך גדול ולא ע"י ישראל, גם עשו שמה מקור יפה אשר יריק מימיו בחג הסוכות, כי המה שמחים בשמחת בית השואבה, ואין בית אשר לא נשמע בו תרועת שמחה בעת נסוך המים: גם ראיתי באחד מהם את ארון הקדש הנעשה במלאת ר' הירש לעהרן יפה ונאוה בכל הוד והדר: הלכתי אל מקום ישיבה קטנה אשר יתפללו בה בכל השנה על פי כוונת האר"י ז"ל, מחצות הלילה עד הצהרים יתפללו בה כשלשים עד ארבעים איש, ומהצהרים עד הערב ילמדו ש"ס זהר ומדרש. לערב הלכתי לבית הכנסת של הרב ר' ישראל, ומצאתי את הקהל יודו לה' חסדו על המגפה אשר נעצרה זה ימים אחדים טרם באתי ירושלימה, היא המגפה אשר טרפה נפשות רבות מהעדה, ותאכל גם את כספם, כי לא ניתן לחוליהם מקום מיוחד בבית החולים הכללי, רק אחר אשר הרבו מחיר ומתן: ספרו לי החיים בירושלים כאשר עברו ימי הזעם, שכחתי את כל הדאגות אשר אנחנו דואגים באייראפא טרם תעלה בידינו לקנות לנו חיים לפי ערכנו, כי פה בירושלים אין דאגה ואין מטרה אחרת כי אם לשקוד על פתחי התורה ועל קדמוניות בני ישראל, ולא יחסרו בה אנשי רוח דעת וחכמי לב אשר ינעם מאד בחברתם:

למחרת ביום השבת שבה העדה לשפוך שיח הודתה לפני ה' ונקבו את אנשי חסדם בשמות, בראשונה זכרו לטובה את ר' הירש לעהרן ואת ר' עקיבא אחיו, ואחריהם את השעריף הנכבד ר' משה מאנטעפיארע ואת אשתו הגבירה, את ר' אשר שמשון, ועוד אחרים כאלה: ואחר התפלה שבתי לביתי, עוד לא אכלתי פת שחרית, והנה כל העדה באה לשחר פני והרב ר' ישראל בראשם, איש לא נעדר, והרב הזה איננו מדבר ביום השבת כי אם בלשון הקדש, על כן היתה לי שיחתו לשעשוע ולתורה, המנהג ביניהם לשלוח מנות להאורח הבא ואחרי אשר המנות הן לרוב בקבוץ יין טוב, לכן היה יקבי מלא ביום ההוא, עד כי לא קמנו מעל השלחן עד עת תפלת המנחה, ואחר התפלה נקראתי אל הרב ר' ישראל לסעודה שלישית, הרבינו לדרוש בדברי תורה, ואח"כ נשאו המסובים בזמירות קולם, והארך עת נגינתם עד הערב:

ה

חברון ט"ו מנחם אב תקצ"ח:

הדרך אשר מירושלים לחברון הוא בחזקת סכנה רבה, ואני הלכתי בו לבדי אין איש עמדי, ובכל זאת ברוך ה' לא קרה לי כל רע. ראיתי את קבר רחל במקום אשר הדרך הולך לבית לחם, והוא בנין מרובע ועליו גג עגול נאוה, הקבר בתיכו נחפה בסיד לבן, ועליו רשומות אלפי שמות אנשים בכתב עברי, עזבתי את בית לחם לשמאלי, והלכתי בארח ישר חברונה אל המקום המהולל לפנים, אשר גר בו אברהם אבינו, ויהי מהלכי הראשון אל הרב המגיד אשר היה בידי אליו מכתב מאת הרב ר' ישראל,

ובעיר הזאת נתקבלתי בכבוד גדול דירה נאה ומאכלים נבחרים, העדה הזאת כולה יקרה במדותיה, כולם מכניסי אורחים ולא יעזבו את האורח להוליא אף קשיטה אחת מכיסו, וראשי העדה יתעסקו לפעמים איזה ימים עם האורח להקל טורח הדרך מעליו ולהנעים לו ישיבתו בקרבם: ביום הראשון אשר באתי שמה, לעת ערב בקרני איש ישיש ר' משה מייזל מווילנא, איש חכם ויודע דעת אשר חבר איזה ספרים קטנים, הוא האיש אשר לתרילית שכלו, נכבד בימי עלומיו לראות את פני נאפאלעאן, וכמעט היתה הללהתו קרובה לבא, והנה העיר את רוחו ללכת ארלה ישראל, ונפשי התפעלה מאד בדברי אתו שמה על אודות מרי מליצי אשכנז, את דבר שיללער ולעסינג וביחוד את דבר הערדער, ביום השני הלכתי לראות קברי הקדושים, בראשונה ראיתי את קבר אבנר אשר הוא בתוך העיר בבית איש ערבי, ואף כי הזהיר אברהים פאשא לבל יקחו כופר מאת הבאים שמה לשחר קדמוניות בכל זאת דלתות הקבר נעולות, לא יבא כל יהודי אליו טרם יתן כסף מחיר זה• ירדנו מדרגה אחת מטה, ובאנו אל חדר רחב ידים אשר הקבר בקלהו, והוא בתבנית קבר רחל, אבל גבוה מעט ממנו, וגם הוא נחפה בשמות אורחים רבים מאד: משם הלכתי אל שדה קבורת בני ישראל, ואתמה מאד על אשר לא מלאתי שם תבנית כל קבר • כי הם אבנים שלמות לבורים זה על זה, והמה לפי דברי האיש אשר הלך עמי • אבני המלבות, ואף אם שם המת לא יכתבו על המלבה נסבה לא אדע אחרה. ראיתי שם מערה יפה ובה כוכין רבים, ובאחד מהם מנוחת עתניאל בן קנז, ועוד מערה אחת בעלת כוכין אשר באה עליה הקבלה, כי בה קבר ישי אבי דוד, אחר כן שמתי פני על מערת המכפלה המהוללה, לפניה בית תפלה לישמעאלים גדול בקלה השדה ובמעלות רבות עולים אל פתחו, ועל המעלה הראשונה לשמאל הפתח הראשון הוא קבר הרמב"ם, כל איש אירופא לא יבא אל בית התפלה הזה רק עד הפתח השני לבד גם אם ירבה מחיר, שם יש חור גדול ככף איש, ודרכו שב ילא חתול אחד אשר השליכו בחוץ לעיר מרחק בקבר רות (אם אינני שוגה) עד כי לא שוא ישערו כי גדולה המערה ההיא מאד, היהודים וגם הישמעאלים אומרים כי יתראה אברהם לפעמים בחזיון הלילה בעת לרה. והנני לערוך פה ספור אחד מהיקרים בהם אשר שמעתיו מפי אנשי אמת, אחרי אשר הביאוני אל פתח אחד ובו חור ענול אשר תכנס ותלא בו יד אדם לרווחה, פתח המספר את פיו ויאמר, זה שנים כבירים קרא השייך (שר העיר) את ראש העדה וידרוש ממנו כסף רב, וגם בקש כי יתנהו לו במטבע ידועה אשר לא נמלאה אתם בשום פנים, כי אך תואנה בקש להשמיד את כל היהודים, עודם בלרה ויגון, והנה יד שלוחה להם ותושע להם את הכסף במטבע אשר אמר השר, דרך החור ההוא וספורים כאלה יש בפיהם לאלפים. עדת העיר הזאת קטנה אבל ישרים וטהורים, ואף כי מותר להם מטעם המלך לגור גם ברחובות אחרות, בכל זאת הם יושבים במקום נבדל, ואך מתי מספר יגורו בחולות אחרות: באשר לכד אברהים פאשא את סוריא ביד חזקה, נתן את העיר הזאת לבני